

alimara

COLLECCIÓ IMAS
Innovació i Metodologia en Afers Socials

NÚMERO

65

Juny 2022

IMAS
Departament de
Drets Socials
Consell de Mallorca

Universitat
de les Illes Balears

Innovació i Metodologia en Afers Socials

La recuperació i activació dels rituals socials, l'experiència dels GAP en la perspectiva de gènere i el funcionament d'alguns recursos de l'IMAS

Edita:
Consell de Mallorca
Departament de Drets Socials

Col·laboració:
Universitat de les Illes Balears (UIB)

Equip editor:
Secció de Programes Transversals
Servei de Planificació i Documentació

Portada:
I tu què mires?
Francesc Serra Buades

Edició electrònica:
www.revistaalimara.net

ISSN:
2659-5273

Adreça:
General Riera, 67, 07010 Palma
Tel. 971 763 325
C/e: alimara@imas.conselldemallorca.net

Número 65
Juny 2022

Els articles d'aquesta revista expressen únicament l'opinió de les persones que els redacten.

El contingut de la REVISTA ALIMARA de l'IMAS està subjecte a una llicència de Reconeixement-NoComercial_SenseObraDerivada 4.0 Internacional de Creative Commons

Índex

Índex de continguts

TREBALL SOCIAL COMUNITARI

- 4** *Recuperació i activació dels rituals socials per a la creació de comunitat*
Lluís Ballester Brage

IGUALTAT I PERSPECTIVA DE GÈNERE

- 20** *La modalitat formativa del grup d'aprenentatge (GAP) com a instrument per a l'aplicació de la perspectiva de gènere a l'administració pública*
Francesc Serra Buades, Francesca Moll Nadal

ATENCIÓ A LES PERSONES MENORS D'EDAT

- 52** *Acollida, intervenció i regularització documental de les persones menors d'edat migrants no acompanyades a Mallorca*
Concepció P. Moncades Valls

EXPERIÈNCIES I BONES PRÀCTIQUES

- 84** *El model de rehabilitació de la residència Bonanova*
Olga Romero Beiro, Katia San Sebastián Fernández

alimara

COL·LECCIÓ IMAS

Innovació i Metodologia en Afers Socials

Núm. 65, Juny 2022

ISSN: 2659-5273

Treball social comunitari

Recuperació i activació dels rituals socials per a la creació de comunitat

Lluís Ballester Brage

Departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques
Universitat de les Illes Balears

 IMAS
Departament de
Drets Socials
Consell de Mallorca

Universitat
de les Illes Balears

El contingut de la REVISTA ALIMARA de l'IMAS està subjecte a una llicència de Reconeixement-NoComercial_SenseObraDerivada 4.0 Internacional de Creative Commons

Resum

Els rituals assumeixen un paper fonamental en el manteniment i el reforç del vincle i la dinàmica social. Es pot pensar que els rituals es refereixen només a l'àmbit religiós, però les investigacions de la sociologia i l'antropologia han mostrat la seva rellevància a tots els àmbits de la dinàmica sociocultural. Els humans ens relacionam en contextos grupals i comunitaris, als quals una part rellevant de les pràctiques col·lectives es repeteix al llarg del temps, es carrega de simbolisme i identitat, així mateix tendeix a facilitar la participació i el reconeixement de les persones que participen en una comunitat. De fet, es podria dir que els membres d'una comunitat es reconeixen per la participació en els rituals que defineixen dita comunitat.

Al llarg dels anys, una part dels rituals (tal vegada, els religiosos) ha perdut la seva força identificadora i reguladora de les relacions socials, en especial pels processos de secularització i per nous agents, com les relacions basades en la cultura de pantalla (internet). Però, una altra part dels rituals no ha deixat de guanyar participants i capacitat de generar identifications col·lectives, es tracta dels rituals esportius o culturals (concerts, festes).

En qualsevol cas, la dinàmica dels rituals i els seus resultats, quan es desenvolupen amb bons nivells de participació, es podrien considerar com a fenòmens claus de la dinàmica comunitària. Una comunitat té salut quan disposa de rituals socioculturals (temps positiu viscut en relació) i aquests són reconeguts i esperats per les persones que conformen la comunitat. La solidaritat, la capacitat d'inclusió, la participació en una comunitat que aporta identitat, etc. són resultats característics de les comunitats amb rituals vius. Aquest article se centra en la recuperació de la creació de rituals com a proposta per al treball social comunitari, per al treball socioeducatiu.

Paraules clau

Rituals, rituals d'interacció, continguts i efectes dels rituals, crisi i regeneració dels rituals.

1. Introducció

No hi ha hagut ni una sola cultura al món que no celebri amb un ritual, de la mena que sigui, els fets fonamentals que es repeteixen al llarg del cicle vital comunitari: el naixement, l'accés a l'edat adulta, les etapes de la formació i la feina, la celebració col·lectiva, la mort dels éssers propers. Els rituals ajuden a identificar i carregar de simbolisme, aquests moments que es repeteixen a totes les comunitats. A més d'aquesta importància simbòlica, es pot acreditar la seva rellevància a la conformació dels processos comunitaris, la neutralització de conflictes i el desenvolupament de la identitat. Es podria dir que els rituals són el nucli de la identitat d'una comunitat, encara que aquesta sigui diversa i canviant, per tant, té sentit que en el treball comunitari es pensi com s'han de tractar. Segons Wittgenstein (1958/1983), la millor manera de reconèixer com pot ser d'estrany ser un humà per a un altre és anar a un país amb tradicions completament diferents. Fins i tot dominant la llengua d'un país així, de vegades no podem entendre la gent, què fa i per què ho fa. No comprendre els rituals que defineixen la identitat i tradicions del país (alimentació, relacions, horaris, festes, etc.), de la comunitat, comporta una dificultat per a la inclusió social (Libanora, Schininà, & Angi, 2019).

Des d'aquesta perspectiva, els individus neixen i socialitzen no només dins de les fronteres nacionals, sinó també dins de comunitats semiòtiques (Weeden, 2002), que són complexes xarxes de comprensió del món que inclouen una dimensió social i cultural. Una visió de la cultura, i les comunitats socioculturals, com a sistemes semiòtics no implica creences i comportaments idèntics dins d'una comunitat sinó, més aviat, la capacitat dels seus membres de reconèixer els contrastos i participar en accions simbòliques mútuament comprensibles (Wedeen, 2002). És a dir, les comunitats semiòtiques configuren cercles d'intel·ligibilitat que són entesos per persones que han viscut en circumstàncies socials i culturals similars, independentment de les diferents posicions i trajectòries que hagin ocupat en el context social. Els rituals de la vida social són fenòmens de relació entre persones, actes expressius que es converteixen en fils d'una trama social de relacions, Sennet diu que conformen un "text social" (2003, p. 218). En conseqüència, el que té sentit dins d'una comunitat semiòtica pot no ser completament comprensible fora d'aquest cercle de persones que participen. Aquesta proposta és especialment rellevant per a l'estudi dels rituals, ja que els moments de relació més significatius s'identifiquen amb rituals, siguin religiosos, polítics, socials o culturals, els quals fan visible els nuclis simbòlics d'una comunitat, és a dir, el que realment és important en aquella comunitat. En una cultura religiosa es podria dir que els rituals mostren el que és sagrat.

Paul Post, professor d'Estudis Rituals de la Universitat de Tilburg els defineix indicant que el ritual és una seqüència més o menys repetible d'unitats d'acció que adquireixen una dimensió simbòlica mitjançant la formalització (que es fa, qui participa, etc.), l'estilització (quina és la litúrgia, el formalisme) i la seva situació en el lloc i el temps. D'una banda, els individus i els grups expressen les seves idees i ideals, les seves mentalitats i identitats a través d'aquests rituals, d'altra

banda, les accions rituals configuren, fomenten i transformen aquestes idees, mentalitats i identitats. (Entrada, 2015, p. 4)

Els rituals permeten viure experiències col·lectives significatives, amb una implicació que és comprensible per als participants. Aquestes experiències conformen la memòria col·lectiva i, per tant, la identitat. Dit d'una altra manera, el "nosaltres" es construeix a partir dels rituals compartits. Es podria dir que una comunitat és culturalment pobre si no disposa de rituals vius, simbòlicament i emocionalment significatius. De fet, contra el que es pot pensar, la manca de rituals fa més difícil la inclusió social, ja que no hi ha portes d'entrada a la comunitat. En aquest sentit, poder participar en les festes, en les celebracions col·lectives, en les activitats esportives pròpies, etc. facilita poder accedir a la comunitat. Els rituals es poden interpretar com a marcs interpretatius i oportunitats per a l'experiència sociocultural compartida.

Vivim en relació, també sabem que totes les relacions tendeixen a desenvolupar pautes que es repeteixen i a generar una certa cultura, és a dir, tendeixen a ritualitzar-se, així hi ha rituals familiars, de grup, institucionals, comunitaris. A la vegada, generen els vincles, el ciment de les relacions ("solidaritat"), mantenen unides a les persones en relacions (situacions).

Els rituals són formes de comportament simbòlic que operen dins de l'àmbit de les relacions comunitàries i dels sistemes de significació. Comuniquen missatges sobre el món i les relacions socials a mesura que es construeixen culturalment (Hanson, 1981). Segons Kertzer (1988: 8), un "ritual és una categoria analítica que ens ajuda a tractar el caos de l'experiència humana i a posar-lo en un marc coherent".

Es pot parlar de Rituals d'Interacció (RI) i de Cadenes de Rituals d'Interacció (CRI), aquestes darreres defineixen bona part de la dinàmica de les comunitats. També es pot parlar de rituals dinàmics (canviants).

Totes les ciències socials han tractat aquest tema, però en especial ho han fet l'antropologia (Malinowski, Levi-Strauss, Martine Segalen, Honorio Velasco) i la sociologia (E. Durkheim, George H. Mead, E. Goffman, P. Bourdieu, Richard Sennet, Randall Collins), així com la filosofia (Wittgenstein, Habermas, Byung-Chul Han). Al marge de les diferències entre tradicions i autors, què es destaca en comú a les diverses CC SS i a la filosofia?

- (1) Els rituals creen socialització i cultura.
- (2) Influeixen en la identitat i comunitat ("nosaltres")
- (3) Generen valors i símbols compartits

En la teoria de la pràctica social desenvolupada per Pierre Bourdieu, els rituals col·laboren a configurar els grups socials diferenciats i l'habitus és el concepte que identifica la transmissió dels elements clau de la socialització, la identitat, els valors i els símbols compartits pel grup. L'habitus es defineix com un sistema d'estructuració de les possessions o com un complex estable d'actituds i coneixements dels individus que influeixen en les seves conductes (estereotips de pràctiques i estratègies adoptades). Les seves combinacions concretes determinen l'actitud dels subjectes socials envers els altres subjectes (persones), la societat, l'estat i la vida en general (Bourdieu, 1998).

2. Contingut i condicions dels rituals

Per a poder analitzar els rituals, des d'una perspectiva simplificada, es pot diferenciar entre el contingut i els efectes que generen. Si s'accepta que una comunitat és una població que conviu i interactua en un territori, que desenvolupa diverses praxis col·lectives, amb una certa permanència en el temps que els hi permet construir un "nosaltres", és a dir, una identitat, llavors, els rituals identifiquen la salut sociocultural d'aquesta comunitat. Les necessitats en comú, així com tot el que es fa en una comunitat per a fer front a les necessitats, constitueixen la base sobre la qual es construeixen els rituals. El punt de partida són les necessitats socials, no només caracteritzades per l'accés als recursos per a la subsistència, sinó també per diversos processos de relació entre els humans que conformen una comunitat.

Els rituals es caracteritzen per diverses constants que es poden resumir en les que es presenten a continuació. Randall Collins va estructurar la proposta més completa sobre els rituals d'interacció (2009, p.72) i va definir els ingredients, com ara:

- Un grup (copresència corporal), que està constituït físicament d'almenys dues persones. Reunió, és a dir, co-presència corporal en "temps real".
- La participació en el ritual es produeix sense dificultats, ja que tothom compleix un rol. L'enfocament en el mateix objecte o acció dels participants, cadascú prenent consciència que l'altre manté el focus d'atenció. Funcionament acceptat pels participants. Exigeixen reunió de persones que accepten els criteris de funcionament.
- Compartir un estat emocional en comú. Tot ritual té una cerimònia, unes regles de joc, així com un vocabulari i una gramàtica pròpia. Tenen normes per facilitar el compliment de les expectatives.

- A més, Collins va identificar els rituals com a definitoris dels grups socials, en la mesura en què identifiquen qui participa i qui no, de manera similar a Bourdieu.

Es repeteixen regularment, impliquen conducta repetida, i marquen el calendari (temps comú) i els calendaris personals-familiars, per tant, tenen rellevància biogràfica. Focus d'atenció, interès coincident, combinat amb un cert estat emocional compartit.

Habermas afegeix que els rituals positius aconseguen oferir les condicions pragmàtiques per a una comunicació (interpersonal, comunitària) plena de sentit. El contingut semàntic i emocional del ritual es constitueix a partir de tres elements (2015):

- La posició i percepció compartida d'una situació social, siguin necessitats socials, producció en comú, estats d'ànim, valors, situacions de competència esportiva o qualsevol altra.
- Oportunitats per a la celebració i expressió d'emocions compartides, activades per la mateixa activitat realitzada en comú.
- Situació de seguretat basada en les elevades expectatives de conducta amb relació a les altres persones que participen.

Aquests rituals significatius, construïts a partir dels ingredients apuntats, poden ser locals (característics de la identitat d'una comunitat) o universals (celebració local de rituals universals). Collins va assenyalar que els rituals interactius es desenvolupen en cadenes de rituals d'interacció que defineixen les micro-situacions d'interacció, no es limiten als individus o als petits grups, sinó que connecten els individus amb les comunitats i els sistemes socials; les seves conseqüències s'estenen cap a fora a través de les xarxes de relacions socials fins als nivells macro (Collins, 2009, p. 20).

3. Efectes dels rituals

Es pot fer una primera diferenciació entre intencions, funcions i efectes. Les intencions són les expectatives d'aconseguir un determinat resultat, poden diferir entre les persones que participen. Ronald Grimes distingeix les funcions rituals de les intencions rituals, diu que les intencions rituals estan "al cap de la gent". De vegades, les intencions s'expressen en el llenguatge; altres vegades, els observadors, les dedueixen del comportament. Una mare diu que la seva intenció

en organitzar una festa d'aniversari per a la seva filla és "que els infants s'ho passin molt bé"... La funció, però, és indirecta, cal deduir-la. La funció és discutible. (Grimes, 2013, pàg. 301). Efectivament, les intencions i les funcions són diferents. Les funcions identifiquen per a què hi ha un ritual: celebrar, comunicar, reivindicar, elegir representants, traduir valors en pràctiques socials, etc. Però, les funcions es poden acomplir de manera diferent en dos rituals similars o en el mateix ritual al llarg del temps. D'acord amb Maisonneuve (2005, pp. 12-14), les funcions principals són l'expressió de les inquietuds, la mediació cultural (religiosa, política o altres), la mediació entre la naturalesa i la cultura, la funció de comunicació, celebració i la de regulació, aquesta darrera es relaciona amb la necessitat de tota comunitat de mantenir i reafirmar les creences i sentiments que defineixen la seva identitat.

Al marge de les intencions i funcions esperades, es poden identificar els efectes habituals dels rituals que compleixen les condicions per a la correcta realització (ingredients, per exemple). A continuació, ens centrarem en els efectes. Collins (2005, 2009) va identificar els efectes dels rituals, però la seva anàlisi es pot completar per Segalen (2005), Maisonneuve (2005) o Sennett (2003). A partir dels diversos autors es poden identificar els següents efectes rellevants:

- Els rituals defineixen transicions (hi ha nivells de complexitat que es van superant o no); també s'adapten a les edats (Gennep, 1969/2008).
- Efectes normatius. Tal com diu Habermas, parlant de Durkheim (Habermas, 2015, p. 76): els que pertanyen a un col·lectiu han de verificar la seva identitat en la realització de l'autorepresentació ritual de la societat i, mitjançant això, atorgar una força normativa a les formes de convivència social. És a dir, els rituals construeixen identitat: el "nosaltres" que identifica els membres d'una comunitat, reforçant el vincle social (Segalen, 2005, p. 25), el que Collins denomina "sentiments de moralitat", la sensació que participar en els rituals, respectar els seus símbols i defensar-los és correcte (Collins, 2009, p.73), aportant energia emocional per a defensar aquest "nosaltres" i invertir recursos, una modalitat que Durkheim denominava solidaritat de grup (Collins, 2009, p.73).
- Tenen una dimensió simbòlica. Estructuren la producció de sentit (valors i símbols). Valors compartits, normes, "moral". Simbolisme, signes (objectes "sagrats"). Legítima la ira contra els agressors dels símbols... Quan el seu funcionament perd la capacitat de vinculació simbòlica, llavors es converteixen en cerimònies ritualitzades, però sense la capacitat per a generar els efectes positius.
- Efectes de cohesió i moderació del conflicte. Segons Habermas (2015) l'expressen i el resolen en un context comunicatiu que facilita la cohesió del grup. Sennett diu, en aquest sentit i com a conclusió de la seva investigació sobre el respecte, que "els intercanvis rituals construeixen el respecte mutu." (2003, p. 230). Tot i que poden generar altres conflictes vinculats a les relacions o expressar la confusió que hi ha en una comunitat.

- Efectes comunicatius (Segalen, 2005, p. 104), ja que canalitzen l'expressió del que es considera més significatiu d'una comunitat, permetent el coneixement del que altrament no es coneixeria. No només exterioritza l'experiència, fent-la sorgir a la llum del dia, sinó que modifica l'experiència en expressar-la i compartir-la. Hi ha coses que no podem experimentar sense el ritual. Els esdeveniments que sobrevenen en seqüències regulars adquireixen un significat a partir de la seva relació amb altres que es troben a la mateixa seqüència (Douglas, 1973), és el que Collins anomena cadenes de rituals d'interacció.

També hi ha efectes clarament negatius, per exemple, l'acceptació de la desigualtat, naturalitzada en els rols que s'assumeixen, exemplificada de manera radical en els rituals feixistes (Sennet, 2003). Els rituals, mitjançant la participació, ofereixen efectes a vegades inquietants, per exemple, mitjançant rituals capitalistes com les rebaixes o rituals de competència com les proves selectives d'accés a la universitat o a una feina (per exemple, les proves MIR a la sanitat pública). Aquests rituals poden ser identificats i desarmats mitjançant la capacitat d'anàlisi crítica del que signifiquen.

Tots aquests efectes, els positius, són necessaris en la dinàmica sociocultural comunitària i constitueixen els reptes del treball social comunitari. Conèixer els rituals, els processos de constitució i enriquiment d'aquests, les maneres de desenvolupar relacions socials positives, són fonamentals en el treball amb les comunitats.

4. Teoria de la ritualització estructural (TRE)

Una concepció teòrica que pot integrar els diversos aspectes considerats per part de les aportacions més suggerents és la de la teoria de la ritualització estructural (TRE), desenvolupada especialment per Knottnerus.

La teoria de la ritualització estructural (TRE) (Knottnerus 1997, 2005, 2009, 2011, 2014a, 2014b) examina el paper que juguen els rituals en l'estructuració de la vida social. Argumenta que la dinàmica social i cultural es manté a la societat mitjançant rituals personals, familiars i socials quotidians que es produeixen en diversos entorns socials. Els rituals es defineixen com a pràctiques socialment estandarditzades impulsades per models cognitius i simbòlics. Els rituals i els hàbits/rutines són similars en certs aspectes; però els rituals solen ser molt més expressius i fonamentats en significats simbòlics, que donen significat i direcció a l'acció col·lectiva. Són un component fonamental del comportament humà i una part integral dels processos socials. De fet, els rituals estan directament relacionats amb aspectes clau de la vida social que impliquen l'organització social, la cultura i la identitat. Aquest enfocament també argumenta que els rituals es produeixen i afecten els nivells micro i macro de la societat, com ara la interacció i les relacions cara a cara, grups i organitzacions més grans, les societats locals i les dinàmiques

intercomunitàries. En determinades situacions, alguns rituals es poden dur a terme individualment, però els significats i els temes solen compartir-se col·lectivament.

La teoria de la ritualització estructural (TRE) proporciona un marc útil per entendre la dinàmica dels processos grupals i comunitaris. Més específicament, se centra en les pràctiques simbòliques ritualitzades (PSR), que fan referència a pràctiques socials habituals o normalitzades, que es fonamenten en les estructures cognitives o els marcs simbòlics dels actors que conformen una comunitat. La teoria argumenta que la ritualització implica seqüències d'interacció estandarditzades i comportament social que es produeixen en diversos entorns socials, inclosos contextos socioculturals diversos: esportius, religiosos, festius, reivindicatius, etc.

Segons la TRE, quatre factors (la rellevància simbòlica, la repetició al llarg del temps, el reconeixement i els recursos implicats) influeixen en el rang o la importància de les pràctiques simbòliques ritualitzades (PSR), identificades com a rituals, però des de la perspectiva dels actors implicats, els quals desenvolupen part de les seves pràctiques socials en contextos rituals: repetits, significatius i amb efectes esperables.

(1) La rellevància simbòlica fa referència a la mesura en què una RSP es considera central o destacada dins d'un domini d'interacció. Algunes festes o activitats esportives poden tenir una gran rellevància simbòlica, fent una gran aportació a la construcció del "nosaltres", de la identitat.

(2) La repetició al llarg del temps és la freqüència amb què es realitza una pràctica ritualitzada en un entorn social, en una comunitat. Les PSR que s'identifiquen al calendari i que estructuraven el temps de la comunitat són les més importants.

(3) El reconeixement es refereix al grau de comprensió i identificació amb el que es fa a la PSR (significat integrat) i a la comprensió del sentit d'una PSR concreta amb relació a altres rituals de la comunitat. Com més gran sigui la coherència entre les diferents PSR (i el grau en què es complementen), més probable és que tinguin un efecte o resultat important. Per exemple, els funerals, en comunitats reduïdes, són de fàcil comprensió i coherents amb el que significa perdre algú a la comunitat.

(4) Els recursos es refereixen a la inversió d'energia i recursos materials per a la realització d'una pràctica ritualitzada. Com major sigui la disponibilitat a fer aportació de recursos rellevants, és més fàcil identificar la importància de les pràctiques ritualitzades. Hi ha festes col·lectives per a les quals es fan grans inversions de temps i de recursos.

La teoria afirma que com més gran sigui el grau de rellevància, repetició al llarg del temps, reconeixement i disponibilitat de recursos per a les PSR, més gran serà el rang o la posició relativa d'aquestes PSR pel que fa a la seva importància comunitària. En essència, la teoria argumenta que com més alt sigui el rang de les PSR (tal com determinen aquests quatre factors), més gran serà la importància, l'efecte o la influència d'aquests rituals en els individus, famílies i grups que participen, per tant, més importants seran en la dinàmica comunitària.

La teoria de la ritualització estructural (TRE) s'ha utilitzat per al desenvolupament de la teoria i la investigació sobre diferents aspectes de la dinàmica sociocultural de les comunitats (Knottnerus i LoConto, 2003; Dasari, 2008). Aquí dirigim la nostra atenció a com els rituals, les pràctiques ritualitzades, que impliquen diverses modalitats de relació social, tenen un paper crucial en la construcció de la comunitat (Sen, 2013; Sen i Knottnerus, 2016). Un dels fenòmens més rellevants és el desenvolupament de les experiències significatives, les quals constituïran el record personal i la memòria col·lectiva. Els rituals o les pràctiques simbòliques ritualitzades (PSR) més rellevants construeixen aquesta memòria col·lectiva.

La memòria és el suport de construcció del passat i, alhora, del futur, atorgant continuïtat i sentit al present, mitjançant la seva reconstrucció i resignificació a través de l'ús del llenguatge. La memòria té un caràcter normatiu en tant que generadora de pautes i de models de comportament socialment construït i compartit, que s'emmarquen en un context social determinat. En aquest sentit, recordar personalment és fer memòria col·lectiva o participar de la memòria col·lectiva, creant i resignificant el passat i donant forma a una experiència inclusiva. Com deia Honorio Velasco (1986), els rituals són mediacions entre els individus i una comunitat, en les quals les persones s'impliquen en accions significatives que consideren rellevants, les quals confirmen o transformen processos de pertinença, d'identificació, a una comunitat.

Segons Maurice Halbwachs (1925/2004) el record individual és sostingut i organitzat per la memòria col·lectiva, a través de la pertinença a la comunitat, que s'expressa per marcs socials com el llenguatge, les nocions de temps (calendari dels qui comparteixen mercat de treball, contextos educatius, etc.) i espai (entorn de vida, medi ambient, paisatge), i que possibiliten processos d'identificació.

Quins rituals tenen aquesta força que s'ha identificat en els paràgrafs anteriors? Intentem caracteritzar millor com es poden concretar els rituals i com es poden dotar de sentit i significat comunitari, d'acord amb la teoria que s'ha exposat.

5. Rituals socials de les comunitats de la Mediterrània

Els rituals, tal com s'han presentat, entesos com a oportunitats socials de relació a les quals es participa representant rols plens de sentit, a les quals hi ha implicació emocional, són oportunitats per a la interpretació de situacions i dinàmiques comunitàries, com quan es produeix un ritual religiós, esportiu, festiu, reivindicatiu, solidari o de celebració col·lectiva. També permeten identificar què és i què no és un ritual.

Es poden diferenciar rituals socials (grupals, comunitaris) i rituals individuals (conducta individual o de parella). Ens centrarem en els que ens interessin ara, els que tenen dimensió comunitària, els rituals socials. Es poden distingir diversos tipus bàsics:

- De pas d'etapa i de reconeixement de situacions: festes per naixements, rituals d'iniciació a l'edat adulta, rituals matrimonials, rols per expressar i gestionar el dol i rituals funeraris. Rituals laics de pas d'etapa. Per exemple: poder sortir sols al vespre, elegir la roba...
- Comunicatius i relacionals: cortesia, presentació i altres rituals quotidians de control de les interaccions d'alta freqüència. La participació en xarxes socials a internet (visita diària, producció de missatges i altres continguts), la lectura de diaris al principi del dia, etc. La llengua que fem servir i com la fem servir. Trobades i reunions d'amics.
- De celebració: Nadal, l'inici de la primavera o l'estiu. Els rituals de commemoració d'una gran activitat col·lectiva o de creació del barri.
- Religiosos. Per exemple: misses catòliques, sagraments catòlics paral·lels a rituals de pas d'etapa (Baptisme, Confirmació, Eucaristia, Penitència i Reconciliació, Unció dels Malalts, l'ordre Sagrat i el Matrimoni).
- Associatius, polítics i de poder. Eleccions, participació en activitats d'associacions i partits, sessions de control (territorial, parlamentari...), manifestacions anuals, reunions informatives i d'agitació veïnal o política.
- Educatius. Inici de curs. Cerimònia de cloenda de curs o d'accés a una titulació. Formació per a poder conduir un vehicle (es passa a formar part d'un grup social, amb normes...).
- Culturals i festius. Festes. Calendari cultural (setmana de jazz...). Xerrades o debats. Concerts. Modalitats de lectura, cinema i consum cultural.
- Productius. Les activitats regulades per temporades: inici i final, rituals de presentació a les empreses, etc. Abans, les collites i els diversos moments del cicle productiu es marcaven amb rituals diversos.
- Vestimenta: què és acceptable, marca de context (platja, formal...), grups específics uniformats (policies, personal sanitari, bombers, etc.), moda i funcionalitat.
- Activitat física i expressió corporal: passeig cada dia, nedar; activitats amb grups d'afinitat: jugar pàdel, futbol, córrer...
- Esportius. Partits i altres competicions de rellevància (formalitzades, amb calendari i normes). Els "nostres" equips.
- Alimentaris. De producció i consum. Les temporades d'aliments, les produccions col·lectives d'aliments (per Pasqua o Nadal), la pesca, etc. Les maneres de fumar tabac, l'alcohol, etc.

- Familiars: els dinars periòdics, els aniversaris, els rituals de convivència, hospitalitat i suport...
- Lligar-Intimitat: com es considera acceptable, signes reconeguts.

Tots aquests tipus de rituals es poden identificar en una comunitat, participant sectors diferents de la població, en funció de les pràctiques socials que desenvolupen. Unes persones tindran una molt intensa participació social, altres només s'implicaran en alguns rituals. En qualsevol cas, aquests rituals indicaran tres avaluacions de la salut social d'una comunitat, avaluacions que són complementàries i que es poden realitzar des de la perspectiva de la teoria de la ritualització estructural (TRE), la qual definirà quins són els rituals més significatius, a partir dels que es poden fer les avaluacions:

- La riquesa sociocultural d'una comunitat, la qual es determinarà per la quantitat, varietat i nivell de participació (implicació, motivació, inversió d'energia...) de la seva població. Aquesta riquesa es relaciona amb el benestar i la satisfacció de la vida a aquesta comunitat, ja que els rituals es poden interpretar com a ocasions de temps positiu en interacció social.
- El nivell de participació social, els actius comunitaris, es determina per implicació en els rituals de la comunitat. Una comunitat té nivells excel·lents de participació si aconsegueix implicar els seus membres en activitats repetides (no puntuals) en benefici de la comunitat. Els actius comunitaris, és a dir, la gent que participa, no només la que declara la intenció de participar, es pot avaluar a partir dels rituals esportius, d'activitat física, educatius, festius, culturals, etc.
- La capacitat d'inclusió i la flexibilitat d'una comunitat. Si es disposa de diversitat de rituals, la possibilitat d'incloure gent encara no implicada o gent nouvinguda a la comunitat, augmenta considerablement, facilitant solidaritat social i capacitat de prevenir conflictes i exclusió. Per exemple, una família immigrant, en una comunitat amb rituals esportius, culturals, d'activitat física, festius, ecològics... pot trobar diverses oportunitats per a implicar-se i ser reconeguda.

Per aquests motius, l'activació de rituals o la creació de nous, pot assumir la qualitat d'un repte significatiu per a aquelles persones implicades en el treball social comunitari.

6. Crisi dels rituals. Processos de rutinització i pèrdua de sentit, processos de regeneració i activació dels rituals

Tots aquests rituals es poden promoure, en un sentit positiu per als participants, però també poden perdre significat. Un dels primers indicadors d'aquesta pèrdua d'importància és la seva rutinització o burocratització, és que deixen de generar emocions. Poden seguir carregats de valor simbòlic o de força, per a una part de les persones implicades, però ja no generen atracció ni tenen capacitat d'inclusió de noves energies. Pot haver passat això amb part de les misses catòliques, els rituals democràtics (eleccions o participació en els partits polítics) o els rituals de pas més formals (matrimoni formal o emancipació de la família).

Hi ha autors que parlen de la desaparició dels rituals i de les conseqüències que això implica (Han, 2020). Han adverteix de la carestia de símbols que pateixen les societats contemporànies, en què les informacions i fenòmens rellevants perden la seva força simbòlica. D'aquesta manera, els rituals, entesos com a procediments culturals de construcció de la identitat, procediments que donen estabilitat a la comunitat i que converteixen "ser al món" en un "ser a casa", van desapareixent.

Què provoca la rutinització dels rituals, la formalitat supera l'expressivitat

- Perden vincle amb les necessitats i no són substituïts per altres rituals amb aquestes vinculacions actualitzades (rituals de respecte i cura del medi ambient, rituals de relació igualitària).
- Deixen de generar energia emocional perquè es repeteixen fórmules i estils comunicatius sense actualitzar.
- Valors superats, ja no vinculats amb el que es considera rellevant.
- Canvis en els calendaris: productius (ja no vinculats a agricultura o la indústria).
- Efectes negatius, vinculats a la confusió de les comunitats.
- Són manipulats per subgrups o per líders de diversos tipus (comunitaris, polítics, religiosos).
- Són substituïts per altres maneres d'expressar identitat a partir de relacions a internet.

Els rituals poden ser regenerats, també es poden crear nous rituals. El vincle amb les necessitats, nous simbolismes i valors, permet la inversió d'energia, les emocions compartides i la recuperació dels rituals més vius. L'espontaneïtat col·lectiva pot generar nous rituals, però també

es poden dissenyar en processos comunitaris, com ara l'obertura de camins per a passejar, les quedades per a netejar els espais col·lectius, les noves festes populars, etc.

En aquest procés, no es poden oblidar els nous elements, presents a la vida quotidiana de la població: les tecnologies de pantalla, amb la seva capacitat per a connectar, informar i comunicar, així com la seva capacitat per a desconnectar, aïllar, desinformar i generar hàbits tòxics. Alguns d'aquests elements que poden canviar les relacions els hem tastat al confinament de manera massiva, com ara les comunicacions amb pantalla (Zoom, Jitsi Meet, GoToMeeting, Skype i molts altres).

Cal no oblidar que les reformes dels rituals ja existents, quan han perdut força, és una de les millors opcions. Aquesta regeneració a vegades s'aconsegueix canviant la litúrgia, la formalitat, la manera de comunicar i expressar. Es pot reorganitzar o innovar, com s'ha fet històricament amb alguns rituals (augmentant la participació, controlant els processos de manipulació, evitant l'avorriment que poden provocar).

Finalment, també es pot facilitar el redescobriment del sentit de les tradicions compartides, com per exemple recuperant la producció ritual d'aliments (panades, rubiols, frit, etc.), recuperant la música popular i les oportunitats per a tocar i escoltar, revalorant les excursions, les celebracions o les festes populars. En aquesta perspectiva cal considerar el canvi poblacional, la incorporació de nous grups culturals i les tradicions ara presents, ja que la població que canvia de lloc de residència les pot haver duit amb ella.

A l'article s'hi exploren els rituals com a resposta a un problema caracteritzat per la pèrdua cohesió, la pèrdua d'identitat i de consciència comunitària. Construir situacions significatives a les quals es defineix un espai públic d'expressió i solidaritat, és coherent amb el que proposa la teoria de l'acció comunicativa de Jürgen Habermas (2015, p. 80), generant (1) relacions interpersonals significatives i (2) comunicació intencional, a partir d'un món comú de significats simbòlics. Però sobretot, és coherent amb el que les persones que s'impliquen en el treball social comunitari saben que podrien fer per a desenvolupar dinàmiques socioculturals positives.

Referències bibliogràfiques

- Bourdieu, P. (1998) Structure, Habitus, Practices. *The Journal of Sociology and Social Anthropology*, 1, 2.
- Collins, R. (2009). *Cadenas de rituales de interacción*. Anthropos Editorial.
- Dasari, A.S. (2008). *Ethnic organizations and ritual dynamics: Exploration of an Asian Indian community*. Oklahoma State University.
- Douglas, M. (1973). *Pureza y peligro. Un análisis de los conceptos de contaminación y tabú*. Siglo XXI.
- Gennep, A. van. (1969/2008). *Los ritos de paso*. Alianza editorial.

- Grimes, R. (2013). *The craft of ritual studies*. Oxford University Press.
- Habermas, J. (2015). Una hipòtesis sobre el significado histórico-genérico del rito. En: *Mundo de la vida, política y religión*. (pp. 71-85). Editorial Trotta.
- Halbwachs, Maurice (1925/2004). *Los marcos sociales de la memoria*. Anthropos Editorial.
- Han, Byung-Chul (2020). *La desaparición de los rituales*. Herder Editorial.
- Hanson FA (1981) The semiotics of ritual. *Semiotica* 33(2): 169–178.
- Kertzer D (1988) *Ritual, Politics, and Power*. Binghamton, NY: Yale University Press.
- Knottnerus, J. David and LoConto, David G. 2003. "Strategic Ritualization and Ethnicity: A Typology and Analysis of Ritual Enactments in an Italian American Community." *Sociological Spectrum* 23:425–461.
- Knottnerus, J. David. 1997. "The Theory of Structural Ritualization" Pp. 257–279 in *Advances in Group Process*. Vol. 14, edited by B. Markovsky, M. J. Lovaglia, and L. Troyer. London, England: Jai Press Inc.
- Knottnerus, J. David. 2005. "The Need for Theory and the Value of Cooperation: Disruption and Deritualization." *Sociological Spectrum* 25(1):5–19.
- Knottnerus, J. David. 2009. "Structural Ritualization Theory: Application and Change." Pp. 70–84 in *Bureaucratic Culture and Escalating World Problems*, edited by J. D. Knottnerus and B. Phillips. Boulder, CO: Paradigm Publishers. Knottnerus, J. David. 2011. *Ritual as a Missing Link within Sociology: Structural Ritualization Theory and Research*. Boulder, CO: Paradigm Publishers.
- Knottnerus, J. David. 2014a. "Emotions, Pride and the Dynamics of Collective Ritual Events." Pp. 43–54 in *Understanding Collective Pride and Group Identity: New Directions in Emotion Theory, Research and Practice*, edited by G. B. Sullivan. London and New York: Routledge.
- Knottnerus, J. David. 2014b. "Religion, Ritual, and Collective Emotion." Pp. 312–325 in *Collective Emotions: Perspectives from Psychology, Philosophy, and Sociology*, edited by C. von Scheve and M. Salmela. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Libanora, R., Schininà, G., & Angi, K. (2019). Rituals and celebrations. In G. Schininà (Ed.), *Manual on Community-Based Mental Health and Psychosocial Support in Emergency and Displacement*. Geneva: International Organization for Migration. p. 89-98.
- Maisonneuve, J. (2005). *Las conductes rituales*. Nueva Visión.
- Post, P. (2015). *Ritual studies*. Oxford Research Encyclopedias, 1, 23.
- Segalen, M. (2005). *Ritos y rituales contemporáneos*. Alianza editorial.
- Sen, B., Knottnerus, J. David (2016). "Ritualized ethnic identity: Asian Indian immigrants in the southern plains." *Sociological Spectrum* 36(1), 37-56.
- Sennett, R. (2003). *El respeto. Sobre la dignidad del hombre en un mundo de desigualdad*. Anagrama.
- Velasco, H. M. (1986). Rituales e identidad: dos teorías y algunas paradojas. *Revista de occidente*, (56), 65-75.

Wedeen L (2002) Conceptualizing culture: Possibilities for political science. *American Political Science Review* 96(4): 713–728.

Wittgenstein, L. (1953/1983). *Investigacions filosòfiques*. Editorial Laia.

alimara

COL·LECCIÓ IMAS

Innovació i Metodologia en Afers Socials

Núm. 65. Juny 2022

ISSN: 2659-5273

Igualtat i perspectiva de gènere

La modalitat formativa del grup d'aprenentatge (GAP) com a instrument per a l'aplicació de la perspectiva de gènere a l'administració pública

Francesc Serra Buades

Francesca Moll Nadal

Servei de Planificació i Documentació
Institut Mallorquí d'Afers Socials

 IMAS
Departament de
Drets Socials
Consell de Mallorca

Universitat
de les Illes Balears

El contingut de la REVISTA ALIMARA de l'IMAS està subjecte a una llicència de Reconeixement-NoComercial_SenseObraDerivada 4.0 Internacional de Creative Commons

Resum

La introducció i l'explicació dels trets principals del Pla de Formació Contínua i del Pla d'Igualtat entre Dones i Homes de l'Institut Mallorquí d'Afers Socials (IMAS) ens permetran contextualitzar la descripció que farem d'una experiència que podem qualificar d'innovadora perquè ha suposat conjugar, per primera vegada, dues noves actuacions de forma combinada i convergent. Per una part, experimentar la posada en marxa dels grups d'aprenentatge participatiu (GAP) com a una modalitat formativa que suposa fer una passa més enllà per a superar l'estructura clàssica dels cursos de formació contínua adreçats al personal treballador de l'administració; i, per l'altra part, elaborar l'informe de diagnòstic i d'avaluació d'impacte de gènere en un projecte social de l'IMAS d'una forma més sistemàtica i metòdica.

Quant a la fonamentació i explicació pràctica de com es pot concretar realment i amb detall la perspectiva de gènere als diferents serveis d'una administració pública, en aquest cas de caràcter supramunicipal, entenem que encara no disposam de tant de contingut que així ho descriguï. Per aquest motiu, hem cregut interessant fer aquesta aportació un cop s'ha pogut avaluar la implementació d'aquesta experiència i després d'haver-ne après les lliçons corresponents.

Entenem que aquesta proposta pot servir de referent per a altres serveis de l'administració pública amb l'objectiu de marcar línies de treball que permetin la concreció de nous conceptes i continguts que afavoreixin, en definitiva, un suport als i a les professionals de l'administració per a millorar la qualitat de l'atenció a la ciutadania.

Paraules clau

Metodologies, formació, grups d'aprenentatge, perspectiva de gènere, igualtat, administració pública

*Unus pro omnibus,
omnes pro uno.*

1. Justificació i marc introductor

L'Institut Mallorquí d'Afers Socials (IMAS) és un organisme autònom local, de caràcter administratiu, creat l'any 2003 pel Consell de Mallorca, i del qual en depèn per a l'assoliment de les finalitats determinades en els seus Estatuts¹. L'objecte fonamental del seu exercici, en forma directa i descentralitzada, són les competències atribuïdes, per qualsevol títol, al Consell de Mallorca en matèria de serveis socials i protecció de menors.

Per a desenvolupar les funcions que l'IMAS té encomanades, s'ha organitzat en set àrees de gestió: l'Àrea de Gerència; de Persones amb Discapacitat i Innovació Social; d'Atenció Sociosanitària; d'Infància i Família; d'Inclusió Social; d'Atenció Comunitària i Projectes Estratègics; i de Suport Territorial.

S'ha de dir que l'IMAS compta amb un gran nombre de treballadors i treballadores desplegats en les distintes àrees i, alhora, també de forma descentralitzada pel que fa a la diversitat de centres que disposa a l'illa de Mallorca. Basta dir que durant el 2021, treballaren a l'IMAS un total de 2.989 persones de les quals un 80% foren dones.

En aquest sentit, cal fer esment a la importància que adquireix el Pla Anual de Formació de l'IMAS que ha de donar resposta, per una part, a les necessitats formatives i específiques de totes les seves àrees i, per l'altra, ha de facilitar i regular l'accés a les treballadores i treballadors que ho requereixen i/o ho sol·licitin per a millorar la seva competència, la capacitat de gestió i la carrera professional.

La justificació d'aquest article no és més que la presentació d'una proposta pràctica duta a terme dins de l'àmbit dels serveis socials amb una dinàmica innovadora en matèria de formació, a l'hora que ens serveix d'excusa per presentar un disseny teòric i pràctic d'una acció formativa i participativa a través de la modalitat comunitat d'aprenentatge o grup d'aprenentatge participatiu (GAP). Una modalitat que, amb el disseny de la proposta formativa pràctica, ens permetrà saber com analitzar els projectes de serveis socials des de la perspectiva de gènere en les diferents àrees de la institució.

1 BOIB núm. 67, de 18 de maig de 2019.

A l'IMAS, el fet de proposar una acció formativa mitjançant el GAP no deixa de ser una activitat innovadora pel que fa a la modalitat i al contingut. Aquesta actuació formativa GAP està recollida a la seva Instrucció 1/2015 que regula les accions formatives, a més del procediment específic per a la seva execució.

Al llarg d'aquest article, s'intentarà exposar, de manera breu, la importància de la formació dintre de l'administració pública. Igualment, ens farem ressò de les principals alternatives per a l'aprenentatge, en tant que analitzarem les diferents modalitats o metodologies innovadores per a l'aprenentatge amb especial atenció a les comunitats o grups d'aprenentatges, entre d'altres.

Per acabar, abordarem de manera directa, la proposta formativa referent a l'aplicació de la perspectiva de gènere en el Servei d'Interpretació de la Llengua de Signes, una acció formativa que es va dur a terme en la modalitat de GAP dins del Pla de Formació 2021 de l'IMAS.

2. La formació a les administracions públiques. La formació a l'IMAS

L'Administració Pública, com a organització social, no es troba aliena a les profundes transformacions socials i tecnològiques que succeeixen i, tant les seves funcions com la manera de relacionar-se amb la ciutadania experimenta un nou canvi que fa qüestionar l'ancoratge dels antics (i actuals) models i repensar, seriosament, la implementació de nous models de gestió pública, més orientats a l'atenció i relació amb la ciutadania, i amb una vinculació directa amb l'ús de les tecnologies de la comunicació i de la informació.

De fet, si consideram que una organització és un tipus d'agrupació on les bases principals són la cooperació entre els seus membres i la capacitat d'adaptar-se a l'entorn en què opera (Lucas Marín, 2013), és evident la importància que suposa la formació per a generar la capacitat d'adaptació i de resposta a les diferents demandes socials amb els recursos més adients quant a criteris de qualitat, en definitiva, en criteris d'innovació: "La innovación es una necesidad de supervivencia para las organizaciones actuales en un entorno global intensamente competitivo y cambiante. Una organización con capacidad de innovar es aquella que no sólo proporciona formación a sus miembros, sino que, a la vez, produce un entorno, un clima que facilita el aprendizaje". (IAA, 20).

Dit així, podem deduir que la formació s'esdevé des d'un vessant estratègic en tant que és la palanca que pot fer viable el canvi de l'organització, en el nostre cas, entesa com a administració

pública. Per dissenyar un futur formatiu immediat, es tracta de considerar les següents claus (IAAP, 2017; 27):

- Creació d'entorns d'aprenentatge, orientats a persones, oberts, democratitzats, flexibles, col·laboratius, connectats i conformats per un funcionament d'empoderament i amb "llicència per a la innovació".
- Revolució del talent col·lectiu connectat davant coneixement individual, per a profunditzar i millorar amb el model real de transferència o aplicació dels aprenentatges adquirits orientats a l'acció per al canvi.
- Potenciació del funcionament com a joc activat i connectat d'aprenentatge col·laboratiu per a crear solucions a les solucions estratègiques i la millora del servei prestat.
- Redefinició dels papers actuals de docents i alumnes per catalitzador i creador de coneixements, respectivament, enriquit amb l'itinerari de formació de formadors de l'institut.
- Flexibilització dels models de gestió de la formació, amb l'alliberació de talent. Pas d'estructures jerarquitzades i excessivament burocratitzades a un nou model d'organització en vermell en què el protagonista és el talent i la funció pública, les persones.
- Aprofitament dels beneficis de la tecnologia, de la seva intel·ligència però sense esclavitzar i posada al servei de creació i gestió del talent col·laboratiu.

Ara bé, ateses les premisses anteriors, hom es demana si és possible que una administració pública, en la mesura d'un ens local com és l'IMAS, es trobi capacitada davant tan desmesurat repte, sobretot, tenint present el nombre de treballadors i treballadores que desenvolupen la seva tasca professional: l'any 2021, 2.989 persones treballaren a l'IMAS, de les quals prop d'un 80% eren dones.

En aquest context, si entenem que la formació té la seva importància en la mesura que es configura com un procés que a la pràctica ha de generar talent i, alhora, ha de proporcionar serveis de qualitat amb capacitat de resposta per a satisfer les demanades de la ciutadania, en conseqüència la formació esdevé com el motor de canvi donat que l'alumnat (el personal funcionari de l'administració) pot convertir-se en agent per a la transformació, en tant que el procés d'ensenyança-aprenentatge incrementa i consolida les competències² de desenvolupament personal i professional.

2 La *competència* es defineix com «el conjunt de coneixements i capacitats que permeten l'exercici de l'activitat professional conforme a las exigències de la producció i de l'ocupació» (Llei 5/2002 de les Qualificacions i de la Formació Professional).

3. Noves alternatives per a la formació: definició de GAP. Estructura i metodologia

3.1. Modalitats o metodologies innovadores d'aprenentatge

Els nous escenaris que exigeixen un canvi i innovació tant en els elements que conformen qualsevol procés formatiu com en tots i cadascun dels agents que participen d'aquest, només té sentit en el conjunt de canvis que afecten tots els elements del procés formatiu (objectius, contingut, personal docent i col·laborador, alumnat...). En aquest apartat, no es tracta de fer un discurs sobre l'evolució de les modalitats de formació (formació presencial, teleformació, formació semipresencial i aprenentatge social), més bé, realçar la tendència emergent de l'aprenentatge socialitzat (Fidalgo, 2013) que ha sorgit aprofitant el nou context digital i que es caracteritza pel treball col·lectiu, l'organització en xarxa, la convergència de mitjans, etc.

Sobre el que no sembla haver dubte, és sobre el fet que l'aprenentatge social o l'aprenentatge social obert permet enriquir i optimitzar els resultats de les tres modalitats formatives 'clàssiques' (presencial, semipresencial i teleformació), ja que ofereix a l'alumnat la possibilitat de completar els coneixements, adquirits formalment, compartint, qüestionant, comunicant, i en definitiva, evolucionant a un entorn cada cop més ampli, connectat amb la pràctica, que permet adquirir i interioritzar els nous aprenentatges en un entorn col·laboratiu.

Així, igual que en els processos d'ensenyament tradicional en què s'ha de considerar aspectes importants perquè aquests siguin efectius i el missatge ha de ser transmès de forma assertiva, en els nous processos d'aprenentatge on la tecnologia és el principal mitjà, és important tenir present, no només la cultura de l'organització sinó també, les diferents formes en què cada individu aprèn (mitjançant els recursos visuals i auditius, on la seva capacitat per obtenir nous coneixements a través del web no és cap problema), les organitzacions també han de crear plans de capacitació per a les persones que només aconseguen *aprendre fent*. Això suposa canvis en la concepció i en la model, i els canvis perquè siguin permanents i puguin ser assumits requereixen que qualsevol agent afectat entengui i comparteixi la mateixa visió de com la innovació farà que millori l'educació (Salinas, 2005).

En el nostre entendre, podem desenvolupar nous espais d'aprenentatge, podem permutar noves modalitats o metodologies innovadores d'aprenentatge que evolucionen i es transformen en funció de les necessitats i dels recursos disponibles (Programa EVA, 2008), però a ningú se li escapa la importància crucial de la formació com a eix vertebrador i transformador de la realitat pública, en tant que s'esdevé com un servei professional i especialitzat d'atenció a la ciutadania.

El que és important és que tota proposta formativa, en major o menor mesura, contribueixi a fomentar progressivament una cultura de l'aprenentatge de forma autònoma i al llarg de tota la vida; a estimular el diàleg intern entre els seus membres i amb altres persones externes; a promoure l'emergència de comunitats de pràctica; i a detectar i visibilitzar el coneixement i el talent present en l'organització.

I tot això com una estratègia d'innovació i adaptació a la situació de canvi permanent del context social, a més de l'institucional. Ara bé, tal com ho explica Manel Muntada (2016), això requereix capacitats i actituds que sempre han estat significatives, però que, en el moment actual, adquireixen una especial rellevància en ser fonamentals perquè el treball en xarxa i l'aprenentatge col·laboratiu es donin amb alguna garantia. Aquestes capacitats són:

- a) *L'autonomia*: la capacitat per a cercar i proveir-se dels recursos necessaris per a atendre les pròpies necessitats.
- b) *La reciprocitat*: és a dir, la sensibilitat en donar *feedback*, en agrair les aportacions dels altres; la voluntat de compartir informació, opinions i idees, en la consciència que les relacions humanes estan basades sobre les transaccions que es donen entre les persones que hi participen, ja sigui amb objectes, diners, afecte, coneixement, atenció, ajuda, etc.
- c) *La dinamització*: la capacitat i la iniciativa per animar i contribuir, com a membre d'un grup, d'un equip o d'una xarxa, per activar i posar en relació els altres membres; per assumir aquesta funció com a pròpia i per no restar de manera passiva creient que aquesta tasca sempre és responsabilitat d'algú altre.
- d) *Instal·lar-se en el beta*: el concepte "beta" l'incorporem del món de la informàtica i fa referència a aquelles aplicacions que encara estan en fase de prototip i són provades per millorar possibles aspectes que queden per millorar. I que, en l'apartat que ens ocupa, es refereix a la capacitat de relativitzar les pròpies aportacions, de mantenir-se en contínua construcció, a la capacitat d'obertura a la crítica, a la cerca activa de contrast respecte a les pròpies creences.
- e) *L'assertivitat*: en aquest cas vol dir aportar idees i expressar les pròpies opinions de manera segura, fluida i amable, conscient de la importància i del valor que té en el conjunt de les aportacions.
- f) *El compromís amb la comunitat*: entès com la contribució amb el talent personal a fer realitat uns objectius amb l'esperança que comportin una millora evident per a totes les persones que hi participen.

En paraules de Muntada (2016), aquí ja tenim una clau per revisar en quina mesura estem a prop o lluny d'aquestes capacitats tan rellevants, tenint sempre en compte que la cultura organitzativa i, en aquest cas la pública, té molt a veure amb el que s'exigeix, s'espera i es permet del seu

personal. Però s'ha de considerar també, que la inèrcia dels models de treball que s'estan aplicant o la poca consciència de la necessitat de canvi personal pot portar a certa passivitat o resistència a l'hora d'aprofitar altres recursos d'aprenentatge, tal com ho manifesten algunes administracions que estan apostant per aquest tipus de metodologies alternatives a l'aprenentatge formal i estan obtenint respostes pobres per part dels equips i persones a les quals van dirigides. Pel que sembla, qualsevol moviment encaminat a "formalitzar" la "informalitat" continua sent la millor manera de desactivar-la.

3.2. Les píndoles o càpsules formatives

Una de les evolucions dels MOOC ha estat la recent aparició dels NOOC (Nano-MOOC) que es podria definir com a mini cursos o petites dosis formatives per a l'aprenentatge sobre una competència o un contingut específic, el quals es poden realitzar de manera independent, sense necessitat que estiguin ancorats en un programa formatiu més ample. La denominació més comuna d'aquests mini cursos és *píndoles o càpsules formatives*. La duració formativa és molt variable (entre 1 i 20 hores) i es diferencia dels MOOC en la realització de manera més o menys intensiva en uns terminis concrets per a la seva finalització.

Figura 1. Premisses que engloben les càpsules formatives

Les píndoles o càpsules formatives estan ideades per aprofundir en temàtiques concretes i/o per adquirir en poc temps coneixements específics. La seva variabilitat és molt diversa: es poden oferir per paquets o blocs temàtics relacionats o no entre si, cal que siguin pràctics o específics, 'anant al bessó de l'assumpte' i, sobretot, estimulants i engrescadors. Aquest tipus de format respon de manera eficient als canvis socials i tecnològics que es produeixen en el món actual, on el coneixement ja no està contingut en una "enciclopèdia", "temari" o "guia de continguts" sinó que més aviat es troba fragmentat, dispers a la xarxa i que en tot el seu conjunt hi resideix un component holístic.

Com a exemple de càpsula formativa anotam les Càpsules d'èxit professional³ organitzades pel DOIP amb finançament del SOIB i amb la col·laboració de la FUEIB. En aquest cas, totes les càpsules formatives eren de format presencial, amb una duració de 2 hores. Cal destacar la possibilitat d'aconseguir crèdits de lliure configuració (ECTS)⁴ per a la participació en aquesta activitat (a condició que es participi i s'assisteixi a vuit de les càpsules de competències d'èxit professional que s'ofereixen).

3.3. Les comunitats d'aprenentatge

Un dels primers autors que va sistematitzar les comunitats d'aprenentatge va ser E. Wenger, el qual les defineix com a "grups socials constituïts amb la finalitat de desenvolupar un coneixement especialitzat, i que comparteixen aprenentatges basats en la reflexió compartida sobre experiències pràctiques"⁵. En el panorama de l'àmbit públic espanyol, qui primer va començar a treballar amb les comunitats d'aprenentatge fou J. Martínez Marín (2013). Per a ell, les comunitats són un "conjunto de personas apasionadas que interaccionan, aprenden, charlan, se enriquecen, intercambian experiencias, buenas prácticas y conocimientos", citat per Latorre, 2019.

Les comunitats d'aprenentatge o les comunitats de pràctica, com també les denomina Martínez Marín (2013), són un espai de treball que ajuda a aprendre i progressar a partir d'alguns principis de l'aprenentatge social com puguin ser:

- Les persones aprenen en societat, alhora que mantenen la identitat. Es constitueixen entorn de temes que uneixen els seus membres individualment.
- El coneixement rau principalment en les persones i no en les màquines o bases de dades, ja que gran part del coneixement és tàcit. Per tant, l'actitud relacional de les persones és clau per generar-lo, compartir-lo i explotar-lo.
- Aprenem a partir de la interacció, ja no de docent a alumnat (concepte que seria propi d'una visió més tradicional), sinó construït, amb els/les nostres iguals, de manera compartida, estructures cognitives i vivències laborals, a partir de l'experiència d'altres persones en situacions similars.

3 <https://agenda.uib.es/30307/detail/capsules-drexit-professional.html>

4 ECTS: European Credit Transfer and Accumulation System (Sistema Europeu de Transferència i Acumulació de Crèdits).

5 Wenger, E. (2011). *Communities of practice a brief introduction*. Consulta: 03.07.2019. <http://bit.ly/2Z1YkZa>

- Es tracta d'un punt de vista ampli sobre l'aprenentatge, que amplia la visió tradicional, sense substituir-la, en qualsevol lloc, en qualsevol moment, en espais habilitats expressament per a aprendre o en altres espais més informals.

Ara bé, si parlem de les comunitats d'aprenentatge o de comunitats de pràctica participativa, el mateix autor (Martínez Marín, 2015)⁶ reflexiona sobre les deu grans aportacions que proporciona el treball col·laboratiu a les organitzacions:

- 1) *Un nou actor: el treball col·laboratiu per defecte* (o en sèrie). Ara, en moltes organitzacions públiques -sobretot aquelles que mantenen un contacte molt directe amb els departaments i centres de formació-, el treball col·laboratiu ja no es considera una pràctica extraordinària, ja que, sovint, forma part de l'essència de la seva activitat i és el seu motor primari.
- 2) *Productes de coneixement aplicat que resolen problemes*.
- 3) *Renovació del discurs pedagògic en la pràctica*. El treball col·laboratiu ve a ser la forma més pràctica d'introduir la pedagogia de la participació activa en els aprenentatges.
- 4) *Aplanament de l'organització per la via pràctica*. La transversalitat és un fet, i la gestió i la conducció d'aquestes comunitats en què participen de forma transversal professionals de diversos àmbits, amb personal directiu de diferents serveis, si bé suposa un gran esforç, es pot assolir amb èxit.
- 5) *Via lliure per intraprenedors/es*. El treball col·laboratiu és el circuit natural per a les persones inquietes i curioses de l'organització que troben, en aquests espais, la manera d'aportar el seu coneixement.
- 6) *Innovació botton-up*. Qui millor veu els problemes i les oportunitats de millora tant en productes com en serveis o processos, són les persones que contínuament breguen amb elles. Establir canals de participació directes per a aquestes persones, i donar-los la possibilitat d'aportar les seves pròpies propostes equival a garantir que apropam el procés d'innovació a aquells o aquelles que poden solucionar-lo. En general, les aportacions que es reben desemboquen en solucions imaginatives, noves i molt pràctiques en la millora del servei públic.
- 7) *Noves metodologies en gestió del coneixement*. Per la via pràctica d'anar explorant i provant noves metodologies, adaptades a l'organització, en alguns casos hem reinventat i adaptat eines que, en principi, no estaven previstes per a aquests objectius.

6 Martínez Marín, J. (2015) *Trabajo colaborativo. Reflexiones sobre formación y aprendizaje corporativo*. <http://bit.ly/2YK2Mk5>

- 8) *Motivar i donar poder als equips professionals i equips directius.* El treball col·laboratiu és un itinerari excel·lent per a això, i per als directius i directives suposa l'oportunitat de practicar noves formes de gestionar i dirigir persones: de forma propera, plana, en xarxa, en processos de mentoria, assessorament, etc.
- 9) *Des-intermediar.* El treball col·laboratiu té la virtut d'apropar a les persones membres de l'organització una eina per a aprendre i aportar sense més intermediaris que la pròpia voluntat dels equips professionals. Els procediments burocràtics establerts, o bé a través dels centres de formació o bé a través de les estructures jeràrquiques poden quedar més difuminats amb el treball col·laboratiu.
- 10) *Moments de felicitat.* El treball col·laboratiu il·lusiona molta gent –encara que sigui per breus moments. El treball col·laboratiu es justifica en l'organització en tant que les persones felices són, sobretot, persones eficients.

Al llarg d'aquest discurs, som conscients que, sovint, fem ús de diferents noms per referir-nos al mateix: *comunitats de pràctica, comunitats o grups d'aprenentatge* o, fins i tot, també podríem mencionar *grups de millora, cercles de qualitat per a la formació*, etc., encara que, tal com diu Martínez Martín (2013, 136), "conceptualment són diversos i tenen metodologies poc coincidents, en el fons són diferents maneres de recollir l'interès i la capacitat dels professionals de contextos semblants per unir-se i, treballar de forma col·laborativa per aconseguir uns resultats o assolir una meta que s'han proposat".

L'interès a anomenar-les d'aprenentatge resideix en el fet que, sense oblidar la importància que té que la *comunitat d'aprenentatge* obtingui els seus resultats, assoleixi la meta que s'havia fixat, emfatitzant, per una banda, el procés per arribar a aquesta finalitat, i per l'altra, l'aprenentatge obtingut mitjançant aquest procés.

Tal com diu Gairín (2010), "la interacció entre els membres de la comunitat ha de permetre un avenç de tots i cadascun dels seus components, alhora que l'enfortiment d'una cultura comuna i la possibilitat que es faci real l'aprenentatge organitzacional. És l'aprenentatge individual i col·lectiu el que justifica que a les comunitats se'ls pugui anomenar formatives, encara que adoptin diferents modalitats".

Per altra banda, tal com assenyala Latorre Galicia (2017), és important tenir present alguns dels factors que incideixen en l'èxit d'una comunitat d'aprenentatge:

- **Cohesió de grup.** Perquè un grup funcioni és necessari que hi hagi un bon nivell de cohesió grupal i això suposa no deixar de lloc activitats que facilitin aquesta cohesió o cercar aquells grups semi constituïts que ja tenen algun interès en comú. Com més palpable sigui el nivell de cohesió, la garantia d'èxit és molt major.

- **La importància de les sessions presencials.** Una de les característiques de les comunitats d'aprenentatge és que habitualment combinen sessions presencials amb treball en xarxa. Avui, les tecnologies ens permeten estar connectats en temps real sense importar el lloc des del qual ho feim. No obstant això, és molt important tant per a la cohesió com per al funcionament en general, que es programin sessions presencials en les quals debatre cara a cara sobre aspectes més feixucs o en què hi hagi menys acord. Aquestes sessions presencials fomenten la participació i fan també la funció d'injeccions de motivació. Al marge de l'espai entre sessions (que depèn del calendari programat), les mateixes sessions presencials faciliten la participació en línia, generen una especial motivació, de tal manera que augmenten les interaccions a la plataforma virtual en els períodes anteriors i posteriors a cada sessió presencial:
- **Calendarització o cronograma acordat.** És molt important que durant la primera sessió, en el «moment zero» de la comunitat (citant a Muntada, 2016b) s'acordi un calendari tancat en què els terminis siguin clars tant per la realització de les sessions presencials com per l'adquisició dels compromisos individuals o de grup i respecte a les fites que s'han d'aconseguir.
- **Elecció de les eines virtuals de treball.** La comunitat ha d'acordar amb quines eines vol treballar, tenint en compte que, d'una banda, és necessari un lloc en el qual anar construint el coneixement i reflectir els avanços i la progressió del procés, a més de fer viable una comunicació fluida entre sessions presencials. No hem d'oblidar que les millors eines són aquelles amb què els participants se sentin més còmodes treballant (que en el nostre cas pot ser l'Aula Virtual o la plataforma Moodle, els fòrums, pissarres digitals, o fins i tot, si cal, WhatsApp...) De totes maneres, dependrà de l'elecció que faci cada grup.
- **El producte.** És el resultat bàsic per garantir l'èxit de la comunitat. És el producte que es va construint entre tots i totes, fruit del treball col·laboratiu. És important que tots els membres de la comunitat i dels grups se sentin partícips i reconeguts en ell, i per això cal definir-ne les característiques com més aviat millor. El producte obtingut és obra de tots, de manera que quan hom es compromet amb ell, cada participant ho està fent també amb els seus companys, és de la comunitat. També és important que, tingui el format que tingui i amb independència del contingut final (guia, llibre blanc, esquemes procedimentals...), s'adquireixi el compromís de difondre'l posteriorment entre el col·lectiu de professionals directament i indirectament relacionats amb la matèria sobre la qual s'hagi treballat i, per a fer viable la transferència del coneixement.
- **El moderador/a o l'expert/a.** Aquestes són figures transcendents per aconseguir un bon resultat final de la comunitat. A grans trets, podem assignar-los tres competències bàsiques: (a) cert grau d'expert en la matèria i/o disciplina sobre la qual ha de versar la comunitat; (b) habilitats en el maneig d'eines virtuals, especialment en les que s'hagin triat

per treballar; i (c) coneixement i experiència en dinàmica grupal, de tal manera que sigui capaç de moderar, ajudar a avançar, aconseguir el sentit de pertinença, de participació i de cohesió dels membres per aconseguir els objectius de la comunitat.

3.4. El llegat de les comunitats d'aprenentatge

Qui pot formar part d'una comunitat d'aprenentatge? El concepte «comunitat» té un caràcter horitzontal i pròxim a les persones, així com uns trets comuns que li confereixen aquest sentit d'identitat que li és propi i el diferencia d'altres formes o grups de treball. Així doncs, en principi, qualsevol persona pot formar part d'una comunitat d'aprenentatge a condició que la seva "pràctica professional" estigui relacionada amb el tema generador sobre al qual gira l'activitat del grup i aportï valor al propòsit de la comunitat.

Un aspecte a destacar i que és força il·lustratiu fa referència a les primeres lliçons apreses de les comunitats d'aprenentatge exposades per part de l'Instituto Andaluz de Administración Pública (IAAP)⁷ que són especialment útils per als qui estiguin posant en marxa una activitat d'aquest tipus, però també per a qualsevol procés de col·laboració que es vulgui impulsar en unitats, serveis o projectes de l'administració pública, dins de l'objectiu de la col·laboració expandida. Aquests són:

- **Els valors.** Compartir la proposta de valor és un aspecte essencial per objectivar la temàtica i filtrar quines han de ser les postures i els principis comuns acords a aquests valors, a més dels principis consensuats pels membres de la comunitat d'aprenentatge.
- **La importància del tema generador.** Suposa que el tema en qüestió, si bé pot ser recurrent, és important en si mateix. El veritable potencial és activar el diàleg, l'intercanvi de coneixements i experiències, i l'exploració col·lectiva d'alternatives entorn d'aquest. Si bé la qüestió de la perspectiva de gènere és una qüestió que certament tothom considera important, no deixa de ser paradoxal la manca d'anàlisi i d'avaluació en aquesta matèria.
- **L'experiència de les persones com a base del procés de construcció de nou coneixement.** L'aportació del grup depèn de molts de factors, però aquests grups es consoliden a mesura que milloren els seus vincles i el seu nivell d'aportació, sobretot quan es destaca i comparteixen el seu coneixement i la seva experiència amb la resta d'integrants.
- **Les expectatives.** És evident que a l'inici d'una CoP tothom té les seves pròpies expectatives que poden ser coincidents o no, però el que és important és que tothom les formuli amb sinceritat i que donin lloc a la construcció d'unes expectatives comunes malgrat que, amb el temps i amb el desenvolupament de la comunitat, puguin anar variant.

⁷ IAAP (s.d) *Legado de aprendizajes de las COPS. A web Formación: COPS: Lecciones aprendidas.* Instituto Andaluz de Administraciones Públicas. <http://bit.ly/2Z5WbzM>

- **La gestió de les expectatives i el rol de dinamització.** La dinamització de la comunitat d'aprenentatge és un aspecte essencial per al seu desenvolupament. No són només les expectatives del grup les que determinen com s'ha de concretar aquest rol de dinamització, sinó que és la mateixa persona dinamitzadora qui decideix com vol exercir aquest rol⁸.
- **Sobre el temps i els terminis.** Hi ha una planificació i una calendarització per fer aquesta acció formativa. Al marge d'això, és important dedicar temps a conversar i a facilitar la posada en comú dels diferents punts de vista per unificar enfocaments i crear altres vincles necessaris.
- **No acomodar-se.** És important evitar l'acomodació, en tant que aquest concepte pugui suposar 'deixar-se dur'. Les comunitats no funcionen per adhesió, sinó pel debat constructiu, en qual cada membre aporta la seva capacitat exploratòria, d'investigació i d'interpretació de la realitat social.
- **Creació d'un camp de responsabilitat col·lectiva.** Les bones comunitats no són simplement el resultat de la suma dels coneixements de tots seus membres, sinó que són el resultat de la conversa i del diàleg entre tots aquests coneixements. També són capaces de crear un camp de coneixements nous que abans no hi era. Una cosa semblant passa amb la responsabilitat: el funcionament de la COP no és el resultat de les responsabilitats sumades de tots els seus membres, sinó de la corresponsabilitat que sorgeix del diàleg entre tots per produir acords i concretar compromisos. Tot això genera un camp de responsabilitat comú, que ha de ser gestionada i co-decidida per tothom i que es basa en la confiança i l'ajuda mútua.
- **Rotació de rols.** Alguns cops, fer rotatius els rols pot suposar alleugerar situacions o, fins i tot, generar empatia amb la persona que assumeix la responsabilitat o apropiat-se amb més afany de l'objecte de treball.
- **Compromisos.** És molt important saber concretar i recollir les aportacions concretes, i determinar qui es compromet a coordinar una sessió presencial de tant en tant, qui ha de dinamitzar al grup en línia, qui ha de convocar... En el fons es tracta d'evitar males interpretacions o possibles bloquejos del grup. Cal establir compromisos i normes clars en tot el procés de desenvolupament de la comunitat d'aprenentatge.
- **Flexibilitat.** El procés d'autoorganització d'un espai col·laboratiu no pot ser rígid en cap dels seus moments. S'entén que tot és un procés i en molts casos aquest procés pot ser

⁸ En aquest cas es refereix si la persona dinamitzadora vol assumir aquesta tasca directament o de manera contínua, si pretén implicar a altres persones, si és un model de dinamització que proporciona respostes al grup o un model que desenvolupa preguntes per tal d'ajudar al grup a reflexionar, o si s'establiran determinats acords o compromisos, etc. Tal com es pot veure, el rol de dinamitzador i la tasca que pot desenvolupar és molt diversa.

revisat per tal d'incorporar els aprenentatges que el mateix grup genera o millorar el producte que elabora.

- **Cultura de reciprocitat.** Un dels factors que millora la participació en els grups és el que es potencii proporcionar retroalimentació, ja sigui a l'àmbit personal quan algú fa una aportació, com a escala grupal. Cal fer viable una cultura de retorn de la informació, de respondre, de sistematitzar els avanços que fa el grup en cada sessió i que aquests es facin visibles. Això ajuda a construir un relat col·lectiu i al fet que creixi la confiança en les capacitats pròpies i dels altres. En el nostre cas, es tracta de no crear compartiments estancs, d'evitar establir biaixos que dificultin la transferència del coneixement, en tant que no puguem analitzar la realitat tal com pretenem des del vessant de la perspectiva de gènere.
- **Diversitat en les formes de participació.** Cada persona pot aportar valor a la comunitat d'aprenentatge de manera diferent i en moments distints. L'homogeneïtat en el procés no és una premissa, ja que ni la motivació, ni els coneixements, ni l'experiència, ni els entorns actuen de la mateixa manera. És a dir, no hem de pretendre que tothom participi de la mateixa manera. El que és important és comprovar que la diversitat genera una riquesa en el procés d'aprenentatge de la comunitat, i això s'ha d'evidenciar en la mesura que una comprensió acurada de la realitat es nodreix d'una anàlisi diferenciada i contrastada per persones expertes en la matèria, persones que formen part del grup (com ja hem dit, diferents àrees d'intervenció social).
- **El nivell d'activitat.** És important que cada comunitat trobi el seu propi ritme de treball – sense perdre els terminis establerts-, i no caure en una activitat baixa que a llarg termini pot provocar la no consecució dels objectius.
- **Propietat i procés d'apropiació.** Cap comunitat comença sense que hagi estat impulsada per un responsable jeràrquic o per una persona tècnica amb els seus iguals. En tots els casos, cal afavorir un procés d'apropiació progressiva. Al sentiment de pertinença al grup s'hi arriba, entre altres coses, mitjançant la formulació dels objectius amb les seves pròpies paraules, que els seus membre sentin que tenen coses a aportar, que poden construir un mapa i un relat comú, i, en definitiva, establir compromisos mutus que es tradueixin en un repartiment de rols. En el nostre cas és important el sentit de valorar el projecte que han d'elaborar com a propi, que aquest projecte pugui respondre a una necessitat d'investigació, de coneixement i d'adquisició de nous aprenentatges.
- **Equilibri.** Una de les millors solucions en les comunitats són les que han combinat el seu caràcter lúdic, basat en la riquesa de les interaccions, amb certa disciplina i una alta dosi de treball en equip. Són dues formes que aconseguen enriquir la realitat en el sentit més ample, ja que en aquesta missió es creen idees noves que, tard o d'hora, per

l'empenta del mateix grup deixen l'empremta del valor del compromís i de la consecució dels objectius.

- **Sentit i vitalitat.** Els membres del grup o de la comunitat necessiten trobar sentit a allò que fan. Hi ha comunitats que just després de començar a treballar, troben el sentit de la seva existència com a grup. Altres parteixen d'un sentit inicial, però que en el procés de treball van explorant i construint altres direccions pròpies. I hi ha un altre tipus de comunitats a les quals, amb el temps, la recerca d'un producte com a únic sentit ha anat donant pas al valor que té la confiança mútua, la dignitat de pensar en conjunt, la connexió social entre iguals i l'oportunitat de crear dintre d'àmbits jerarquitcats aquest marge de llibertat que dona l'autoorganització. En aquest sentit, és on troben la vitalitat essencial del seu procés grupal per fer-se sostenible i generador.

Aquesta mateixa referència es pot veure en l'esquema següent:

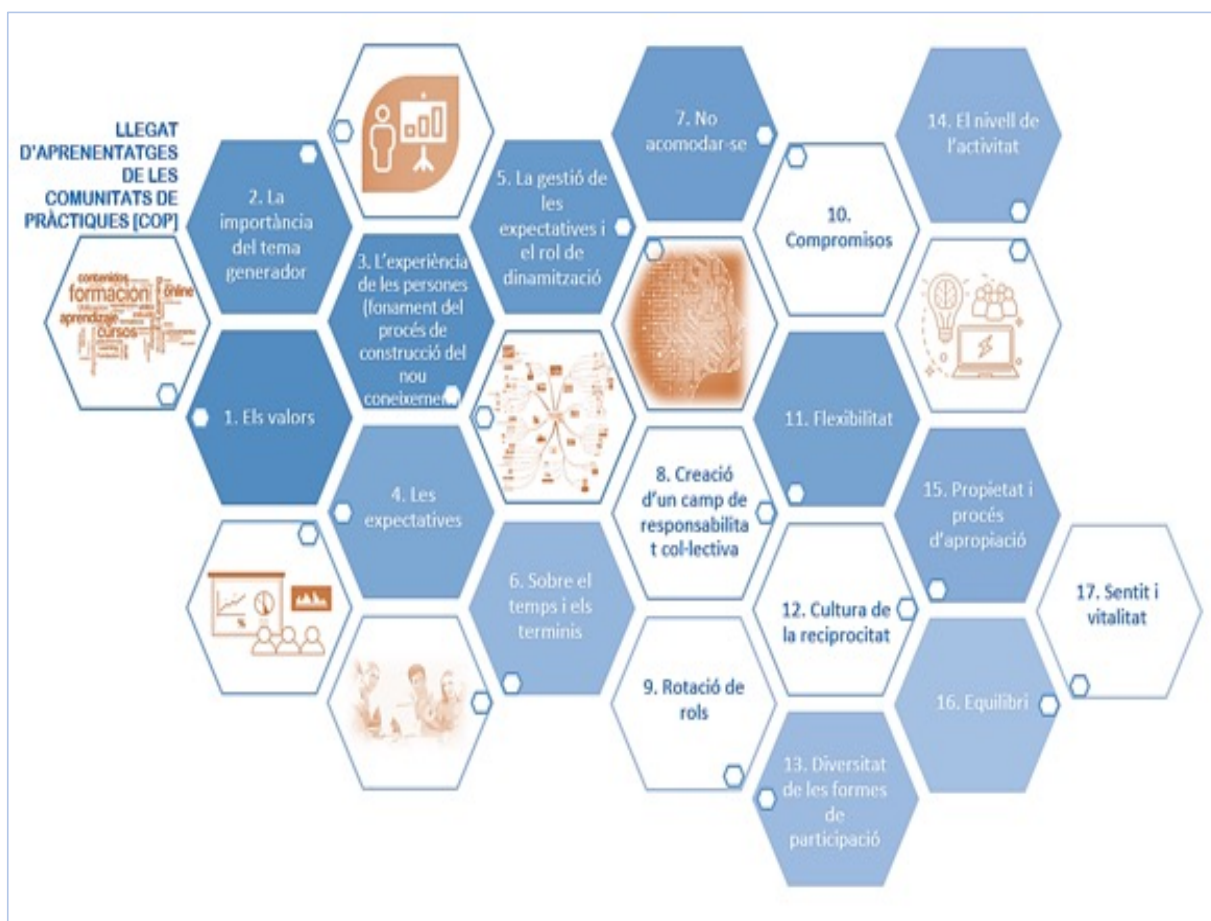

Figura 2. El llegat d'aprenentatges de les comunitats de pràctiques (IAAP, s.d.)

4. L'aplicació de la perspectiva de gènere a l'administració pública: el Pla d'Igualtat entre Dones i Homes de l'IMAS

En aquest apartat es pretén avançar en la concreció de l'aplicació de la perspectiva de gènere a l'IMAS a través de la contextualització del seu Pla d'Igualtat entre Dones i Homes que fou aprovat sota la cobertura del II Pla d'Igualtat del Consell de Mallorca elaborat el gener de 2018 pel període 2018-2021.

El II Pla d'Igualtat del Consell de Mallorca es fonamenta en el principi d'igualtat en l'Administració Pública com a dret a la igualtat de tracte i a la no discriminació i el principi d'igualtat entre dones i homes que es consagren en els articles 9.2 i 14 de la Constitució Espanyola i en la Llei orgànica 3/2007, de 22 de març, per a la igualtat efectiva en dones i homes, la qual entenem que va marcar un punt d'inflexió en aquesta matèria.

Així, el citat Pla d'igualtat esmenta que l'article 51 de la Llei 3/2007 fixa com a criteris d'actuació de les administracions públiques, el de remoure els obstacles que impliquen la pervivència de qualsevol classe de discriminació amb la finalitat d'oferir condicions d'igualtat efectiva entre dones i homes respecte a l'accés a la feina pública i en el desenvolupament de la carrera professional; facilitar la conciliació de la vida personal, familiar i laboral, sense menysprear la promoció professional; fomentar la formació en igualtat, tant en l'accés a la feina pública com al llarg de la carrera professional, promoure la presència equilibrada de dones i homes als òrgans de selecció i valoració; establir mesures efectives de protecció davant qualsevol discriminació retributiva, directa o indirecta, per raó de sexe i avaluar periòdicament l'efectivitat del principi d'igualtat en els àmbits d'actuació respectius.

Per altra banda, cal ressenyar el marc normatiu respecte a l'obligació d'elaborar un Pla d'Igualtat. Així la Llei orgànica 3/2007, per a la igualtat efectiva de dones i homes, disposa l'elaboració i execució de plans d'igualtat com una eina efectiva per eliminar les bretxes de gènere en el món laboral. L'article 64 recull l'obligació de les administracions públiques d'elaborar i aplicar plans d'igualtat a través dels instruments de negociació col·lectiva.

En aquest mateix sentit, en el punt 2 de la disposició addicional setena de l'EBEP, s'hi recull l'obligació de les administracions públiques abans esmentada d'elaborar i aplicar plans d'igualtat, i expressa de manera taxativa que aquestes han d'elaborar un pla d'igualtat que s'ha de desenvolupar en el conveni col·lectiu per al personal laboral o en l'acord per al personal funcionari que li sigui aplicable i en els termes que s'hi preveuen.

Pel que fa als objectius principals d'aquest Pla d'Igualtat del Consell de Mallorca, hi ha, per una banda, consolidar el benestar sociolaboral del personal de la institució i, per l'altra, promoure la igualtat en l'àmbit de l'ocupació pública, com a eix de govern i d'exemple de funcionament públic.

Atenint-nos a les seves competències, l'IMAS pot desenvolupar la política general en matèria de funció pública, coordinar, controlar i executar les competències que li corresponen pel que fa al seu personal així com exercir la potestat d'autoorganització i establir la mateixa organització interna a través de reglaments de funcionament, de règim intern i d'altres. Així doncs, l'any 2018, l'IMAS decidí promoure les mesures necessàries per a integrar la perspectiva de gènere en la seva actuació com a administració pública, tot d'acord amb l'obligació legal d'elaborar un pla d'igualtat. Concretament, en data 8 de maig i en compliment d'aquesta obligació legal, Consell Rector de l'IMAS a provà el Pla Estratègic d'Igualtat entre Dones i Homes – Proposta d'Actuacions de l'IMAS 2018.

A partir d'aquest moment, es comença per constituir, inicialment de forma provisional i posteriorment de forma definitiva, la Comissió Activa per a la Igualtat entre Dones i Homes de l'IMAS (CAI). Aquesta Comissió esdevé un òrgan instrumental de coordinació i execució que ordena, regula i desenvolupa l'esmentat Pla estratègic a l'IMAS. La CAI està integrada per 2 persones nomenades per Presidència, una altres 6 representants de cada una de les, actualment, 6 direccions insulars de l'entitat a més de representants del departament de RH, del Servei d'Informàtica i Suport Tècnic i dels centres externs, designades entre el personal treballador de la institució. En total, la CAI està conformada, doncs, per 12 persones titulars més les seves corresponents 12 persones suplents.

Aquesta Comissió està adscrita i coordinada actualment des de la Secció de Programes Transversals del Servei de Planificació i Documentació de l'Àrea de Gerència de l'IMAS. Es reuneix aproximadament cada 4 mesos i s'organitza a través de Comissions de Treball (CT) en les quals participen les diferents persones representants de cada direcció insular a més d'altres persones col·laboradores de l'IMAS que s'hi volen involucrar. La finalitat d'aquestes comissions de treball és executar i dur a terme el desenvolupament i consecució de les actuacions aprovades anualment al Pla de forma directa.

En aquests moments, comptam amb unes comissions que habitualment tenen un contingut de treball estable com la que es dedica a qüestions juridiconormatives, la de divulgació i manteniment de l'entrada d'igualtat a la web pública de l'IMAS, la de formació en igualtat i la de treball de continguts específics com és ara, la iniciativa *Laboratori d'aplicació de la perspectiva de gènere a l'IMAS* i la que treballa i publica anualment l'*Anàlisi dels recursos humans de l'IMAS des de la perspectiva de gènere*, entre altres que puguin sorgir segons les tasques a realitzar.

Paral·lelament, es va crear el Comitè per a la igualtat entre dones i homes com a instrument per a aprovar les programacions anuals del Pla d'Igualtat. Es convoca anualment i està presidit per la Presidència de l'IMAS. La resta de representants són les dues vicepresidències de l'IMAS, la Direcció Insular d'Igualtat del Consell de Mallorca, la dap del Departament de Recursos Humans, la responsable de Gerència i els i les representants de les diferents organitzacions sindicals més representatives.

Cal mencionar que, mentre el Pla d'Igualtat del Consell de Mallorca seguia els seus propis mecanismes d'aprovació i, tenint en compte la celeritat amb què l'IMAS va avançar l'any 2018 en la creació de les seves estructures de gestió, de coordinació i d'aprovació de les actuacions de les programacions anuals del Pla Estratègic, es va continuar avançant en el desenvolupament d'aquest, respectant els ritmes interns d'ambdues institucions, sempre mantenint oberts els canals de comunicació, coordinació i coparticipació.

D'altra banda, tenint en compte les demandes efectuades pels diferents representants sindicals, es va constituir, el maig de 2021, la Comissió Permanent d'Igualtat de l'IMAS que es reuneix prèviament al Comitè d'Igualtat de l'IMAS i que permet informar i presentar les actuacions més significatives i rellevants que es duran a terme en el futur, a més de recollir les propostes i suggeriments dels i de les representants de les organitzacions sindicals i assumir-les com a noves tasques, en la mesura en què la capacitat operativa de la CAI així ho permet.

5. L'execució del GAP per a l'aplicació de la perspectiva de gènere al servei d'interpretació de llengua de signes: descripció de l'experiència

Fins ara hem explicat i descrit els Pla de Formació i el Pla d'Igualtat que contextualitzaran la descripció que es presenta a continuació d'una experiència innovadora desenvolupada a l'IMAS i duta a terme entre l'octubre del 2021 i el gener de 2022. Es tracta de l'acció formativa "Anàlisi i informe d'impacte des de la perspectiva de gènere del Servei d'Interpretació de Llengua de Signes de l'IMAS" (COD: 0724001), modalitat formativa grup d'aprenentatge participatiu (GAP).

Podem descriure aquesta experiència com a nova, perquè ha suposat conjugar dues actuacions combinades i convergents: per una part, experimentar la posada en marxa per primera vegada dels GAP com a una actuació formativa diferent la qual cosa suposa fer una passa més enllà per a superar l'estructura clàssica dels cursos de formació contínua adreçats al personal de l'IMAS; i, per l'altra part, saber elaborar l'informe de diagnosi i d'avaluació d'impacte des de la perspectiva

de gènere en un projecte de l'IMAS d'una forma més sistemàtica i concreta com és el Servei d'Interpretació de Llengua de Signes.

5.1. Aspectes rellevants quant a la perspectiva de gènere

Incorporar la perspectiva de gènere a l'administració pública és una tasca sobre la qual podem trobar molt de material bibliogràfic, estudis teòrics, llibres de divulgació i procediments d'actuació que aporten llum i guia amb relació a la part teòrica d'aquest procés quant a l'explicació dels conceptes, a la concreció de les metodologies, a la definició dels processos i a l'explicitació dels agents operatius i dels recursos necessaris per a implementar-la.

Però, amb relació a la redacció i explicació pràctica de com es concreta realment i amb detall la perspectiva de gènere en els diferents serveis d'una administració pública, possiblement encara no trobam tant de contingut que ho descrigui. Per aquest, motiu hem cregut interessant fer aquesta aportació un cop s'ha pogut avaluar la implementació d'aquesta experiència.

El primer punt sobre què cal reflexionar passa per deixar palès que per a abordar les desigualtats de gènere com a qüestió clau per a reduir tota classe de desigualtat social, el primer que cal fer és aprofundir en els conceptes que hi intervenen amb l'objectiu d'analitzar i incidir en la realitat de forma integral.

Un projecte social que té en compte la perspectiva de gènere no és una intervenció destinada només a un col·lectiu reduït i concret de dones en risc d'exclusió o específica per a dones, sinó que té l'objectiu d'arribar a tots els col·lectius atesos des de l'administració per tal de transformar les relacions desiguals de poder que es donen entre les persones i, per tant, millorar les condicions perquè tothom pugui prendre part en el camí de la superació de les dificultats pròpi. Per tal d'aconseguir-ho, la proposta metodològica s'ha de fixar en totes les qüestions relatives al gènere que puguin afectar un col·lectiu o entitat, com a reflex d'una societat, la nostra, en la qual queda constatat que el sistema patriarcal ha dictaminat, i encara segueix fent-ho, les maneres de relacionar-nos, actuar i viure, i això produeix i perpetua les desigualtats.

Així doncs, aplicar la mirada o perspectiva de gènere (López Méndez, 2007) s'ha de fonamentar en tres eixos cabdals:

- La identificació de les diferències en els rols i les identitats de gènere i com aquests són valorats de manera desigual.

- La identificació dels obstacles amb els quals es troben les dones a l'hora de controlar i accedir als recursos.
- La identificació de les dificultats a l'hora de prendre decisions encaminades a millorar les seves condicions de vida i el seu projecte vital.

Per a aplicar la perspectiva de gènere, disposam d'un concepte àmpliament ja conegut: la transversalitat de gènere o *mainstreaming* de gènere. Mieke Verloo, del Grup d'Experts en Mainstreaming del Consell d'Europa, defineix el *mainstreaming* de gènere com: "l'organització (o reorganització), la millora, el desenvolupament i l'avaluació dels processos polítics, de manera que una perspectiva d'igualtat de gènere s'incorpori en totes les polítiques, en tots els nivells i en totes les etapes, per part dels actors normalment involucrats en l'adopció de mesures polítiques".

Per tant, si la perspectiva de gènere és l'equivalent al resultat desitjat, és a dir, a una nova realitat sense desigualtats de gènere, el *mainstreaming* és l'eina fonamental durant tot el procés per a aconseguir-ho (Gelambí, 2016).

5.2. El procés d'implementació de la perspectiva de gènere al Servei d'Interpretació de Llengua de Signes (SILS) a través del GAP

Fet aquest plantejament inicial, tot seguit explicarem l'experiència formativa començant per descriure el Servei d'Interpretació de Llengua de Signes i per identificar les dades més significatives i rellevants que permetin obtenir una anàlisi de les necessitats. Aquesta primera descripció resulta important a l'hora de conèixer el punt de partida i la situació actual del projecte. El Servei d'Interpretació de Llengua de Signes (SILS) ofereix un suport per a interpretar la llengua de signes a les persones amb discapacitat auditiva i els facilita la comunicació ja sigui per a fer diversos tipus de gestions relacionades amb la seva vida diària, com per a rebre serveis o participar en activitats sociocomunitàries, educatives, etc. El servei es presta per demanda i es prioritza l'atenció o la prestació segons la urgència i si hi ha o no altres alternatives per a facilitar la comunicació a les persones usuàries.

La gestió és directa des de l'IMAS i va dirigida a les persones usuàries amb discapacitat auditiva que utilitzen la llengua de signes a l'illa de Mallorca. En general, les funcions del servei són les següents:

- Garantir el dret de les persones sordes a expressar-se en la seva llengua en qualsevol àmbit i fomentar així la igualtat d'oportunitats.
- Reduir barreres de comunicació a persones amb discapacitat auditiva per a dur a terme determinades gestions i perquè puguin exercir els seus drets amb igualtat d'oportunitats.
- Facilitar la integració en la societat d'aquest col·lectiu i afavorir la seva autonomia personal.

Per a la realització d'un diagnòstic acurat del SILS des de la perspectiva de gènere fou important determinar tres fases per a la seva implementació. Aquestes fases responen a tres objectius generals els quals emmarcaven el plantejament bàsic inicial:

- Dur a terme la proposta formativa a través de la modalitat de GAP respectant els aspectes metodològics i eines estratègiques per tal d'aconseguir els productes acordats.
- Realitzar una anàlisi de necessitats des de la perspectiva de gènere per l'elaboració del diagnòstic inicial del Servei d'interpretació de llengua de signes de l'IMAS.
- Elaborar l'informe d'avaluació d'impacte de gènere del Servei d'Interpretació de Llengua de Signes de l'IMAS.

Per tal de tenir una visió clara del desenvolupament i disseny de les respectives fases serveixi vegeu la figura 3, que il·lustra la planificació de la consecució dels objectius generals.

En aquest sentit, no hi ha dubte que, per a elaborar una anàlisi de necessitats des de la perspectiva de gènere que fonamenti l'elaboració d'una diagnosi inicial del SILS, fou important saber quin és el nombre total de persones amb discapacitat que hi ha a l'illa de Mallorca, i en concret, saber el percentatge de persones desagregades per sexe que presenten, com a mínim, una discapacitat auditiva, discapacitat reconeguda per la Direcció General d'Atenció a la Dependència de la Conselleria d'Afers Socials i Esports. Seguidament, s'analitzaren les dades d'atenció en funció del municipi de residència i/o d'atenció de la demanda feta. El propòsit principal fou identificar la distribució per municipis de les persones amb discapacitat auditiva desagregades per sexe en un període concret de temps, en aquest cas, durant 18 mesos, des de l'1 de gener de 2020 al 30 de juny de 2021.

També s'estudiaren el tipus de demandes i la concentració de demandes en persones, sempre amb dades desagregades per sexe. En aquest darrer apartat, revisarem els tipus de demandes segons l'àmbit social i segons sexe. Però, abans de continuar, cal fer menció al fet que els tipus de demandes realitzades varen resultar ser tan heterogènies, diferents i diverses que complicaren notablement el procés de recopilació i ordenació de la informació pel seu estudi posterior.

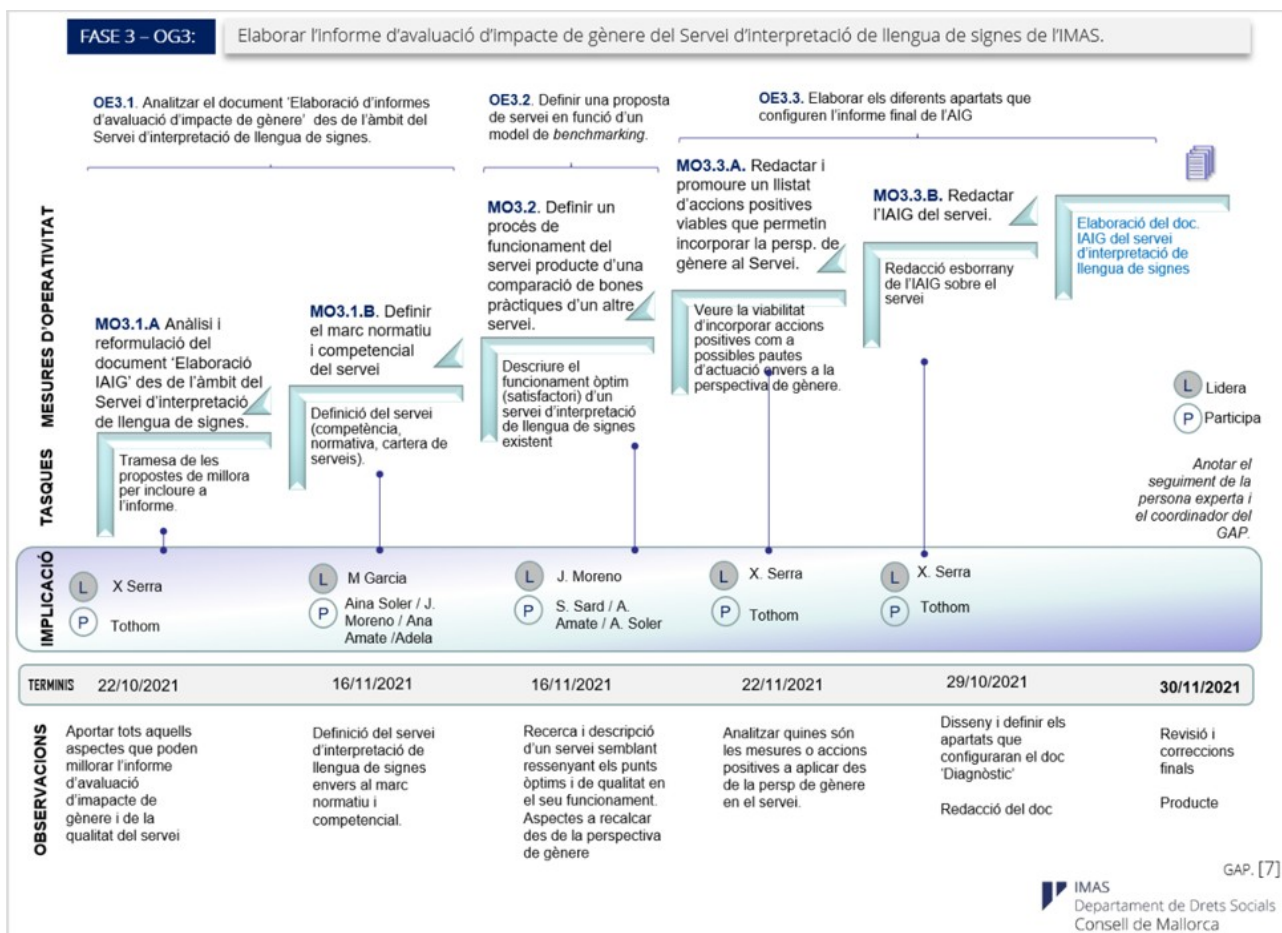

Figura 3. Planificació Fase 3. Objectiu general 3

Així doncs, un cop obtinguda tota la informació possible després del buidatge de les bases de dades utilitzades habitualment per a treballar, s'arribà a conclusions com que la majoria de demandes les fan dones, especialment les relacionades amb l'àmbit educatiu, de cura i atenció a la família, de salut, etc. Aquest fet podria constatar la situació desigual que es produeix a l'hora de preocupar-se de les tasques i gestions relacionades amb la cura i atenció de fills i filles, en la qual se segueix el patró que la dona ha d'assumir-ne la responsabilitat. Un altre aspecte interessant fou identificar les classes de demandes ateses al SILS per part de les persones usuàries (vegeu la taula 1).

Taula 1. Classes de demandes ateses al SILS

Àmbit	Dona	Home	Conjuntament	Total general
Administració	400	301	2	703
Altres	678	415	2	1.095
Educatiu	55	11	2	68
Financer	105	111	-	216
Laboral	193	171	-	364
No presentat	13	9	-	22
Sanitari	869	587	-	1.456
Total	2.313	1.605	6	3.924

Tota aquesta informació va permetre dur a terme una anàlisi de necessitats inicials que ens ajudà a conèixer el terreny, les mancances i els aspectes més o menys analitzats, entre d'altres, amb l'objectiu de dibuixar el punt de partida i el moment concret a partir del qual podrem dissenyar l'estratègia d'aplicació de la perspectiva de gènere. És el que s'anomena moment zero en el GAP.

A continuació, un cop contextualitzat tot el procés i descrits els principals objectius del projecte, abordarem la problemàtica social detectada de la perspectiva de gènere des de l'òptica del mateix servei.

5.3. Plantejament de la problemàtica social abordada des del servei

A l'hora de planificar i dissenyar l'esmentada estratègia, podem identificar diferents apartats que han de ser estudiats i relatats de forma conjunta i programada entre totes les persones participants al GAP.

Primer, cal fer una introducció en la qual s'expliqui breument el perquè del projecte social: quin sentit té i quina és la seva finalitat. En aquesta part, s'ha de desenvolupar quina és la situació

problemàtica que es vol diagnosticar referida al projecte o al pla d'acció sobre el qual després s'aplicarà la perspectiva de gènere, especialment com afecta de manera diferencial dones i homes. Recordem que aquesta finalitat formava part d'uns dels objectius generals: realitzar una anàlisi de necessitats des de la perspectiva de gènere per a l'elaboració del diagnòstic inicial del SILS de l'IMAS.

En aquest plantejament i anàlisi fou important:

- La identificació de les persones usuàries desagregades per sexe. Un cop identificades quantes dones i homes són objecte d'atenció per part del personal del servei, cal recollir altres qüestions que resultaran rellevants per a la problemàtica abordada. Així s'hi incorporen altres observacions pel que fa a les característiques de les dones involucrades: edat, tipologia de problemàtica social (en aquest cas fou discapacitat i/o diversitat funcional), residència, modalitat de l'atenció, àmbit d'atenció, formació acadèmica, càrregues familiars, etc.
- La participació de dones i homes en la presa de decisions. En aquest apartat s'hi identifiquen els espais socials on es prenen les decisions relacionades amb el projecte. Si analitzam el Servei d'Interpretació de Llengua de Signes, evidentment, hem de tenir en compte la participació de les dones a l'hora de sol·licitar l'atenció del servei per a satisfer les seves demandes. Si n'és el cas, cal mirar la participació de les dones dels diferents sectors. També, cal demanar-se quina és la posició de les dones en el procés de presa de decisions del Servei per a satisfer les seves demandes.
- L'accés als recursos. Es tracta de determinar quina és la forma en què les persones usuàries, dones i homes, accedeixen als recursos en l'àmbit de la situació problemàtica. Es tracta d'un tipus de prestació o ajuda per facilitar la comunicació que es presta en diferents àmbits. Cal analitzar-la tenint en compte qui fa què, quines demandes fan les dones i els homes, quines diferències existeixen i per què, quins són els factors claus que influeixen en aqueixes diferències. El tipus de dades seran majoritàriament quantitatives i pròpies del servei, amb un límit pel que fa a la temporalització de recollida.
- Les normes, els valors i els prejudicis. És fer una anàlisi de quins són els elements normatius relacionats amb el gènere que són dominants en aquest servei i que, donada la situació social analitzada, podríem qüestionar i canviar. És un punt que pot variar molt respecte de l'àmbit que tractam, però sempre és important fer visible les asimetries de gènere a l'àmbit domèstic. També cal tenir en compte si realment existeix el posicionament neutre i si les intervencions del servei són de caràcter institucional, en què el valor no és la persona, sinó més aviat és la institució. El tipus de dades seran majoritàriament qualitatives i s'obtenen mitjançant diferents tècniques: entrevistes, grups de discussió, etc. que faciliten el fet de treballar a través del GAP.

- Drets humans i dignitat de les persones. En aquest punt, podem avaluar i esmentar si es compleix la normativa d'igualtat, per exemple, l'equilibri de gènere, si s'han dictaminat els objectius seguint els plans d'igualtat, etc. O, també, podem analitzar si existeix alguna situació especial de vulneració de drets de les dones, sigui per motius culturals o de situacions legals o per violència de gènere. Els tipus de dades seran generalment textos legals i dades qualitatives.
- Les accions de discriminació⁹ positiva i altres mesures. Finalment, un cop realitzat aquest primer treball entre totes les persones participants al GAP i redactada aquesta primera anàlisi que clarifiqui l'entorn d'intervenció, es pot passar a fer una proposta conjunta i consensuada que inclogui el que anomenem accions de discriminació positiva que permetran corregir, sempre que sigui possible, les situacions de desigualtat.
- En aquest cas, les accions de discriminació positiva es varen centrar a introduir nous ítems en la base de dades que permetessin, a partir d'aquell moment recollir informació que aportàs una mirada de qualitat amb relació a les necessitats específiques de les dones. També es va acordar incorporar, de manera clara, els signes relacionats amb el llenguatge no sexista i altres actuacions de suport i orientació que els tècnics i les tècniques podrien oferir a les dones ateses en moments més informals (vegeu l'annex *Infografia*).

El que és interessant, al cap i a la fi, és reelaborar i reescriure el projecte del servei i incorporar-hi la perspectiva de gènere de manera que la resta de persones de l'Àrea ho puguin conèixer i, a la llarga, incorporar també a altres projectes a través de la transferència del coneixement. A l'hora de transferir aquest coneixement, és evident que aquest procés s'ha de promoure i contextualitzar d'acord amb les característiques pròpies del servei sobre el qual es vol actuar i fent-hi les adaptacions necessàries.

Finalment i citant de nou a Gelambí (2016), "així, arribar a popularitzar la perspectiva de gènere, incorporant els homes en el procés de canvi cap a una societat allunyada de l'androcentrisme, arribar a una realitat on tots els valors humans i no només els masculins siguin reconeguts amb el mateix valor i importància és crucial per tal de comptar amb el potencial, totes les qualitats,

⁹ Les mesures d'acció positiva són un dels diversos mecanismes per garantir una major participació ciutadana. L'acció positiva, concepte també conegut com a discriminació positiva, és definida, segons el Comitè per la Igualtat entre Homes i Dones del Consell d'Europa, com una estratègia destinada a establir la igualtat d'oportunitats per mitjà d'unes mesures (temporals) que permetin contrastar o corregir aquelles discriminacions que són el resultat de pràctiques o de sistemes socials. O sigui, és un instrument que desenvolupa el principi d'igualtat d'oportunitats i que tendeix a corregir les desigualtats.

L'acció positiva va tenir el seu origen en els anys seixanta als Estats Units, gràcies a la pressió dels diversos moviments socials que pretenien promoure la participació de les persones afroamericanes en els diversos aspectes de la societat (treball, política, etc.). Més tard, als anys vuitanta, aquestes mesures van ser traslladades a Europa i aplicades essencialment per disminuir les desigualtats entre homes i dones, perquè és en aquesta altura que es torna més visible que no n'hi ha prou amb el reconeixement de la igualtat en les constitucions i en les lleis per a la seva consecució en la pràctica i es constata que la igualtat formal entre homes i dones davant la llei és insuficient per assegurar la igualtat d'oportunitats entre els sexes. (SURT, 2018)

capacitats i possibilitats humanes de manera íntegra i sense disparitats. Aquest és el camí cap a una societat igualitària i justa”.

6. Les lliçons apreses

Per tal de facilitar la lectura final, apuntarem de forma molt concreta, les conclusions finals a les quals hem arribat, els aspectes que hem de tenir en compte per a millorar futures experiències, els continguts més rellevants i els que no ho són tant, les llacunes identificades, les errades i els encerts i altres idees que esdevenen lliçons apreses i que creim interessants si volem continuar millorant en aquesta tasca.

- En qualsevol experiència nova, abans de començar a treballar, cal compartir i identificar un llenguatge comú, i compartir el significat dels principals conceptes per a consensuar i revisar com els interpreten cada una de les persones participants. Posar en comú els conceptes i les paraules claus que es manejaran en el grup és una premissa fonamental per a l'enteniment.
- A l'hora d'aplicar la perspectiva de gènere, cal obrir, a l'inici o moment zero del GAP, un espai de debat informal o semidirigit per tal de posar en comú la ideologia respecte al tema, les creences potenciadores o les creences limitadores, el nivell de coneixement, etc. per tal de fer emergir aquelles idees prèvies que podrien desviar la consecució dels objectius del projecte.
- En el moment inicial de l'experiència, conegut com a «moment zero», és profitós realitzar alguna activitat de dinàmica de grups, que permeti reorientar la posició de cada participant. És a dir, hem de recordar que en els GAP's no existeixen jerarquies professionals: es persones fan la seva aportació des d'una perspectiva horitzontal en què el que es valora és l'experiència professional, la motivació, la capacitat d'innovació i de crear coneixement.
- Quan treballam amb un format que combina la tasca del grup de forma presencial amb el format en línia, com fou el cas, és molt important tancar i acordar de manera explícita la participació ineludible de les persones en els moments presencials. El compromís ha de ser ferm, atès que aquests moments permeten concretar i comprendre les tasques a realitzar conjuntament o de forma individual durant els moments en línia. Entenem que la no participació de persones diferents en algunes sessions ha estat contraproductiu, perquè es perd molt de contingut formal i no formal que dificulta el bon procés de l'experiència.

- És fonamental que tant la persona dinamitzadora com l'experta puguin identificar els objectius i les expectatives individuals (visibles i/o ocults) que cada membre del grup pot tenir, de forma natural i legítima, amb relació a l'experiència que afectarà el seu projecte de feina per tal de poder-los recollir, posar en valor o al descobert i, finalment, encaminar per a un major bé de l'experiència.
- La resistència al canvi és una posició i experiència personal que pot dificultar molt el bon desenvolupament de l'acció. Cal identificar aquestes emocions per a convertir-les i treballar-les adequadament amb l'objectiu de neutralitzar-les en la mesura que dificultin el bon desenvolupament de l'actuació.
- Segons el grau de maduresa del grup i segons la seva capacitat de treball per objectius, és important avaluar la participació a través d'un full que reculli la implicació de cada participant. Aquest full ha de ser compartit regularment per tal que es conegui públicament per tothom. Recordam que, al cap i a la fi, es tracta d'una actuació formativa recollida al Pla de Formació que suposarà emetre un certificat de participació o d'aprofitament, segons el cas.
- Cal incorporar alguna forma més fiable i eficaç per a afavorir la rotació de rols dins el grup com a estratègia per a superar la tendència, molt arrelada en algunes persones participants, d'actuar com a subjectes passius, que es limiten a esperar instruccions i a limitar les seves aportacions a un mínim. Hem d'afavorir el sentiment de pertinença al grup mitjançant la reformulació dels objectius amb les seves pròpies paraules, que els membres sentin que poden construir un mapa i un relat comú i, així, establir compromisos mutus.
- És molt important que les persones participants creguin en la proposta, que respongui a les seves necessitats professionals, que sentin profundament que el nou projecte resultant serà millor que l'actual, ja que si no la manca de motivació pot minvar els resultats. Cal afavorir un procés d'apropiació progressiva.
- Cal identificar el punt de partida real del nivell de coneixement sobre el tema que comparteix el conjunt de les persones participants. Podria ser que hi hagués una demanda massa elevada que no hagi estat satisfeta degut al fet de no haver sabut identificar ni haver avaluat el nivell inicial des d'on parteix el grup.
- En el cas d'engegar experiències innovadores en el marc d'una organització com la nostra, creim que l'encert real potser no es troba en el fet que la proposta sigui un èxit ambiciós en el sentit clàssic del terme en matèria de formació (assistència, objectius complets, nombre de certificats emesos, etc.) sinó en la senzilla idea d'haver estat capaços de promoure l'experiència i d'haver botat per damunt tots els entrebancs i dificultats per haver-la fet efectiva, per haver transitat tot el procés al marge dels resultats

ja que, quan no hi ha camí per a promoure grans canvis, sovint la primera passa és la més difícil. Un cop feta, la resta ve donat atès que ressonarà en altres entorns i en altres persones que també hi confiaran i, amb una alta probabilitat, compartiran sinergies i s'hi voldran sumar.

Annex

IMAS
Departament de Drets Socials
Consell de Mallorca

«ANÀLISI I INFORME D'IMPACTE DES DE LA PERSPECTIVA DE GÈNERE DEL SERVEI D'INTERPRETACIÓ DE LA LLENGUA DE SIGNES DE L'IMAS» GAP (COD. 0724001)

Moll Nadal, Francesca – Assessora experta / Serra Buades, Francesc – Coordinador GAP

1

INTRODUCCIÓ

2

OBJECTIUS

3

MÈTODE

4

GRUP

TEMPORALITZACIÓ GAP

5

RESULTATS

6

DISCUSSIÓ

El Servei d'Intèrprets de Llengua de Signes (SILS) es troba inclòs en la cartera insular de serveis socials i dels serveis a menors i família de Mallorca. La funció del servei és oferir acompanyament a les persones amb discapacitat auditiva que utilitzin la llengua de signes perquè puguin realitzar gestions de la vida diària sense dificultats comunicatives. A través d'aquesta proposta formativa del grup d'aprenentatge participatiu, es pretén analitzar el servei des de l'àmbit de la perspectiva de gènere i elaborar un informe d'avaluació d'impacte.

L'objectiu general és implementar la perspectiva de gènere en el projecte del SILS a través d'una anàlisi i d'un Informe d'avaluació d'impacte en aquest àmbit. Els objectius específics són els següents:

- Dur a terme la proposta formativa a través de la modalitat de GAP respectant els aspectes metodològics i eines estratègiques per tal d'aconseguir els productes acordats.
- Realitzar una anàlisi de necessitats i/o diagnòstic inicial del SILS de l'IMAS des de la perspectiva de gènere.
- Elaborar l'informe d'avaluació d'impacte de gènere del servei.

Mitjançant la modalitat formativa de grup d'aprenentatge participatiu (GAP) es farà l'anàlisi i l'informe d'impacte des de la perspectiva de gènere del SILS.

Explotació i anàlisi (diagnòstic) Base de dades del SILS (informació registrada entre 01.01.2020 i el 30.06.2021).
Fundació de la Dependència: dades estadístiques sobre persones amb discapacitat auditiva de Mallorca.

De setembre a novembre 2021.

Personal col·laborador: personal tècnic de l'àrea d'Atenció a Persones amb Discapacitat.

Si bé el mateix funcionament del SILS ha conclòs en el seu IAIG que és negatiu, s'han indicat una sèrie de mesures que poden ajudar a eliminar les desigualtats i promoure la igualtat de dones i homes. S'ha de destacar:

- ✓ La inclusió d'un objectiu específic sobre igualtat en el funcionament del servei.
- ✓ La revisió de la documentació i els recursos audiovisuals per tal de fomentar una comunicació inclusiva.
- ✓ La formació del personal en l'àmbit de la igualtat i perspectiva de gènere.
- ✓ La creació de capsules formatives cap a les persones usuàries del servei.
- ✓ La difusió de nous signes relacionats amb la igualtat i violència masculista.
- ✓ La generalització de l'ús del telèfon 016 (de violència contra les dones) per SMS.

És important millorar l'actual sistema informatiu del SILS per a dotar-lo de funcionalitat precisa en quan a l'operativitat, la facilitat d'ús i la seva accessibilitat (portabilitat), a més de determinar tots aquells indicadors, uns de caire obligatori per causes normatives i d'altres per facilitar l'anàlisi i l'avaluació pròpiament dites dels processos de qualitat del servei i d'impacte territorial.

Iniciar l'aplicació d'estratègies per a l'empoderament de les persones usuàries i determinar la viabilitat de la implicació del suport natural.

Establir mecanismes de seguiment per assegurar l'aplicació de les mesures proposades.

ME3.1. Definir una proposta de treball que contempli el treball de benchmarking.

ME3.2. Definir una proposta de treball que contempli el treball de benchmarking.

ME3.3. Definir una proposta de treball que contempli el treball de benchmarking.

ME3.4. Definir una proposta de treball que contempli el treball de benchmarking.

ME3.5. Definir una proposta de treball que contempli el treball de benchmarking.

ME3.6. Definir una proposta de treball que contempli el treball de benchmarking.

ME3.7. Definir una proposta de treball que contempli el treball de benchmarking.

ME3.8. Definir una proposta de treball que contempli el treball de benchmarking.

ME3.9. Definir una proposta de treball que contempli el treball de benchmarking.

ME3.10. Definir una proposta de treball que contempli el treball de benchmarking.

ME3.11. Definir una proposta de treball que contempli el treball de benchmarking.

ME3.12. Definir una proposta de treball que contempli el treball de benchmarking.

ME3.13. Definir una proposta de treball que contempli el treball de benchmarking.

ME3.14. Definir una proposta de treball que contempli el treball de benchmarking.

ME3.15. Definir una proposta de treball que contempli el treball de benchmarking.

ME3.16. Definir una proposta de treball que contempli el treball de benchmarking.

ME3.17. Definir una proposta de treball que contempli el treball de benchmarking.

ME3.18. Definir una proposta de treball que contempli el treball de benchmarking.

ME3.19. Definir una proposta de treball que contempli el treball de benchmarking.

ME3.20. Definir una proposta de treball que contempli el treball de benchmarking.

Taula 1. Niv. de persones amb discapacitat auditiva desagregades per sexe a Mallorca

Sexe	Total	%
Dones	1.597	50,67%
Homes	1.555	49,33%
Total	3.152	100,00%

Ref. Fundació per a la Dependència.

Taula 2. Niv. de demandes desagregades per sexe segons intervals de demandes

Niv.	Total persones usuàries		Total demandat	%
	Home	Dona		
4 a 25	94	46	46	569 14,38
Dw 26 a 50	18	11	7	642 16,23
De 51 a 75	10	5	5	622 15,72
De 75 a 100	7	2	5	646 16,33
De 100 a 125	3	1	2	327 8,27
Dw 125 a 150	4	1	3	552 13,95
Dw 151 a 175	1	0	1	151 3,82
Dw 175 a 200	1	1	0	168 4,25
De 201 a 225	0	0	0	0 0,00
De 226 a 250	0	0	0	0 0,00
> 250	1	0	1	259 6,55
Total	139	69	70	3.956 100

Ref. Base dades SILS (2021)

Taula 3. Niv. de demandes desagregades per perfil

Demandes	Demandes persones usuàries		Entitats	Total
	Dona	Home		
Demandes usuàries	2373	1583	3956	121 4077
Total	2392	1527	3919	115 3934

Ref. Base dades SILS (2021)

Referències bibliogràfiques

- AAVV (2008). *Guía de innovación metodológica en e-learning. Programa Espacio Virtual de Aprendizaje (EVA)*. Consejería de innovación, Ciencia y Empresa y Red de Espacios Tecnológicos de Andalucía.
- Gairín, J. (2010). Formarse y aprender en comunidad. *Congrés EDO 2010. A: Nuevas estrategias formativas para las organizaciones*. Barcelona: Wolters Kluwer.
- Fidalgo, A. (2013). ¿Qué es el aprendizaje social – Social Learning? Blog 'Innovación Educativa'. Consulta 02.07.2019. <http://bit.ly/2U2o7Qf>
- Gallego, I.; Gómez Y. (2008). *Metodología participativa: Manual de instrucciones*. Instituto Andaluz de Administración Pública.
- García Aguilera, Fco. J.; Aguilar Cuenca, D. (2011). *Competencias profesionales del pedagogo. Ámbitos laborales y nuevos yacimientos de empleo*. Málaga. Ediciones Aljibe.
- Gelambí, M. (2016). Guia pràctica per a la realització de polítiques transversals de gènere en l'àmbit municipal. Sèrie Benestar i ciutadania 02, Diputació de Barcelona.
- IAAP (2017). *Libro Blanco sobre Metodologías Innovadoras de Formación en la Administración Pública. Innovación metodológica y nuevos roles de formación en las organizaciones del siglo XXI*. Consejería de Hacienda y Administración Pública. Edita: Instituto Andaluz de Administración Pública (IAAP). Consulta: 02.07.2019. <http://bit.ly/31BGCh6> _
- IAAP (s.d) Legado de aprendizajes de las COPS. *A web Formación: COPS: Lecciones aprendidas*. Instituto Andaluz de Administraciones Públicas. Consulta: 02.07.2019. <http://bit.ly/2Z5WbzM>
- IMAS (2019). Breu anàlisi dels recursos humans de l'IMAS des de la perspectiva de gènere. Institut Mallorquí d'Afers Socials (IMAS). Servei de Planificació. Departament de Drets Socials, Consell de Mallorca. Consulta: 22.05.2019. http://www.imasmallorca.net/sites/default/files/Analisi_RRHH_2018_IMAS.pdf
- Instituto de la Mujer (2009). Análisis de perspectiva de género en algunas estadísticas españolas y propuestas de mejora. Madrid. Centro de Estudios Económicos Tomillo. Edita Instituto de la Mujer. Ministerio de Igualdad. Consulta: 12.07.2019. <http://www.inmujer.gob.es/observatorios/observIgualdad/estudiosInformes/docs/016-analisis.pdf>
- INSTRUCCIÓN 1/2015 de la Presidencia de l'Institut Mallorquí d'Afers Socials. Institut Mallorquí d'Afers Socials (IMAS). Servei de Planificació. Departament de Drets Socials, Consell de Mallorca. No publicat.
- Knowles, M.; Holton, E. i Swanson, R. (2005). *The adult learner: The definitive classic in adult education and human resource development*. Elsevier.
- Latorre Galicia, J.A. (2017). *Algunos factores que inciden en el éxito de una CoP*. Blog del Departamento de Formación de la Diputación de Alicante. Consulta: 17.05.2019. <https://goo.gl/PjXkJr>

- Latorre, J. A. (2019). Nuevas formas de aprender en la administración pública. Màster en Gestió de Polítiques Públiques 2018-2019. (Mòdul IV. Valors, direcció, lideratge i gestió de persones). FUEIB. Material didàctic no publicat. Sessió docent: 16.05.2019
- Lucas Marín, A. (2013). De la sociedad de la información a la sociedad móvil, en Lucas Marín, A.; García Ruiz, P. y Llano Arristizábal, S. (Coord.). *Sociología de las organizaciones, influencia de las tecnologías de la información y la comunicación*. Madrid, Fragua.
- Márquez Pérez, I. M. (2012). *UF1645: Impartición de acciones formativas para el empleo*. Málaga. IC Editorial
- Martínez Marín, J. (2013). Compartim eines i processos per al treball col·laboratiu. Departament de Justícia. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada. Generalitat de Catalunya. Consulta: 16.05.2019.
<http://justicia.gencat.cat/web/.content/documents/publicacions/colleccions/compartim-eines-i-processos.pdf>
- Martínez Marín, J.; Vives Leal, N. (2013). *Treballa diferent. Xarxes corporatives i comunitats professionals*. Departament de Justícia. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada. Generalitat de Catalunya Consulta: 17.05.2019.
http://justicia.gencat.cat/web/.content/home/departament/publicacions/publicacions_per_temes/gestio_del_coneixement/treballa_diferent.pdf
- Martínez Marín, Jesús (2015). *Trabajo colaborativo. Reflexiones sobre formación y aprendizaje corporativo*. <http://bit.ly/2YK2Mk5>
- Muntada, M. (2016). *Nous models d'aprenentatge: el paper de les persones*. Generalitat de Catalunya. EAPC Blog. Consulta 20.06.2019.
<https://eapc.blog.gencat.cat/2016/02/02/nous-models-daprenentatge-el-paper-de-les-persones-3-manel-muntada/>
- Muntada, M. (2016b). *El burnout en la moderación de comunidades*. Blog.[cum.Clavis] Consulta 12.07.2019. http://blog.cumclavis.net/2016/11/el-burnout-en-la-moderacion-de_26.html
- Muntada, M.; Artillo, J. I. (2017). *Proyecto en comunidad: Guía práctica para la creación e impulso de comunidades de práctica*. Edita: Instituto Andaluz de Administración Pública (IAAP). Consulta: 02.07.2019: <http://bit.ly/301fV54>
- Salinas, J (2005). *La gestión de los entornos virtuales de formación. Seminario Internacional: La calidad de la formación en red en el Espacio Europeo de Educación Superior*. Tarragona, 19-22 septiembre.
- Torres, M.; Fermín I. (1994). *La praxis andragógica. (La horizontalidad y la participación en la situación del aprendizaje)*. Mérida, Venezuela: 1ª Ed. Universidad de los Andes, Consejo de Publicaciones.
- Trujillo, F. [Coord.] (2013). *Artefactos Digitales. Una escuela digital para la educación de hoy*. Editorial Grao. Consulta: 02.07.2019. <https://fernandotrujillo.es/artefactos-digitales-una-escuela-digital-para-la-educacion-de-hoy/>
- Verloo, M. (2006). *Multiple inequalities, interseccionalidad and the European Union*. European

Journal of Women's Studies, 3, 211-229.

VV.AA (2014). *Guía Práctica para la elaboración de proyectos con perspectiva de género. Servicio de Juventud e Igualdad*, Consejería de Juventud e Igualdad, Cabildo de Gran Canaria.
Consulta: 22.05.2019. <http://www.grancanariajoven.es/files/uploads/files/Actualidad%202014/Guia%20Proyectos%20Igualdad%20Cabildo%20GC.pdf>

Wenger, E. (2011). *Communities of practice a brief introduction*. Consulta: 03.07.2019.
https://www.ohr.wisc.edu/cop/articles/communities_practice_intro_wenger.pdf

alimara

COL·LECCIÓ IMAS

Innovació i Metodologia en Afers Socials

Núm. 65. Juny 2022

ISSN: 2659-5273

Atenció a les persones menors d'edat

Acollida, intervenció i regularització documental de les persones menors d'edat migrants no acompanyades a Mallorca

Concepció P. Moncades Valls

Secció Juridicotècnica

Servei d'Infància i Família

Institut Mallorquí d'Afers Social

IMAS
Departament de
Drets Socials
Consell de Mallorca

Universitat
de les Illes Balears

El contingut de la REVISTA ALIMARA de l'IMAS està subjecte a una llicència de Reconeixement-NoComercial_SenseObraDerivada 4.0 Internacional de Creative Commons

Resum

L'arribada de persones menors d'edat migrants no acompanyades (NNAMNA) a la nostra illa ha suposat un repte per al Servei d'Infància i Família, que s'ha vist en la necessitat d'adaptar els seus procediments i de crear recursos adaptats a les necessitats concretes d'aquests infants i joves, per tal de facilitar-los la inserció a la comunitat d'acollida, la qual cosa ha suposat un gran esforç per part dels professionals que hi treballen. Aquest article té com a objectiu descriure les característiques i les necessitats dels NNAMNA tutelats pel Servei d'Infància i Família de l'IMAS, així com el procés d'intervenció que es du a terme i els recursos al nostre abast. S'assenyalen, també, les necessitats específiques d'aquest col·lectiu quant a educació, salut, allotjament, transició cap a la vida adulta i suport social amb especial atenció als procediments i gestions per a la seva regularització documental.

Paraules clau

NNAMNA, menors, acollida, immigració

1. Introducció

Tots tenim al cap les colpidores imatges de barques arribant a les costes de Mallorca i de les altres illes balears, amb persones joves provinents d'Àfrica que es juguen la vida al mar per arribar a les costes Europees i que fugen de la pobresa i amb l'esperança de trobar un futur millor. En molts casos es tracta de nins, nines i adolescents sols, principalment de gènere masculí encara que també amb alguna petita representació femenina. Provenen, principalment, del nord d'Àfrica (Algèria i Marroc) així com de l'Àfrica subsahariana (Guinea Conakry, Costa d'Ivori...).

En la majoria de casos, solen arribar indocumentats i, un cop determinada la seva minoria d'edat per part de Fiscalia de Menors, són posats a disposició del Servei d'Infància i Família qui és, des d'aquest moment, el responsable de la seva tutela fins a la majoria d'edat.

Gran part d'aquests infants i adolescents romanen en un entorn residencial, encara que hi pot haver situacions d'acolliment familiar (Programa Acote, per a joves de 12 a 17 anys) amb la pretensió que aquests siguin de cada vegada més freqüents. Arribada la majoria d'edat, poden

continuar amb el seu procés d'emancipació al programa d'autonomia personal del GOIB fins als 25 anys.

Un repte important per als professionals de les diferents administracions i entitats implicades és tenir cura, tant física com emocional, d'aquest col·lectiu tan vulnerable, proporcionar-los les millors condicions per a aconseguir un alt grau d'autonomia personal així com la seva integració social. En aquest sentit, topam amb un dels principals obstacles per a aquesta integració: les dificultats per a la seva regularització documental.

2. Marc normatiu. Legislació sobre protecció a la infància

2.1. Normativa internacional

- Declaració Universal dels drets de l'infant (1959)
- Convenció sobre els drets dels infants (1989) ratificat per Espanya 1990.
- Conveni de La Haya relatiu a la protecció de la infància ratificat per Espanya el 1995.
- Conveni de La Haya 1996 sobre responsabilitat parental signat per Espanya el 2003.
- Directiva 94/33 CE sobre la protecció dels joves en l'àmbit laboral (1994)
- Carta dels Drets Fonamentals de la UE (2000) i el principi de subsidiarietat.
- Directiva 2001/55 CE sobre la protecció temporal de les persones desplaçades (2001)
- Directiva 2013/32 UE del Parlament Europeu i del Consell sobre procediments comuns per a la concessió o retirada de la protecció internacional.
- Directiva 2013/33 UE del Parlament Europeu i del Consell on s'aproven les normes per a l'acollida de sol·licitants de protecció internacional.
- Conveni sobre la protecció dels treballadors internacionals migrants i les seves famílies (2003).
- Resolució 2003/48 Comissió de Drets Humans ONU: vulnerabilitat dels treballadors migrants i increment dels moviments migratoris (2003).
- Comunicació de la Comissió al Parlament Europeu i al Consell d'Europa sobre protecció dels menors migrants (2017).

2.2. Legislació espanyola

- Llei orgànica 1/96 de Protecció Jurídica del menor, de modificació parcial del C.C. i de la L.E.C.
- Llei orgànica 5/2000 de Responsabilitat Penal dels menors.
- Llei orgànica 8/2015 de modificació del sistema de protecció a la infància i a l'adolescència.
- Llei 26/2015 de modificació del sistema de protecció a la infància i a l'adolescència.
- Llei Orgànica 8/2021, de 4 de juny, de protecció integral a la infància i l'adolescència davant de la violència. BOE núm. 134 de 05/06/21.

2.3. Legislació balear

- Llei 9/2019, de 19 de febrer, de l'atenció i els drets de la infància i l'adolescència de les Illes Balears.
- Decret 52/2016, de 5 d'agost, de la renda per a persones en procés d'autonomia personal que han estat sotmeses a mesures administratives de protecció de menors.
- Decret 40/2017, de 25 d'agost, sobre els criteris d'autorització i acreditació dels serveis per a joves en procés d'emancipació, i de regulació de la renda d'autonomia personal per a joves que han estat sotmesos a mesures de justícia juvenil.
- Decret 41/2019, de 24 de maig, de modificació del Decret 52/2016, de 5 d'agost, de la renda per a persones en procés d'autonomia personal que han estat sotmeses a mesures administratives de protecció de menors, i del Decret 40/2017, de 25 d'agost, sobre els criteris d'autorització i acreditació dels serveis per a joves en procés d'emancipació, i de regulació de la renda d'autonomia personal per a joves que han estat sotmesos a mesures de justícia juvenil.
- Reglament pel qual s'estableix el règim jurídic dels serveis d'acolliment residencial per a persones menors d'edat a Mallorca de l'Institut Mallorquí d'Assumptes Socials (IMAS) BOIB núm. 81 de 19/06/21.
- Manual d'Intervenció del Servei de Protecció al Menor IMAS.
- Model d'Intervenció amb Menors Estrangers no Acompanyats. Servei d'Infància i Família. IMAS.

2.4. Legislació sobre estrangeria

- Llei Orgànica 4/2000, sobre drets i llibertats dels estrangers a Espanya i la seva integració social (Reformada per LO 8/2000, LO 14/2003, LO 2/2009, LO 10/2011, i RDL 16/2012).
- Real Decret 557/2011, pel qual s'aprova el Reglament de la LO 4/2000, sobre drets i llibertats dels estrangers a Espanya i la seva integració social, reformat pel RD 903/2021.
- Llei 12/2009, de 30 d'octubre, reguladora del dret a l'asil i de la protecció subsidiària.
- Resolució de 13 d'octubre de 2014, de la subsecretaria, per la qual es publica l'acord per a l'aprovació del Protocol Marc sobre determinades actuacions amb relació als menors estrangers no acompanyats.

3. MENA o NNAMNA

Els infants i adolescents migrants no acompanyats els coneixem en l'argot tècnic com a MENA (menors estrangers no acompanyats), encara que actualment aquest terme està en desús per la deshumanització que comporta i per la criminalització que s'ha fet d'aquest col·lectiu en situació d'extrema vulnerabilitat. També se'ls coneix per les sigles NNAMNA (nins, nines i adolescents migrants no acompanyats), terme actualment més acceptat. Són nins i nines menors de 18 anys que han arribat sols al nostre país, es troben separats dels seus pares i tampoc estan baix la cura de cap altre adult, per la qual cosa queden exposats a un greu risc d'exclusió i desemparament. Es tracta d'un fenomen en creixement difícil de quantificar; segons dades del Defensor del Poble a 31 de desembre de 2020 a Espanya hi havia un total de 9.030 menors estrangers no acompanyats i les comunitats autònomes on en podem trobar major quantitat són Andalusia, Canàries, Catalunya, Melilla, Ceuta, Comunitat Valenciana, País Basc i Madrid.

Segons el Protocol marc sobre determinades actuacions en relació amb els menors estrangers no acompanyats, aprovat per resolució de 13 d'octubre del 2014, així com l'article 189 del capítol III del Reial decret 557/2011, pel qual s'aprova el Reglament de la LO 4/2000, sobre drets i llibertats dels estrangers a Espanya i la seva integració social, s'entén per menor estranger no acompanyat (MENA) la persona menor estrangera de divuit anys que sigui nacional d'un estat al qual no sigui aplicable el règim de la Unió Europea, que arribi a territori espanyol sense una persona adulta responsable d'ella, sigui legalment o d'acord amb el costum i que s'aprecii risc de desprotecció de la persona menor, així com a qualsevol persona menor estrangera que un cop a Espanya es trobi en aquella situació.

3.1. Problemàtica

Abans de la reforma del Reglament d'Estrangeria aprovada el passat 19 d'octubre de 2021, es calcula que es trobaven a Espanya unes 8.000 persones menors estrangeres no acompanyades i unes 7.000 persones joves d'entre 18 i 23 anys en situació irregular.

L'arribada d'aquestes persones menors i la seva acollida suposa un gran repte per a les comunitats receptores, i cal tenir en compte que tan important és la seva adequada assistència en tots els sentits, com assolir el gran repte de proporcionar-los les eines necessàries per a convertir-se en persones ciutadanes de ple dret i donar-los opcions en vista al seu futur.

Cal preveure els nous desafiaments, perquè les xifres indiquen que es tracta d'un fenomen en creixement i que cal estar preparats per una adequada acollida d'aquestes persones menors. Tot apunta que les distàncies entre gènere minvaran i s'incrementarà l'arribada d'infants i joves de l'Àfrica subsahariana.

3.2. Aspectes administratius de l'assumpció de guarda i tutela

La legislació vigent determina que les comunitats autònomes (en el cas de Balears, els Consells Insulars i, a Mallorca, l'IMAS) són les administracions públiques competents per a adoptar les mesures de protecció a la infància, bé sigui la guarda o la tutela. Un aspecte clau per al correcte funcionament del sistema de protecció és la gestió de les sortides no autoritzades o abandonaments voluntaris dels centres assignats. En el cas de Mallorca la mobilitat entre diferents comunitats autònomes es dificulta per raons òbvies, però, així i tot, existeixen nombrosos abandonaments voluntaris per a continuar el procés migratori cap a altres llocs d'Espanya o d'Europa.

En els casos de sortides no autoritzades, se segueixen les indicacions establertes a l'article 158 de la Llei Orgànica 8/2021, de 4 de juny, de protecció integral a la infància i l'adolescència davant de la violència, que modifica l'apartat 5 de l'article 172 del Codi Civil, on s'especifica que l'Entitat Pública cessarà la tutela que ostenti sobre les persones menors declarades en situació de desemparament quan constati, mitjançant els corresponents informes, la desaparició de les causes que en van motivar l'assumpció, quan comprovi:

- a) Que la persona menor s'ha traslladat voluntàriament a un altre país.
- b) Que la persona menor es troba al territori d'una altra comunitat autònoma. En aquest cas es procedeix al trasllat de l'expedient de protecció o, si a criteri de l'Entitat Pública que ha dictat la mesura protectora, es valora que ja no cal, es procedeix al cessament, segons la situació de la persona menor.
- c) Que hagin transcorregut dotze mesos des que la persona menor va abandonar voluntàriament el centre de protecció i es trobi en parador desconegut.

La guarda provisional cessa per les mateixes causes que la tutela.

3.3. Necessitats

- Gestió de la documentació.
- Aprenentatge de l'idioma.
- Formació educativa.
- Formació ocupacional.
- Inserció en el mercat de treball.
- Coneixement de la cultura del país d'acollida.
- Aprenentatge d'habilitats socials i d'autonomia personal.
- Atenció i cura de la salut.
- Atenció a les dificultats emocionals amb atenció psicològica o psiquiàtrica, si s'escau.
- Vigilància i tractament dels problemes de consum de substàncies tòxiques.
- Integració social en la comunitat d'acollida.
- Millora de la percepció i coneixença per part de la comunitat acollidora, mitjançant la construcció de ponts de reconeixement mutu i d'interculturalitat.

3.4. Principals administracions implicades i actuacions en l'acollida dels NNAMNA

Totes les actuacions apareixen recollides i detallades al Protocol Marc sobre determinades actuacions amb relació als menors estrangers no acompanyats (Resolució de 13 d'octubre de 2014) publicat al BOE núm. 251 de 16/10/14.

El protocol està destinat a coordinar la intervenció de totes les institucions i administracions afectades, des de la localització de la persona menor (o suposada menor) fins a la seva identificació, la determinació de la seva edat, posada a disposició del Servei Públic de protecció de menors i documentació.

Totes les actuacions desenvolupades al protocol estan inspirades en els principis de l'interès superior de la menor i particularment de les persones menors no acompanyades.

Administracions:

- Brigada Provincial d'Estrangeria i Fronteres del Cos Nacional de Policia.

- Brigada Provincial de Policia Científica del Cos Nacional de Policia.
- Delegació del Govern.
- Ministeri Fiscal.
- Servei públic de protecció de menors.
- Organitzacions no governamentals.

Actuacions:

- Obligació de comunicació, per part de qualsevol autoritat, institució o entitat local o autonòmica, que localitzi, aculli o rebi una persona menor estrangera.
- Ressenya policial, amb impressió dactilar i fotografia de la persona menor.
- Inscripció en el Registre MENA, on se li assigna un número d'identitat d'estranger vinculat a un número d'identificació personal que ha de figurar a la Fitxa Inscripció MENA.
- Informació sobre drets a les possibles víctimes de tràfic d'éssers humans.
- Protecció internacional: serà informada en el seu idioma del contingut del dret a protecció internacional.
- Documentació oficial del país d'origen; si la persona menor presenta documentació oficial del país d'origen, se seguirà el que s'estableix a l'article 323 de la Llei d'Enjudiciament Civil (LEC), però els passaports i documents de viatge originals són títol suficient per a reconèixer la condició de minoria d'edat i la seva filiació llevat que presentin dubtes, contradiccions o indicis de falsificació.

3.5. L'acolliment residencial

Actualment, el Servei d'Infància i Família de l'IMAS disposa d'un total de 32 centres d'atenció residencial a Mallorca per a infants i joves en situació de guarda o tutela, repartits geogràficament a diferents indrets de Mallorca, tant a la capital com a la Part Forana i que poden ser de titularitat pública (gestionats directament per l'IMAS) o privada (amb contracte amb l'Administració, un total 13 entitats).

L'acolliment residencial proporciona una alternativa de convivència adequada als infants i adolescents que han estat separats temporalment de les seves famílies i són un recurs més que s'ofereix com a alternativa al medi familiar quan així ho determinen els interessos de l'infant o l'adolescent. Aquests centres han d'assumir la responsabilitat sobre el desenvolupament integral de l'infant o l'adolescent i n'han de garantir l'adequada satisfacció de les necessitats biològiques, afectives i socials, en un ambient de seguretat i protecció.

Poden ser un recurs de primera acollida i urgència, residencial bàsic, d'acollida per a persones menors estrangeres no acompanyats, d'atenció residencial per a menors amb discapacitat greu,

d'acollida residencial de preparació per a la vida independent, d'acollida residencial per a adolescents i joves embarassades o amb càrregues familiars, i van adreçats a infants i adolescents menors de 18 anys sobre els quals el Servei d'Infància i Família té assumida la tutela quan els seus pares o tutors demanen que siguin acollits temporalment per una institució.

4. Les dades

Taula 1. Arribades de NNAMNA a Mallorca per anys

2014	2
2015	2
2016	11
2017	29
2018	48
2019	36
2020	37
2021	73
TOTAL	238

L'arribada de persones menors soles a les costes de Mallorca ha passat de ser un fet anecdòtic els anys 2014 i 2015, a ser una realitat freqüent i en continu creixement. L'any 2021 ha estat l'any que més arribades s'han comptabilitzat (un total de 73). El 2019 i 2020 la curvatura va disminuir coincidint amb la pandèmia.

Taula 2. NNAMNA arribats a Mallorca durant 2021 segons el país de procedència. Percentatges

Algèria	70%
Guinea Conakry	19%
Marroc	4%
Costa d'ivori	3%
Benín	1%
Mali	1%
Senegal	1%

Taula 3. NNAMNA arribats a Mallorca durant 2021 segons el sexe. Percentatges

Homes	99%
Dones	1%

Taula 4. NNAMNA arribats a Mallorca durant 2021 segons l'edat. Percentatges

17 anys	47%
16 anys	29%
15 anys	18%
14 anys	7%

Taula 5. NNAMNA arribats a Mallorca durant 2021 segons la documentació identificativa aportada.
Percentatges

Passaport	14%
Carta d'identitat	11%
Certificat de naixement	18%
Altres documents	3%
Indocumentats	54%

Tot a així, s'ha de dir que un 62% de les persones joves migrants no acompanyades que han passat pel Servei d'Infància i Família al llarg dels anys, han arribat a la majoria d'edat en situació regular (permís de residència) i, des de març de 2020, amb habilitació per a treballar a partir dels 16 anys. Dins d'aquest grup, un 7% han obtingut la regularització via cèdula d'inscripció, que és el document que emet el Ministeri de l'Interior a l'estranger que no pot ser documentat per les autoritats de cap país i que vol ser documentat per Espanya, un cop s'ha resolt la inscripció al Registre Central d'Estrangers. S'ha de renovar anualment.

4.1. Característiques generals dels joves i dificultats

Encara que no es pot generalitzar ni parlar d'un perfil homogeni, per dibuixar-ne uns trets generals, ens trobam davant nins i nines amb les característiques següents.

Són joves de gènere masculí d'entre 16 i 17 anys, amb bon estat de salut, procedents en gran part d'Algèria. Indocumentats. A la seva arribada a Mallorca, continuen mantenint contacte freqüent amb les famílies. Poden presentar dificultats d'adaptació a les normes i a les convencions socials. També poden presentar manca d'habilitats de negociació i resolució de problemes. Provenen de

famílies en situació econòmica precària, desconexors dels idiomes oficials de Mallorca. Solen presentar abandonament prematur dels estudis en acabar l'etapa obligatòria, ja que havien abandonat l'escolarització abans de sortir del país intentant guanyar-se la vida de forma autònoma (venda ambulants) per ajudar a l'economia familiar. Per aquest motiu, freqüentment, ja han tingut incidents amb la policia i han estat víctimes de robatoris abans de sortir del país. Migren amb una visió utòpica de la realitat d'Europa i dels riscos als quals s'enfronten.

Presenten por al futur i ansietat pel desarrelament, i poca tolerància a la frustració. A vegades, al cap de pocs dies de la seva arribada, es destapen consums de drogues que ja es produïen als països d'origen i que a l'arribada s'intensifiquen. No sempre les famílies són partidàries del viatge: freqüentment, els menors han viatjat sense el consentiment i coneixement dels pares, encara que una vegada aquí els pares els solen donar suport.

Coincideixen en el sentiment de decepció cap al seu país i en la manca d'esperança de futur allà per als joves, motiu pel qual veuen com a única oportunitat de futur partir cap a Europa. En un nombre determinat de joves, trobam problemàtica mental i autolesions, amb dificultats per a rebre tractament a causa de la barrera idiomàtica. Els primers objectius que es plantegen a la seva arribada són l'aprenentatge de l'idioma i la seva regularització documental, encara que tots tenen la vista posada en la seva futura inserció en el mercat de treball en diferents oficis i alguns en el desenvolupament de la pràctica esportiva (principalment, futbol).

Un 3% de les persones menors ateses han estat a centres de justícia juvenil a Mallorca durant la seva minoria d'edat. En algunes ocasions, ens trobam amb joves que sol·liciten retornar al seu país amb la seva família a causa de l'enyorança o per la presa de consciència de les dificultats i entrebancs que comporta el projecte migratori. En escasses ocasions, ha estat possible fer efectiu el retornament per diferents motius: situació d'indocumentació, tancament de l'espai aeri i suspensió de vols durant la pandèmia, manca d'autorització paterna pel retorn o sortides no autoritzades de la persona menor en el moment de tirar endavant la seva petició.

Així mateix, es gestionen sol·licituds d'acollida o reunificació amb familiars dels menors que viuen a altres llocs d'Espanya o països europeus. Aquí, la dificultat radica en poder acreditar el vincle familiar quan el menor està indocumentat, valorar la idoneïtat de la família a causa de la distància i a la barrera idiomàtica, obtenir les autoritzacions paternes, així com poder-ne organitzar el viatge de retrobament si el menor no disposa de document vàlid per a viatjar.

4.2. Per què emigren els joves?

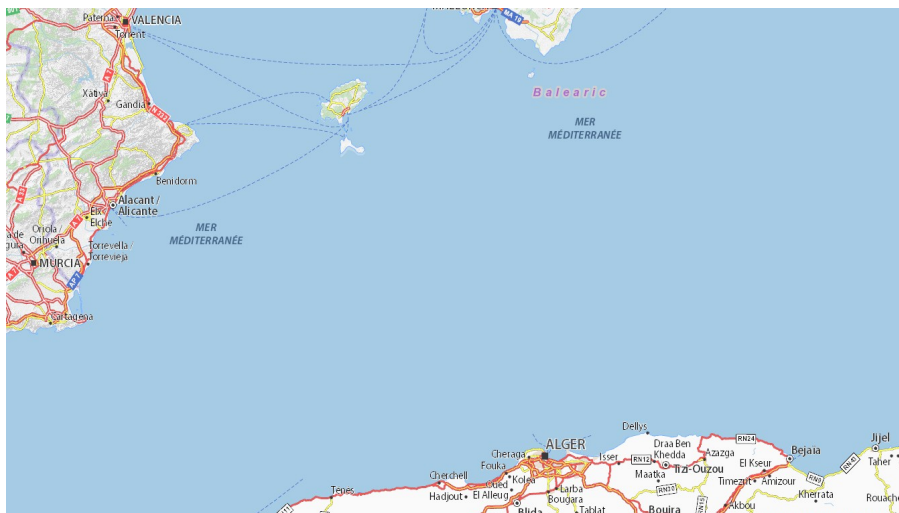
4.2.1. Algèria

Mañé Estrada, A., Thieux, L i Hernando, M., al seu estudi *Algèria a la cruïlla: condicionants, tendències i escenaris* ens donen a conèixer els diferents aspectes de les migracions a Algèria i les seves característiques.

- Inestabilitat política i econòmica del país.
- Vulneració sistemàtica dels drets humans fonamentals segons informe Amnistia internacional 20/21.
- Crisis, inseguretat i conflictes.
- Insatisfacció i manca d'horitzons vitals per als joves. Malestar social estructural i en creixement.
- Creixement del 400% de la immigració algeriana a partir del 2008.
- Obsessió col·lectiva entre els joves.
- Empitjorament de les condicions de vida.
- Abans del 2006, emigraven directament per l'Estret. A causa l'augment de la vigilància fronterera, venen directament per la costa.
- Repressió del govern algerià, manifest de les carències i deficiències del país. Representa un fet humiliant per al país que necessita el manteniment de l'orgull, reflectit a premsa nacional a l'article «Algèria, els teus fills et fugen»
- Creació de lleis que criminalitzen la immigració, especialment dures amb els menors.
- Es demana als ciutadans que denunciïn qualsevol sospita amb relació a la immigració. S'ha demanat que s'emeti un edicte islàmic que declari pecat la immigració irregular.
- Se sospita que són ajudats des del país amb embarcacions nodrissa amb la connivència d'algunes autoritats, així com que són víctimes d'organitzacions criminals que trafiquen amb ells i potser també amb drogues.

Imatge 1. Província de Boumerdès: superfície, 1.456,16 km;
 80 km de costa; població de 786.602 habitants.

Imatge 2. Distància entre Bordj-el-Kiffan i Cala Figuera: 286,89
 km.

4.2.2. Marroc

Khachan, M, a *L'impacte de la migració en la societat marroquí*, ens parla del fenomen de les migracions al Marroc:

- Fenomen anomenat *lahrig*, el qual significa desafiar les prohibicions i cremar els documents d'identitat.
- El somni europeu: idea incubada des de la infància.
- Un 18,2 % dels infants d'entre 5-15 anys aspiren a marxar a l'estranger.
- És més fàcil passar a l'acció per als nins que per a les nines.
- Emigren clandestinament: davall cotxes, en contenidors, camions...
- En molts casos, són nins que ja vivien al carrer i que havien començat a treballar de molt petits per ajudar les famílies.
- És expressió de les disparitats socioeconòmiques entre nord-sud, inestabilitat econòmica dels països emissors, baix PIB, dependència econòmica del sector primari.
- Alt índex d'atur.
- Manca d'indemnitzacions econòmiques per atur o acomiadament.
- Baix nivell d'ingressos (treballadors pobres).
- Factors d'atracció: imatge d'èxit social de la persona immigrant al seu retorn.
- Demanda de mà d'obra per a treballs precaris als països d'acollida (agricultura, construcció, serveis) i treball irregular.
- Alt cost social: es considera una inversió per la família (s'endeuten).
- Principal via d'entrada: l'estret de Gibraltar amb pastera. Alt nombre de morts (ofegaments).
- Fenomen difícil de mesurar (no se'n tenen xifres reals)
- Accepten treballs durs i indesitjats pels autònoms.
- Primera preocupació saldar deutes.
- Principal destí d'Europa: Espanya.
- Reacció social de rebuig als països d'acollida.
- Reacció de replegament i reivindicació d'identitat amb comportaments poc respectuosos a les normes i valors de la comunitat d'acollida.
- Es demanen solucions d'acord respecte a la dignitat humana i no foment de mesures repressores.

Imatge 3. Situació del Marroc.

4.2.3. Àfrica subsahariana

Sow, P. en el seu estudi d'aproximació a la immigració africana a Catalunya, publicat pel Patronat d'Estudis Osonencs, explica que el flux migratori de l'Àfrica subsahariana (Costa d'Ivori, Congo, Guinea, Gàmbia, Senegal, Camerun ...) a Espanya (inicialment, a Canàries i Catalunya i, seguidament, a Balears, Andalusia, etc.) i Europa s'inicia els anys 60, a la recerca d'itineraris comercials, i s'intensifica la dècada dels 80, amb motiu dels efectes desastrosos de diferents crisis econòmiques sense precedents. Els primers migrants arribaven via Marroc i Algèria; eren pagesos vinguts del camp africà, sense papers i que per guanyar-se la vida es dedicaven al comerç ambulat.

Sovint, el destí final de la migració era el nord d'Europa, però a causa l'enduriment de les lleis d'immigració europees, Espanya es convertí en el darrer destí.

Existeix molta controvèrsia sobre els procediments de determinació d'edat i la recomanació és sempre tenir en compte que són menors abans que estrangers i que totes les proves s'han de dur a terme amb el màxim respecte, garantint els drets humans i sempre atenent per damunt de tot l'interès superior de la persona menor, ja que existeixen nombroses queixes per part de les entitats i organitzacions que hi treballen, per vulneració dels seus drets. A més, s'ha de tenir en compte que les esmentades proves presenten un marge d'error important. Un cop realitzades les proves, s'emet el Decret de determinació edat i es procedeix a la ressenya policial en què a la persona menor li és adjudicat un número d'identificació (NIE) amb el qual serà registrat al Registre d'Inscripció Mena i que figurarà a la Fitxa d'Inscripció Mena amb la qual s'identificarà.

6. La regularització documental dels infants i joves migrants no acompanyats

La recent reforma dels articles 196, 197 i 198 del reglament d'estrangeria, que entrà en vigor el passat 9 de novembre del 2021 (R.D. 903/2021, de 19 d'octubre, pel qual es modifica el Reglament de la Llei Orgànica 4/2000, sobre drets i llibertats dels estrangers a Espanya i la seva integració social, després de la seva reforma per llei Orgànica 2/2009, aprovat pel Reial decret 557/2011, de 20 d'abril), obri un nou horitzó d'esperança per als infants i joves migrants no acompanyats, sobretot per als i les joves extutelats fins als 23 anys, la qual cosa suposa una fita històrica per a la integració de milers de joves.

La normativa anterior a la reforma provocava que moltes persones menors caiguessin en la irregularitat en complir els 18 anys, situació que, a causa de la rigidesa de la llei, ja havia estat denunciada en diverses ocasions per part de les diferents entitats i administracions implicades que treballen amb el col·lectiu. Amb aquesta modificació, el Ministeri d'Inclusió proposa una sèrie de canvis en els articles 196, 197 i 198 del Reglament d'estrangeria, amb un nou règim jurídic que promou la inclusió d'aquests joves i que homologa, així, la normativa espanyola amb la de països veïns. L'objectiu de la reforma és promoure la inclusió i reduir la vulnerabilitat dels infants i joves, evitar que arribin a la majoria d'edat indocumentats i que puguin accedir al mercat laboral a partir dels 16 anys. Així, s'estableix un règim propi per als joves extutelats amb condicions més adequades a la seva realitat, allargant la durada de les autoritzacions de residència i permetent que els joves extutelats d'entre 18 i 23 anys tinguin dret a una autorització de treball.

D'aquesta manera, es modifica l'article 196 del Reglament d'estrangeria per a simplificar el procediment de documentació quan són menors. Es redueix el temps per a acreditar la impossibilitat de retorn a 3 mesos (abans eren 9). S'incrementa la vigència de l'autorització inicial d'un a dos anys i de l'autorització de renovació a tres anys. S'eximeix de l'exigència d'acta notarial per a la tramitació de la cèdula d'inscripció que se substitueix per un informe de l'entitat de

protecció de menors. Així mateix, s'estableix que totes les autoritzacions de residència habilitin per a treballar quan el menor compleixi els 16 anys.

Quan els joves arriben a la majoria d'edat documentats, s'estableix un règim propi, la qual cosa afavoreix la continuïtat de l'autorització que tenia com a menor. A més, es redueix l'acreditació de mitjans suficients a un import més adequat com és ara la quantia màxima d'Ingrés Mínim Vital (actualment 470 euros al mes) i es permet que es computin els ingressos procedents d'una ocupació o d'ajudes socials, o que s'acrediti que el seu sosteniment queda assegurat dins d'un programa desenvolupat per una institució pública o privada.

Per a les persones menors que arriben a la majoria d'edat sense documentar, s'estableix un nou sistema: accediran a una autorització per a residir i treballar amb els mateixos requisits esmentats anteriorment i es tindran en compte els informes sobre esforç d'integració i continuïtat d'estudis o formació, i es posarà en marxa un procediment perquè puguin accedir a l'autorització prevista per a les persones menors que arriben a aquesta data sense documentar, amb la qual cosa s'evita que quedin en situació d'irregularitat i que se'n produeixi l'exclusió social.

Tot i la millora qualitativa que aporta l'esmentada reforma, hem de dir que gran part de les persones menors arribades al Servei d'Infància i Família (un 54%) arriben totalment indocumentats i difícilment aconseguiran la seva regularització per les dificultats que existeixen per acreditar la seva identitat, data de naixement i lloc d'origen o negativa a fer-ho per part dels consolsats dels països de procedència (molt especialment, Algèria). Per aquest motiu, sense que es puguin identificar, no serà possible obtenir-ne la regularització, ni obtenir la cèdula d'inscripció, per la qual cosa romandran en situació irregular i en risc d'exclusió social.

7. L'atenció socioeducativa dels infants i joves migrants no acompanyants

La principal eina i recurs per a l'atenció dels infants i joves migrants no acompanyats són els centres d'atenció residencial, tant els propis com els concertats. Entre aquests centres, n'hi ha que són recursos específics per a aquest col·lectiu, així com n'hi ha d'altres d'atenció residencial bàsica adreçats a tot el conjunt de joves en situació de desprotecció. A causa dels incidents protagonitzats amb els veïns del barri, els quals han tingut gran ressò mediàtic a la premsa local i han generat episodis d'alarma social, actualment es tendeix a la no concentració d'aquests joves en un centre o territori concret, amb l'objectiu d'evitar-ne l'estigmatització i la sensació de gueto, per la qual cosa es creen grups reduïts.

Així mateix, també es contempla la possibilitat d'acolliment familiar per part de famílies d'acollida valorades prèviament pels equips tècnics del Servei. Actualment, el programa ACOTE està

formant famílies per a aquest comesa i es troben en període inicial les primeres experiències d'acollida familiar.

Des del centre, es durà a terme, per part dels equips tècnics i educatius, un pla individual d'atenció adaptat a les necessitats personals de cada menor, amb objectius concrets en cada una de les seves fases i en què es tindran en compte els recursos disponibles a cada territori o municipi, bé siguin formatius, esportius, sanitaris, associacions, etc.

A proposta de Bravo Arteaga, A., Santos González, I. i Del Valle J. (2010) en el pla d'atenció individual es tindran en compte les diferents àrees:

Formació i inserció laboral. Un pilar important d'un pla individual d'intervenció és la formació i, en els casos que es consideri oportú, la preparació per a una futura inserció laboral a curt o mitjà termini. És necessari possibilitar l'accés de les persones menors que encara no disposin de documentació, tenint en compte el seu desconeixement i expectatives equivocades sobre les possibilitats de formació i ocupació, treballant les dificultats per aconseguir una ocupació i la sensació de fracàs i/o frustració que això pugui generar. Per norma general, aquest col·lectiu mostra gran dificultat de permanència en el sistema educatiu.

Actualment, molts menors que realitzen una formació prelaboral veuen frustrades les seves expectatives perquè no poden realitzar unes pràctiques remunerades quan no disposen de permís de residència i de treball. Així mateix, també es fa necessari augmentar l'oferta formativa dirigida a aquest col·lectiu, flexibilitzar els requisits i terminis d'accés i potenciar l'existència d'accions formatives breus (trimestrals) amb connexió amb el sector empresarial, amb l'objectiu que puguin dur a terme un itinerari formativolaboral orientat a la seva inserció real i efectiva en el mercat de treball.

Idioma i cultura del país d'acolliment. Com no pot ser d'altra manera, cal potenciar l'aprenentatge de l'idioma del país d'acollida amb propostes específiques per a aquest col·lectiu.

Necessitats relacionades amb les habilitats socials i l'autonomia. També es fa necessari disposar de diferents programes educatius per abordar necessitats concretes com entrenament d'habilitats socials, control d'impulsos, tolerància a la frustració, resolució de conflictes, hàbits saludables, preparació per a la independència, potenciació de l'aprenentatge i ús de l'idioma, educació sexual, igualtat de gènere, etc.

Atenció a problemes emocionals i psicològics. S'ha de destacar com un dels punts febles del sistema, ja que és difícil accedir als programes d'atenció psicològica i de salut mental a causa de la barrera idiomàtica i cultural. També cal un abordatge que tingui en compte la família d'origen del menor com a forma d'atenuar el malestar emocional i sentiments de culpa.

Salut i consums. Se centra en l'especificitat dels consums que fan necessari el desenvolupament de programes per a abordar la seva desintoxicació i deshabitació, adaptats a la seva cultura i amb la incorporació programes preventius respecte a altres consums.

Integració social a la regió d'acolliment. Propostes de millora amb programes de sensibilització comunitària mitjançant la col·laboració dels mitjans de comunicació per a divulgar exemples positius d'integració.

8. NNAMNA: estratègies educatives

Els nous enfocaments en la intervenció socioeducativa amb joves en situació de dificultat social i trànsit cap a la vida adulta ens orienten cap a un disseny d'actuacions modelable i la necessitat d'utilitzar estratègies i eines flexibles, que possibiliten ajustar en cada moment l'acció educativa per a l'abordatge dels reptes que es presentin.

Melendro, M. (2014) ens presenta el model EFIS d'estratègies flexibles d'intervenció socioeducativa. Es tracta d'un enfocament interessant amb una metodologia contraposada als models clàssics d'intervenció, en el qual planteja la necessitat d'intervenir des de pautes d'actuació adaptades a la diversitat d'escenaris i situacions que es puguin presentar amb la seva realitat fluctuant i en canvi constant per la complexitat del context i l'entorn de procedència.

Remarca que l'estratègia ha de prevaldre per sobre del programa i que el guió inicial es pot veure modificat segons els contratemps que sorgeixen, tenint en compte tant les possibilitats reals d'intervenció com les incerteses.

Els plans individualitzats han de partir d'una previsió inicial i s'han de modificar segons els obstacles i oportunitats que apareixen i s'estructuren de forma sistèmica, coherents amb els objectius que es volen assumir i que suposen el disseny i utilització de/d':

- Una cartografia de la intervenció des del coneixement del context dels i de les joves.
- Protocols i procediments centrats en el compromís compartit i l'avaluació competencial.
- Inserció laboral directa dels i de les joves, amb orientació i acompanyament.
- Necessitat d'un entramat empresarial col·laborador.
- Xarxes de resposta ràpida per a gestionar ofertes i demandes laborals per perfils.
- Descriptors validats pel maneig del vincle.
- Disseny d'itineraris socioeducatius personalitzats.
- Establiment de criteris i procediments d'acompanyament.

- Formació de les persones professionals.
- La importància de la seqüenciació i la utilització ponderada del temps i l'espai com a element clau en la intervenció.
- Oferiment d'estabilitat referencial dels professionals.
- Seguiment permanent.
- Utilització d'aplicacions informàtiques útils per a un correcte seguiment.
- Disseny d'indicadors i instruments d'avaluació.

9. NNAMNA i consum de drogues

Márquez, I. (2009) i Pastor, F. (2010), en diferents publicacions sobre el fenomen, ens fan saber que es tracta d'un col·lectiu especialment vulnerable davant les drogues. En molts casos, quan arriben, ja han tingut contacte amb diferents modalitats de drogues. Consumeixen substàncies normalitzades en les societats d'origen oper efecte contagi del grup de viatge que empenyen cap a consums destructius d'evasió i escapisme. Un cop en el país de destí, les drogues poden convertir-se en una forma de diversió i integració en la societat. Es pot dir que es comença a consumir per a evadir-se i, en la societat d'acollida, per a integrar-se. Solen ser dissolvents, coles, cànnabis, tabac... Amb freqüència, ens trobem amb un perfil policonsumidor. Per altra part, hi ha un grup important que no consumeix, cosa que té a veure amb l'ètica familiar i religiosa. El consum es dona més sovint entre les persones menors que viuen al carrer. Existeix major facilitat per aconseguir drogues a Espanya que al país d'origen. Es detecta major consum de drogues com més temps han estat pel carrer o a la frontera esperant travessar. Pel que fa a l'alcohol, se'n dona menys consum perquè no n'agraden els efectes i perquè el prohibeix la seva religió o la família.

Diferents tipus de consum a substàncies:

- Tabac. Lligat a situacions de nervis o moments d'oci i festa. S'accentua a Espanya.
- Dissolvent. És la droga més coneguda. S'han iniciat al país d'origen, principalment a les ciutats frontereres a l'espera de poder travessar. L'usen per agafar valor per robar i sobreviure i pel viatge. Ho fan sobretot en grup. És econòmic.
- Hash. A Marroc, té certa permissivitat social.
- Marihuana, fongs, cocaïna, MDMA (en menor proporció).
- En arribar adapten els patrons de consum a la societat d'acollida.

Factors de protecció i recursos:

- Programes terapèutics. Es deriven en casos d'emergència però es troba a faltar el treball preventiu.
- Control familiar. Les famílies exerceixen un control sobre els consums. És important el control dels referents familiars mitjançant el manteniment dels lligams.
- Religió. Les prohibicions religioses també exerceixen un control del consum.

Proposta de mesures per a una adequada atenció:

- Suport psicoterapèutic.
- Afavoriment de relacions familiars.
- Prevenció i informació.
- Organització del temps lliure.
- Programes de teràpia ocupacional.
- Dotació dels recursos necessaris als centres i educadors.
- Programes d'assistència psiquiàtrica i promoció de la salut mental.
- Protocol de resposta immediata per a consums problemàtics i destructius.
- Afavoriment de un ambient normalitzat als centres en què el menor se senti protegit.
- Provisió de condicions idònies als educadors per afavorir el vincle i suport moral i emocional.
- Participació dels professionals socio-sanitaris.
- Contemplació del fenomen dels infants i joves migrants no acompanyats i les drogues dins un programa de normalització que abordi el consum de drogues com un símptoma del dolorós procés migratori.

10. NNAMNA. Atenció psicològica i salut mental

Santos Gonzalez, I. (2015) afirma que:

- És un punt feble del sistema.
- Hi ha poques referències parcials al problema de com el procés migratori pot afectar a la salut psicològica.

- La salut psicològica dels MENA ha estat un tema recurrent en la literatura científica internacional.
- Els tractaments són poc efectius per les dificultats en l'abordatge per la barrera idiomàtica i cultural.
- Sol estar associada al consum de drogues i pot estar relacionada amb el fracàs del projecte migratori.
- No solen ser derivats als recursos de tractament de les addiccions.
- En els casos estudiats, l'abordatge sol ser farmacològic en un 46,2% (TDAH, depressió, esquizofrènia).

11. NNAMNA infractors. Factors de risc

Segons López Fernandez, J. (2013), els factors de risc presents en major mesura en el grup d'infants i joves migrants no acompanyats infractors són:

- Procedència de zones urbanes concretes de l'extraradi considerades problemàtiques.
- Ambient familiar inestable amb poc control i supervisió.
- Baix nivell d'escolarització i educatiu; abandonament prematur per entrar al mercat laboral.
- Manca d'objectius clars i emigració per l'efecte cridada.
- Gran mobilitat geogràfica.
- Es pot donar el cas d'adults que es fan passar per menors.
- Alt nivell d'absentisme escolar.
- Manca de contacte o mala relació amb la família.
- Relació amb grup d'iguals conflictius implicats en fets delictius i consumidors habituals de tòxics.
- Consum habitual de dissolvent, alcohol i tabac.
- Dinàmica de desocupació i desorganització.
- Consideren que no disposen de suficients ingressos econòmics per a les seves despeses personals.

12. Programa d'Acolliment Familiar ACOTE

El programa Famílies Acote està adreçat a famílies que vulguin acollir joves migrants no acompanyats (adolescents de 12 a 17 anys) en situació de desprotecció i que, per la seva edat i circumstàncies, haurien de gaudir d'una família.

Amb aquest programa, l'IMAS cerca famílies que comparteixin o siguin coneixedores de la cultura d'aquests joves i estiguin predisposades a oferir-los la seva llar.

El personal tècnic del programa ofereix informació, formació, assessorament, valoració i suport per a les famílies sol·licitants d'aquest programa.

Per ser família d'acollida ACOTE és necessari:

- Ser major d'edat.
- Tenir bon estat de salut.
- Sentir la motivació d'acollir .
- Passar pel procés de valoració i formació del Programa de Famílies d'Acolliment pertinent.
- Acceptar les característiques del programa.
- Conèixer i acceptar la cultura dels nins i nines a qui va destinat aquest programa.

13. Consell de la Infància i l'Adolescència

El Consell de la Infància i l'Adolescència és un òrgan de participació dels infants i joves que són atesos pel Servei d'Infància i Família, en el qual els infants i joves tenen un protagonisme real, poden plantejar les seves necessitats i cercar-hi, de manera conjunta amb els adults, possibles solucions.

Es tracta d'escoltar els infants i adolescents com a persones ciutadanes que tenen dret a participar en un Servei que pren decisions que afecten directament les seves vides.

Principis que garanteixen la base d'una participació real i efectiva, i que són assumits per l'Àrea d'Infància i Família:

- La participació com un procés permanent.
- La participació com un dret de nins i nines.
- La participació com un dret individual i col·lectiu.
- La participació integral i respecte a qüestions pertinents.

- La devolució de la informació sobre la influència de la participació infantil.
- Els informes del Consell de la Infància i l'Adolescència són incorporats en el procés de decisió del Servei d'Infància i Família, juntament amb els informes tècnics de cada procés.
- La participació exigeix un entorn i condicions adequades. El Consell es desenvolupa en un context de confiança.
- La participació exigeix l'exercici complementari de dret a la informació.
- La necessària capacitació sobre l'article 122 de la Convenció dels Drets i la seva aplicació a la pràctica per a totes les persones professionals que treballen amb els nins i nines. Suposa un procés de sensibilització dirigida a tots els professionals del Servei d'Infància i Família.
- L'obligació de dictar normes i crear dispositius per garantir que es donin les condicions adequades per donar suport i estimular la participació infantil.
- El suport a la participació infantil. Implica l'obligació dels responsables de la institució de supervisar-ne funcionament amb garanties.
- La sensibilització i promoció social dels drets de nins i nines a la participació.
- La concepció dels nins i nines com a persones amb capacitat d'exercir els seus drets.
- El respecte als drets i responsabilitats dels tutors.
- L'estímul i el suport a les iniciatives infantils.
- L'involucrament dels nins i nines en la recerca de solucions als problemes que es plantegin.
- La formació dels nins i nines que s'integrin en els processos de participació perquè quan arribin a l'adolescència col·laborin com a monitors dels més petits.

14. Recursos formatius. Servei d'Orientació i Inserció Laboral

14.1. Programa ALTER

És un programa d'integració social i educativa per a joves de la Direcció General de Família, Benestar Social i Atenció a Persones en Situació Especial, juntament amb la col·laboració de diversos Ajuntaments de les Illes Balears i la Conselleria d'Educació, Cultura i Universitats.

Està destinat a les persones necessitades d'una formació adaptada a les seves circumstàncies, que no s'adapten al sistema educatiu ordinari i que alterna una escolaritat compartida, amb activitats pràctiques. Es tracta d'una formació més dinàmica, pràctica i funcional on les persones usuàries també reben nocions sobre habilitats socials, autoestima, normes de convivència, orientació al món laboral, etc. i s'intenta motivar l'alumnat a la formació i, a la vegada, evitar el desenvolupament i la cronificació de conductes no desitjades en els i les joves, així com l'abandonament prematur de l'ensenyança reglada.

Va adreçat a joves de 14 a 16 anys, matriculats i matriculades als diferents centres educatius i en règim d'escolaritat compartida, que presenten greus dificultats d'adaptació a l'entorn escolar, com ara absentisme, conflictivitat, etc., amb el risc d'exclusió social i escolar que comporta, així com la problemàtica familiar i del grup d'iguals, per als quals tant les mesures ordinàries com extraordinàries aplicades als centres d'ensenyament secundari no han obtingut els resultats esperats.

La finalitat del programa ALTER és aconseguir el retorn a l'activitat acadèmica o bé la inserció formativa o laboral amb els següents objectius:

- Combatre i amortir l'abandonament d'una formació necessària a l'adolescència.
- Crear processos d'aprenentatge formatius més atractius i propers als interessos dels i de les joves.
- Dotar els joves i les joves d'unes competències curriculars i d'uns aprenentatges socials que evitin processos d'aïllament.
- Prevenir la delinqüència juvenil.

Es pot sol·licitar la inscripció al programa a través de l'IMAS, les àrees de Serveis Socials dels diferents Ajuntaments que tinguin signat conveni de col·laboració amb la Direcció General de Família, Benestar Social i Atenció a Persones en Situació Especial del Govern de les Illes Balears. Cal, a més, que hi hagi un centre educatiu de referència en el qual aquestes persones hauran d'estar matriculades.

14.2. Formació professional

Des de novembre de 2020, els menors estrangers no acompanyats poden matricular-se al nivell de formació professional bàsica a les Balears i accedir a formacions d'acollida lingüística (castellà per a estrangers, català d'acollida i ensenyaments inicials) als centres d'educació de persones adultes (CEPA).

Aquestes assignatures estan pensades per oferir nivells bàsics d'aprenentatge tant de català com de castellà i són idònies per a persones amb escàs domini d'un idioma.

Des de la Conselleria, es van modificar les instruccions de matriculació a FP bàsica de manera que es facilita l'accés de les persones menors estrangeres no acompanyades a aquests estudis.

Així mateix, la Conselleria de Model Econòmic, Turisme i Treball facilita l'accés d'aquest alumnat a altres ofertes formatives de caràcter ocupacional, com són mòduls i certificats de professionalitat.

14.3. SOIB, Servei d'Ocupació de les Illes Balears

L'article 30 del Reial decret legislatiu 3/2015, de 23 d'octubre, pel qual s'aprova el text refós de la Llei d'ocupació, especifica com a col·lectius prioritaris dels serveis oferits pels serveis públics d'ocupació, les persones amb especials dificultats d'inserció laboral entre les quals es troba el col·lectiu de joves, especialment aquells amb dèficit de formació i immigrants que respecten la llei d'estrangeria.

Els demandants de serveis previs a l'ocupació són aquelles persones que s'inscriuen en els serveis públics d'ocupació, però que, per diferents motius, reclamen o precisen serveis relacionats amb polítiques actives d'ocupació previs a la intermediació que ajudaran a la seva incorporació al mercat de treball, principalment joves sense ocupació anterior ni qualificació professional.

L'article 97 de la Llei 18/2014 de 15 d'octubre d'aprovació de mesures urgents per al creixement, la competitivitat i l'eficiència estableix els requisits per inscriure's al Sistema Nacional de Garantia Juvenil entre els quals es podran inscriure els estrangers titulars d'una autorització per residir en territori espanyol que habiliti per treballar, així com els menors no acompanyats que aportin una acreditació dels serveis de protecció de menors de la comunitat autònoma que en justifiqui individualment l'accés, mitjançant la inscripció a activitats o programes d'educació o formació que redundin en benefici seu.

15. I quan arriben a la majoria d'edat?

EMANCIPACIÓ: PROGRAMA D'AUTONOMIA PERSONAL (PAP)

Programa d'Emancipació de la Direcció General d'Infància, Joventut i Famílies de la Conselleria d'Afers Socials i Esports (GOIB).

És un programa destinat a persones en procés d'autonomia personal. Tenen dret a ser beneficiàries del programa les persones que han estat sotmeses a tutela o guarda per l'entitat pública de protecció competent i/o a mesures de justícia juvenil, que compleixin els requisits establerts als diferents decrets i que segueixin el programa d'autonomia personal subscrit amb la Direcció General d'Infància, Joventut i Famílies.

Consta de les prestacions següents:

- Servei de la Renda d'Emancipació: adreçat a proporcionar una prestació econòmica mensual per a persones joves en procés d'autonomia personal.
- Servei d'Acompanyament: acompanyament educatiu amb la finalitat de donar suport al seu procés d'autonomia personal vers la seva integració i participació social.
- Servei d'Habitatge: allotjament temporal adreçat a persones joves amb dificultats d'accés a un habitatge a causa de la seva situació sociofamiliar o socioeconòmica i a les quals cal oferir un suport i una intervenció educativa per tal d'arribar a aconseguir la plena emancipació.

16. Conclusions i aportacions

L'adequada atenció als menors estrangers no acompanyats s'ha d'abordar necessàriament des de tots els prismes possibles, tenint en compte el conjunt de les seves necessitats des d'una visió integral, com la formació educativa, la formació ocupacional, la inserció laboral, l'aprenentatge de l'idioma, el coneixement de la cultura receptora, l'entrenament en habilitats socials i d'autonomia, l'atenció als problemes psicològics i psiquiàtrics, l'atenció als problemes de consums, la gestió de la documentació i la integració social en la comunitat d'acollida.

Dins aquest col·lectiu, ens trobem, a més, amb persones i grups d'especial vulnerabilitat que requereixen una atenció específica, en especial dones, persones amb diversitat funcional relacionada amb la salut mental o física, altres que podrien ser mereixedors de protecció internacional, o víctimes de tracta d'éssers humans.

Des del punt de vista legal, molt clarament hi ha un abans i un després rere l'aprovació del RD 903/2021 que modificà el reglament d'estrangeria l'octubre de l'any passat i que ens obrí un nou horitzó d'expectatives: facilita que tots els joves que quedaven anteriorment en situació irregular en complir els 18 anys, ara poden continuar en situació regular i amb una tramitació més senzilla, perquè desapareix l'obligació de presentar una acta notarial per a tramitar una cèdula d'inscripció per aquells que no disposen de passaport, entre moltes altres indiscutibles millores totes elles destinades a afavorir i facilitar la seva inserció.

Així i tot, encara ens queden molts reptes al davant per a la millora de l'atenció a aquest col·lectiu:

Fa falta millorar les tècniques per a la valoració i determinació d'edat quan arriben indocumentats, amb proves més precises que no produeixin seqüeles negatives.

Ens manquen recursos especialitzats per a la seva atenció com ampliar l'oferta d'activitats acadèmiques i lúdiques, i facilitar i flexibilitzar les condicions d'accés als ja existents.

És essencial la intervenció de personal mediador que tengui coneixement de la seva llengua i cultura, no només als centres, sinó a tots els àmbits, com el sanitari, amb recursos especialitzats per a la salut mental, el tractament de les addiccions i als recursos formatius.

Per altra part, necessitam conscienciació i una empenta diplomàtica per tal de facilitar que els consolats documentin i emetin passaports per un alt percentatge de joves que arriben indocumentats, i acabar amb les traves burocràtiques per aconseguir-ho.

També s'ha de dir que hi ha un nombre reduït de menors que sol·liciten tornar als seus països d'origen, bé per enyorança o bé per canvi d'opinió, i trobem molts obstacles administratius per aconseguir un salconduit per a poder viatjar i retornar amb la família.

Tenim el repte i la responsabilitat de millorar la percepció social d'aquests joves, aconseguir anar més enllà de la imatge de col·lectiu conflictiu o problemàtic i difondre, compartir i donar visibilitat a les experiències i vivències positives.

Un punt clau és trobar ponts i complicitats amb el món social, associatiu i empresarial per tal de facilitar-ne la inserció social i laboral.

Per altra banda, és bàsic trobar famílies acollidores i persones voluntàries de diferents cultures, incentivar-los i donar-los el suport necessari per acollir i acompanyar els menors en el seu procés.

També cal una millor coordinació amb els diferents ajuntaments per aconseguir agilitzar i simplificar els processos d'empadronament als centres o emprendre mesures legals quan aquest dret s'obstaculitza.

És necessària la creació d'un programa de suport i acompanyament psicoterapèutic per treballar les seqüeles derivades del procés migratori i el xoc entre les expectatives i la realitat.

I per acabar, no ens oblidam de la necessitat de formació i reciclatge constant dels equips tècnics i educatius.

Referències bibliogràfiques

Bravo Arteaga, Amaia; Santos Gonzalez, Iriana; Del Valle, Jorge F; (2010) *Revisión de actuaciones llevadas a cabo con menores extranjeros no acompañados en el Estado Español*. Grupo de Investigación en Familia e Infancia (GIFI). Universidad de Oviedo.

<https://www.observatoriodelainfanciadeasturias.es/documentos/menas.pdf>

Bravo, A., Del Valle, J.F. (2009) *Intervención socioeducativa en acogimiento residencial*.

https://www.serviciosocialescantabria.org/uploads/documentos%20e%20informes/Interv%20Socioeducativa_Acogimiento%20Residencial.pdf

Calzada González, Oscar (2007) *La protección de los menores extranjeros no acompañados en Cantabria*. Colección Estudios Sociales n.º 6. Gobierno de Cantabria.

<https://www.serviciosocialescantabria.org/uploads/documentos%20e%20informes/MenoresNoAcompañadosCantabria.pdf>

CANO Núria, PERAL Miguel (2010). *Procesos migratorios de menores y consumo de drogas: un análisis de los factores de riesgo*.

https://www.observatoriodelainfancia.es/ficherosoia/documentos/2832_d_Procesos_Migratorios_y_Consumo_de_Drogas_por_Nuria_Cano_y_Miguel_Peral_.pdf

Cónsola Párraga, Marc (2016) *L'atenció socioeducativa dels menors estrangers no acompanyats. Una mirada vers les expectatives i les necessitats*. Educació Social. Revista d'Intervenció Socioeducativa, 64, p. 43-58.

<https://raco.cat/index.php/EducacioSocial/article/view/311853/408840>

Gómez Gil, C. (2005) *Informe del observatorio permanente de la inmigración de la U.A.*

<https://web.ua.es/es/sedealicante/documentos/pdf/informes-de-inmigracion-de-carlos-gomez-gil/economia-clemente.pdf>

Khachani, M. (2006) *El impacto de la migración en la sociedad marroquí*.

[http://www.reduniversitaria.es/ficheros/Mohamed%20Khachani%20\(e\).pdf](http://www.reduniversitaria.es/ficheros/Mohamed%20Khachani%20(e).pdf)

López Fernández, Jéssica. (2013) *Factores de riesgo de los menores extranjeros no acompañados infractores en Asturias. Diferencias con los mena no infractores*. Universidad de Oviedo

<https://digibuo.uniovi.es/dspace/bitstream/handle/10651/18214/TFM%20%20Jessica%20L%F3pez%20Fern%20E1ndez.pdf?sequence=6>

Mañé Estrada, A.; Thieux, L.; Hernando-Larramendi, M.; (2016) *Argelia en la encrucijada: condicionantes, tendencias y escenarios*. N°: 82/2016

https://www.fundacionalternativas.org/storage/opex_documentos_archivos/fb146079c7af96885fdeda90eb5ea66e.pdf

Márquez, I. (2009) *Drogodependencia en menores extranjeros no acompañados (MENA) su derecho a una educación y salud de calidad*. Observatorio Vasco de drogodependencias. Gobierno Vasco.

<https://www.ikusbide.org/data/documentos/2-Drogo%20menores%20CAST.pdf>

MARKEZ I., PASTOR, F. (2010). *Menores extranjeros no acompañados (MENA), un colectivo especialmente vulnerable ante las drogas*. Universidad del País Vasco.

<http://www.zerbitzuan.net/documentos/zerbitzuan/Menores%20extranjeros%20no%20acompañados.pdf>

Melendro Estefanía, M. (2011) *El tránsito a la vida adulta de los jóvenes en dificultad social*

Melendro Estefanía, M. (2013) *Estrategias educativas con adolescentes y jóvenes en dificultad social. El tránsito a la vida adulta en una sociedad sostenible*.

<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=4287413>

Melendro Estefanía, M., Rodríguez Bravo, Ana E. (2013) *Intervención con menores y jóvenes en dificultad social*.

https://www.researchgate.net/profile/Miguel-Estefania/publication/259475330_Los_escenarios_de_intervencion_Intervention_scenarios/links/0c96052c0054425d34000000/Los-escenarios-de-intervencion-Intervention-scenarios.pdf

Melendro Estefanía, M; González Olivares, A. L. y Rodríguez Bravo, A. E. (2013). *Estrategias*

eficaces de intervención socioeducativa con adolescentes en riesgo social. Pedagogía Social. Revista Interuniversitaria, 22, pp.> 105-121

Melendro, M. (2014) *Estrategias eficaces de intervención socioeducativa con adolescentes en riesgo de exclusión.*

<https://clea.edu.mx/biblioteca/files/original/2b2d2cf7d070606c6c2769e4540da789.pdf>

Melendro, M. (2014) *Intervención socioeducativa con jóvenes en dificultad social: el modelo de estrategias flexibles.*

https://www.researchgate.net/publication/272164036_Intervencion_socioeducativa_con_jovenes_en_dificultad_social_el_modelo_de_estrategias_flexibles_Educational_intervention_with_young_people_in_social_difficulty_the_model_of_flexible_strategies

Ochoa, I. (2009) La importancia del trabajo con la familia en la atención a menores extranjeros no acompañados. Un estudio piloto. *Apuntes de psicología* 2009 Vol.27, núm 2-3 pag. 427-439)

<https://www.apuntesdepsicologia.es/index.php/revista/article/view/156/158>

Santos González, I. (2015) *Las necesidades psicológicas en los menores extranjeros no acompañados acogidos en España.* <https://digibuo.uniovi.es/dspace/handle/10651/37476>

Sow, P. (2007) *Aproximació a la immigració africana a Catalunya.* Patronat d'estudis Osonencs.

El Gobierno aprueba la reforma del Reglamento de Extranjería para favorecer la integración de menores extranjeros y jóvenes extutelados. Seguridad Social. Publicación de la Secretaría de Estado de la Seguridad Social. <https://revista.seg-social.es/2021/10/19/el-gobierno-aprueba-la-reforma-del-reglamento-de-extranjeria-para-favorecer-la-integracion-de-menores-extranjeros-y-jovenes-extutelados/>

Fundació Diagrama Illes Balears. *Programa B-6.*

¿Menores o adultos? Procedimientos para la determinación de la edad. Defensor del Pueblo de España. <https://www.defensordelpueblo.es/wp-content/uploads/2015/05/2011-09-Menores-o-Adultos-Procedimientos-para-la-determinaci%C3%B3n-de-la-edad1.pdf>

Modelo compartido de atención integral a la infancia y adolescencia migrante no acompañada.

alimara

COL·LECCIÓ IMAS

Innovació i Metodologia en Afers Socials

Núm. 65. Juny 2022

ISSN: 2659-5273

Experiències i bones pràctiques

El model de rehabilitació de la residència Bonanova

Olga Romero Beiro

Katia San Sebastián Fernández

Residència la Bonanova
Direcció Atenció Sociosanitària
Institut Mallorquí d'Afers Socials

 IMAS
Departament de
Drets Socials
Consell de Mallorca

Universitat
de les Illes Balears

El contingut de la REVISTA ALIMARA de l'IMAS està subjecte a una llicència de Reconeixement-NoComercial_SenseObraDerivada 4.0 Internacional de Creative Commons

Resum

Mitjançant un treball complementari, fisioterapeutes i terapeutes ocupacionals s'uneixen per desenvolupar una tasca de millora de la qualitat de vida, en aquest cas, de les nostres persones majors, en concret, de les que viuen a la Residència Bonanova. Aquestes disciplines componen l'equip de rehabilitació i, mitjançant tècniques i processos per a molts desconeguts, treballen amb l'objectiu de mantenir el millor estat físic, social i cognitiu de les nostres i els nostres residents.

Paraules clau

Rehabilitació, models, gent gran, residències.

1. Introducció

Gràcies al treball de l'equip de rehabilitació, format per teràpia ocupacional i fisioteràpia, en coordinació amb els altres departaments, se cerca convertir les residències de gent gran en un entorn ocupacional participatiu, familiar i significatiu per als nostres i les nostres residents i no un lloc on esperar el final de la vida. Per a això, aquestes persones majors s'han de realitzar, s'han d'involucrar i gaudir del seu dia a dia.

L'èxit d'aquest col·lectiu en les activitats de la vida diària (AVD) possibilita s'ocupin en altres àrees com l'oci i la participació social. La mobilitat funcional, dins de l'àrea de les AVD, és l'activitat a la qual els i les residents atorguen major importància en la seva vida quotidiana, ja que permet la deambulació i, per tant, una autonomia major, a més de reduir les possibles limitacions existents en l'entorn; sense oblidar-nos que possibilita el contacte interpersonal.

Les persones residents en institucions geriàtriques presenten problemes que requereixen l'atenció bàsica de la salut, per la qual cosa es considera d'extrema importància la necessitat de desenvolupar models d'intervenció que promoguin l'autocura, la independència i l'autonomia.

2. Objectius

- Descriure breument l'ocupació en la vellesa.
- Descriure el treball que desenvolupen els serveis de teràpia ocupacional i fisioteràpia a la residència.
- Descriure el programa de psicomotricitat que realitza el departament de rehabilitació i la seva posada en marxa.
- Descriure la importància del departament de rehabilitació dins de l'equip assistencial.

3. Ocupació en la vellesa

Les persones grans són una part de la població especialment sensible a la disfunció ocupacional. Aquesta pèrdua de la capacitat per desenvolupar els seus rols ocupacionals, en la persona anciana, presenta algunes particularitats que la distingeixen d'altres etapes vitals.

El procés d'envelliment comporta l'aparició d'una fragilitat ocasionada per la disminució de la reserva fisiològica de l'organisme i pels canvis en els sistemes anatòmics i fisiològics, que és suficient per provocar un principi de deteriorament funcional i, si continua, porta la persona a una situació de vulnerabilitat que requereix la utilització de serveis socio-sanitaris. Si les necessitats no són cobertes, es produeix la dependència que, amb posterioritat, pot portar a la institucionalització.

És l'envelliment natural mateix el que produeix les primeres conseqüències funcionals en la vida d'aquest col·lectiu. Existeix una major facilitat per emmalaltir que en altres grups d'edat i, per tant, major probabilitat per afectar o deteriorar el desenvolupament d'ocupacions en diferents aspectes. A conseqüència d'aquesta vulnerabilitat a la malaltia, es produeix, de manera habitual, un grup d'actituds per part dels cuidadors principals, familiars i fins i tot professionals, que es caracteritza com la tendència a la sobreprotecció que limita la participació de la persona gran en les seves rutines, ocupacions i AVD.

Un altre aspecte ressenyable, i que marca la vellesa com a etapa vital especialment susceptible de presentar problemes per desenvolupar ocupacions, és conseqüència del desenvolupament i la millora de l'atenció socio-sanitària als països desenvolupats, que ha reduït la mortalitat i que, sumats a l'augment de l'esperança de vida, han incrementat la discapacitat en els col·lectius de població més envellits.

La jubilació és també un aspecte psicosocial que es veu afectat en desenvolupament vital d'ocupacions d'aquelles persones que han duit a terme al llarg de la seva vida una tasca laboral. Suposa un canvi de cicle en el qual sorgeix una nova organització del temps, la modificació

d'hàbits i el canvi de rols en els quals disminueixen en múltiples ocasions les relacions socials. A més, apareix de manera freqüent una pèrdua d'identificació personal i una reestructuració de les relacions familiars.

També molt freqüentment en la persona anciana apareix la tendència a l'aïllament social i a la soledat, a causa de pèrdues de contactes socials, independència dels fills o la mort del cònjuge, fets que ocasionen una pèrdua o canvi de rols i que modifiquen l'acompliment de les seves activitats quotidianes.

L'enquesta sobre les condicions de vida de la gent gran desenvolupada per l'IMSERSO l'any 2006 reflecteix la pèrdua de capacitat anteriorment esmentada per desenvolupar ocupacions en aquestes persones. La prevalença de la discapacitat i la dependència s'accentuen notablement segons es van complint anys i s'incrementen també la gravetat dels problemes; l'edat és, per tant, un altre factor determinant. Entre els 65 i 74 anys, només un 11,8% dels espanyols tenen dificultats per dur a terme alguna activitat, però puja al 66,7% entre els d'edat més avançada (85 i més anys): dos de cada tres necessiten ajuda per mantenir una certa autonomia. Es comença a tenir problemes en les activitats més complexes i s'acaba tenint-ne en les més simples. Els principals desavantatges apareixen en les activitats instrumentals, entre aquestes les de mobilitat exterior a la casa (utilitzar transport públic, anar al metge o fer compres). Finalment, apareixen les dificultats en les activitats necessàries per a l'autocura i per al manteniment de l'autonomia personal. Aquests problemes sorgeixen a edat més avançada i solen ser els més greus, els que requereixen ajuda freqüent o contínua i, de vegades, és el senyal per plantejar-se una institucionalització si els recursos informals i els formals a domicili no són suficients.

Les persones grans han crescut en un ambient en què el treball era l'únic mitjà i fi de les seves vides. Per a les persones de 65 anys o més, el temps lliure és una qüestió menys important en les seves vides que per a la resta, però, són les que més en disposen. El grup dels majors és el que en menor percentatge valora el temps lliure com a molt important, sent la mitjana de 7,28 la xifra més baixa de tots els trams d'edat. Un aspecte especialment cridaner i que es reflecteix en totes les activitats recollides sota l'epígraf d'oci i temps lliure és el baix índex de participació. Les persones per a les quals l'oci té una menor importància són les dones, els octogenaris i les persones en situació de dependència.

4. Departament de Teràpia Ocupacional

Està format per una terapeuta ocupacional (TO) i una tècnica en cures auxiliars d'infermeria.

Segons la Federació Mundial de Terapeutes Ocupacionals (WFOT) "*la Teràpia Ocupacional és una professió que s'encarrega de la promoció de la Salut i el Benestar a través de l'ocupació*".

L'objectiu de la teràpia ocupacional és ajudar el pacient a millorar la seva autonomia en les tasques de la vida diària, i assistir i donar suport al seu desenvolupament cap a una vida independent, satisfeta i productiva. Els terapeutes ocupacionals disposen dels coneixements adequats i professionals per ajudar les persones que pateixen algun tipus de patologia. També fomenten el desenvolupament i l'optimització de les seves capacitats.

Segons el Col·legi de Terapeutes Ocupacionals, la teràpia ocupacional en geriatría es pot abordar des de diferents enfocaments:

- Preventiu: aquell que fomenta la prevenció de les malalties.
- Adaptador: aquell que ajuda les persones amb limitacions a viure amb normalitat.
- Recuperador: aquell que ajuda els ancians a rehabilitar-se d'algun tipus de malaltia o mal.

D'aquesta manera, la teràpia ocupacional es considera fonamental en les persones grans. No només els ajuda a dur a terme les seves activitats de la vida diària, sinó que a més, retarda el deteriorament físic i cognitiu. De la mateixa manera, té un paper important en la integració dels més grans en la vida social.

Per tant, el terapeuta ocupacional funciona com un eix clau en la vida de la gent gran. Ajuda les persones majors a crear moltes experiències positives. A més, treballen per aconseguir metes que continuen sent molt importants per a ells.

Les residències de majors són centres on aquesta disciplina cobra un paper especial. Allà els i les més grans resideixen de manera temporal o permanentment, i el seu principal objectiu és la cura de la seva salut, sempre cercant millorar-ne les capacitats, tant físiques com mentals.

Els terapeutes ocupacionals valoren les necessitats de cada resident, després planifiquen les cures adequades en cada cas, porten un control del desenvolupament de cada major i executen aquelles activitats que ajuden aquestes persones a portar una vida saludable.

Tot seguit es destaquen els programes que es duen a terme.

Entrenament i adaptació de la higiene, transferències, vestit i alimentació. El programa està dirigit a aquells usuaris que, per causes de salut, veuen interrompuda la realització o participació en les AVD i se'n requereix un entrenament i/o l'adaptació de l'entorn i/o els materials perquè puguin tenir el major grau d'autonomia i participació possible.

La terapeuta ocupacional identifica com la persona gran agafa i usa els objectes amb aquesta finalitat: com s'ensabona, com s'aclareix i com s'eixuga les parts del cos. També observa com manté la posició durant el bany o la dutxa i la realització de transferències a cadascuna de les superfícies que siguin necessàries (banyera, dutxa, bidet). La terapeuta ocupacional pot ajudar la persona gran a seleccionar correctament els objectes i materials que ha d'utilitzar (com ara gel, xampú, esponja, mànec de la dutxa, etc.), tenint en compte els hàbits previs del pacient. Així mateix, pot dotar de destreses mitjançant l'ús

d'estratègies i la proposta d'altres dispositius externs per a la independència durant el bany o la dutxa. Després d'aquesta observació *in situ*, la TO pot ajudar mitjançant la col·locació d'una cadira graduable en alçada al bany per a un correcte manteniment de la postura i evitar caigudes. Recomanaria aquest dispositiu a la persona gran i l'entrenaria per a col·locar-lo i utilitzar-lo bé. També pot proposar la col·locació de baldes situades en espais concrets al seu abast per a la col·locació dels diferents materials: gel, xampú, esponja, etc. Una altra intervenció de la TO va dirigida a l'ensenyament d'estratègies durant diverses sessions perquè aprengui a eixugar-se i ensabonar-se l'espatlla i els peus amb una ajuda tècnica. Informa la persona major, a més, de les postures corporals amb més risc amb l'objectiu de prevenir accidents o caigudes. Aquesta intervenció fomenta la independència en el bany i no es necessita l'ajuda i/o presència d'una altra persona. I, a més, preveu possibles complicacions, com possibles llenegades i caigudes. L'activitat d'higiene personal i netedat és complementària a l'activitat de bany.

Prescriure estris adaptats com raspalls amb mànec més gros o pinces llargues per tallar les ungles, també forma part de la intervenció ocupacional per incrementar el grau d'autonomia i bon acompliment en aquestes activitats.

Una altra funció de la terapeuta ocupacions és estructurar temporalment les activitats que la persona gran ha de realitzar al llarg del dia per integrar les vegades que ha d'anar al bany segons la tècnica d'entrenament vesical escollida per l'equip d'infermeria.

En el departament de teràpia ocupacional es valora l'existència de limitacions en els components neuromuscular i cognitiu que puguin dificultar una correcta higiene del vàter. Posteriorment a aquesta exploració, la intervenció ocupacional es basarà fonamentalment en l'entrenament funcional per al manteniment de l'equilibri i la transferència al vàter, assolir l'amplitud articular suficient per al maneig d'objectes i neteja higiènica, i la pràctica motriu en el maneig de colostomies i catèters si fos necessària.

En el vestit, entraria la capacitat de la persona major per seleccionar la roba i els accessoris apropiats per al moment del dia en què es troba, el clima i l'ocasió. Inclou també que aquesta seleccioni la seva roba, realitzi l'acció de vestir-se i desvestir-se de manera seqüencial, s'ajusti i es cordi les sabates i es posi o llevi els dispositius personals, pròtesis o ortesis. Es valora quins components (sensoriomotors, cognitius o ambientals) de processament i comunicatius es troben afectats en el pacient i li impedeixen dur a terme amb èxit l'activitat del vestit. Cal, després d'una exploració adequada, una intervenció correcta per recuperar els components afectats, ja siguin sensoriomotors (coordinació, força muscular, sensibilitat i rang articular, entre d'altres). Se li ensenyen diferents estratègies perquè es pugui vestir i desvestir fent un canvi de dominància i entrenant noves tècniques. També s'adapten les peces de vestir i se substitueixen els botons per tancadors i veta adherent. S'ofereix la utilització d'algunes ajudes tècniques per al vestit i, posteriorment, se li ensenya com usar-les: calçadors llargs, cordabotons,

dispositius per a les calces, etc. Per últim, s'assegura que és capaç de percebre els riscos i adoptar la posició correcta per no perdre l'equilibri.

En l'alimentació, si requereix coberts adaptats, estovalles antilliscants, canya antireflux, etc.

Ortesi. Adreçat als usuaris i les usuàries del nostre centre que requereixen una fèrula de posicionament per evitar deformitats o agreujament de seqüeles de la seva malaltia.

La majoria són fèrules seriades o de posicionament, que redueixen el mal tant de manera passiva com en la higiene d'aquestes estructures i prevenen l'escurçament muscular i el que això suposa. Es creen de manera individual a través de la confecció amb termoplàstic.

Economia articular. Adreçat a usuaris que presentin patologies cròniques d'extremitat superior, especialment a la mà. S'educa amb exercicis de manteniment i prevenció, així com amb estratègies per evitar sobrecàrregues o productes de suport que facilitin seguir realitzant tasques significatives per a les persones.

Es realitzen exercicis per a la rigidesa matinal, es col·loquen elements segons el seu ús i pes, i es fan més gruixats els elements per on s'agafen els objectes com en les claus, el mànec de la pinta, ús de dosificadors, etc.

Entrenament funcional. A través d'activitats propositives, és a dir, que tinguin un significat per a la persona i la repetició de les quals millora aspectes de la seva participació.

En sala es treballen components de l'acompliment tals com els rangs articulars necessaris per al vestit, la coordinació fina per a vestir-se o alimentar-se, la bipedestació per a transferències, equilibri, etc.

Amb tasques i activitats com el caragolament de pernys, la investigació d'objectes de mides diferents, l'escriptura de paraules en bipedestació, el transport d'objectes, la manipulació de materials, etc., es gradua la tasca a través de la postura (en bipedestació o en sedestació), els abastaments, la mida o el nombre de peces, la complexitat de l'activitat i el pes i/o el temps, entre d'altres.

Cadires de rodes i material ortoprotètic. S'avalua la necessitat del material de forma individual, s'assessora dins de les necessitats i capacitats de l'individu i, en cas de requerir entrenament, es duu a terme un entrenament amb l'usuari.

La TO valora la capacitat de la persona gran per mantenir una postura determinada, l'habilitat per canviar aquesta postura cap a una altra de desitjada, la capacitat manipulativa, la coordinació, l'orientació o la talla i les mesures de l'usuari o la usuària. Tot això és imprescindible per a l'elecció de la cadira, coixí antiescares, cadira elèctrica o altres productes ortopèdics.

Amb això, es determina el tipus de coixí (d'aire, viscoelàstic, etc.), en funció de la capacitat de moure's i del temps a la cadira; si la cadira ha de ser autopropulsada, de doble cercol per a les persones que només tenen un costat funcional, de roda petita en cas de no tenir capacitats cognitives per al maneig o que sigui un risc per al o la resident o els altres usuaris i usuàries; el tipus de respall; de monocomandament o *joystick* de la cadira elèctrica o si la cadira ha de ser basculant o reclinable, etc.

Estimulació cognitiva. Es duu a terme a la sala, en un entorn sense sorolls, amb perfils similars i es treballen tasques com l'atenció, la memòria o les funcions executives que permeten a l'usuari o usuària mantenir el seu nivell funcional i d'interacció social el major temps possible. Aquesta activitat es realitza a través de grups en què es creen vincles d'amistat i companyonia, tan necessaris en aquesta vida i més en àmbit residencial. Aprofitam per treballar l'expressió, la creativitat, el llenguatge o el càlcul.

5. Departament de Fisioteràpia

Es treballa amb l'objectiu d'aconseguir la màxima funcionalitat que el resident pugui tenir, sigui mantenint-la sigui millorant-la quan aquesta es veu minvada per algun contratemps. Fomentar, facilitar i treballar l'autonomia és l'altre pilar en el qual es basa el treball d'aquest departament. Per a això, el servei de Fisioteràpia de la Residència Bonanova, compost per tres fisioterapeutes i dos tècnics en cures auxiliars d'infermeria, treballa sobre aspectes com els que es detallen a continuació:

Dolor. Amb diferents tècniques antiàlgiques, la fisioteràpia intenta disminuir els símptomes de dolor que pateixen els pacients geriàtrics el qual és causat per múltiples factors associats a l'envelliment, així com els episodis d'inflamació de certes estructures.

Balanç articular. La capacitat de moviment de les articulacions es veu afectada amb l'envelliment i es percep una disminució que pot ser provocada per causes com rigidesa muscular, lesions, falta d'activitat, malalties degeneratives, etc. Es fa feina per prevenir, mantenir i millorar aquesta disminució dels rangs articulars mitjançant exercici actiu i automobilització. Quan hi hagi una restricció del moviment articular, el nostre objectiu serà restituir-lo.

Balanç muscular. Amb l'envelliment es produeix una pèrdua de massa i potència muscular. Aquest fenomen és conegut com a sarcopènia. Mitjançant el balanç muscular se cerca prevenir, mantenir i millorar, mitjançant exercici actiu, la musculatura de les diferents regions del cos, així com evitar la progressió de la pèrdua de massa muscular.

Bipedestació i marxa. Les fractures, allitaments o hospitalitzacions causades per diversos problemes de salut o problemes de qualsevol índole que disminueixin l'activitat normal del pacient geriàtric, afecten les capacitats de bipedestació i marxa, les quals minven. La fisioteràpia aborda aquest problema proposant com a objectiu a curt termini aconseguir una bipedestació estable, prèvia al pas de restablir i reeducar la marxa, objectiu a mitjà termini, per poder així assolir la major autonomia i funcionalitat possible amb concordança amb les capacitats de l'usuari o la usuària.

Autonomia. Es treballen capacitats que facilitin l'autonomia i la col·laboració del pacient per als seus AVDs i els seus desplaçaments; en el manteniment de la bipedestació, per facilitar la dutxa de peu, per exemple; la deambulació amb diferents ajudes tècniques, com caminador o bastó; o l'autopropulsió de la cadira de rodes.

6. Programa de Psicomotricitat

Els canvis sobrevinguts per l'envelliment sobre els quals s'actua des d'aquest programa són els següents:

- A l'àmbit físic: en òrgans sensorials, en el sistema cardiovascular, en l'aparell respiratori, en el sistema nerviós i en el sistema múscul esquelètic. En aquest últim s'observen:
 - sarcopènia o disminució de la massa muscular;
 - menor velocitat de contracció muscular, la qual cosa provoca un alentiment dels moviments, que siguin més maldestres i que augmenti el risc d'accidents o caigudes;
 - pèrdua de força i potència dels músculs de les extremitats, la qual cosa provoca una deambulació més maldestra i insegura, la qual cosa augmenta el risc de caigudes;
 - disminució de la densitat òssia;
 - alteració de les articulacions: estrenyiment dels espais i alteracions en el cartílag.
- A l'àmbit social: interacció amb companys i companyes;
- A l'àmbit psicològic: disminució de l'autoestima i de la sensació de benestar amb un mateix;
- A l'àmbit emocional: apatia o pèrdua d'interès.

A causa de la pandèmia de la COVID-19, els nostres i les nostres residents van passar per llargs períodes de confinament, la qual cosa va portar una situació de falta de condicionament tant físic com cognitiu, a més d'un trencament en les seves relacions socials i afectives; en resum, un empitjorament del seu estat general.

Avui dia es promou l'envelliment actiu, definit per l'Organització Mundial de la Salut (OMS) com "el procés pel qual s'optimitzen les oportunitats de benestar, social i mental durant tota la vida, amb l'objectiu d'ampliar l'esperança de vida saludable, la productivitat i la qualitat de vida en la vellesa", el qual advoca per mantenir sans i actius els nostres majors el major temps possible, per reduir també així la despesa assistencial, ja que es preveu la dependència i s'afavoreix l'autonomia, motius més que suficients per decidir posar en marxa aquest programa de Psicomotricitat, el qual treballar els diferents aspectes alhora. Respectant la normativa de la distància i com que era una activitat física a l'aire lliure, perquè es va proposar realitzar-la a les terrasses exteriors de l'edifici, es va plantejar un programa de psicomotricitat que avui encara se segueix realitzant.

Basant-nos en la definició que fa la Federació d'Associacions de Psicomotricistes de l'Estat Espanyol (FAPEE) sobre la psicomotricitat, s'entén com una disciplina que es fonamenta en una visió global de la persona i s'ocupa de les interaccions cognitives, emocionals, simbòliques i sensorio-motrius en la capacitat de ser i expressar-se en un context psicosocial (Fòrum Europeu de Psicomotricitat [Bruixes, gener 1996]).

Independentment de l'edat de la persona, la psicomotricitat es pot aplicar en els àmbits preventiu, educatiu, reeducatiu i terapèutic. A causa de les molt diverses possibilitats que dona el treball psicomotor, fa que aquest es pugui aplicar en subjectes sans o que pateixin limitacions.

La psicomotricitat exerceix un paper fonamental en el desenvolupament harmònic de la personalitat.

Des del Departament de Rehabilitació es treballen, a través de la psicomotricitat, aspectes com:

- L'orientació en temps i espai. L'activitat es desenvolupa en el mateix espai, els mateixos dies i a les mateixes hores. Es treballen aquestes capacitats en què se situen cronològicament en el temps diferents fets o situacions viscudes pels mateixos participants, dies festius, esdeveniments, etc.
- Habilitats físiques: equilibri, força, flexibilitat i coordinació. Els canvis fisiològics associats a l'envelliment produeixen canvis en òrgans i sistemes que afecten l'estàtica i el control postural del subjecte. Es pretén, per tant, treballar les diferents habilitats amb l'objectiu de mantenir-les tan bé com sigui possible.
- Habilitats cognitives: atenció, memòria i gnòsies. S'intervé en l'atenció perquè l'usuari ha de seleccionar i concentrar-se en els diferents estímuls que rep; en la memòria (codificació, emmagatzematge i recuperació de la informació) perquè es treballen la memòria sensorial, la memòria a curt termini i la memòria a llarg termini; i en les gnòsies o la capacitat de reconèixer informació que ha estat prèviament apresada a través dels nostres sentits.

Els objectius del treball de psicomotricitat són:

- Prevenir caigudes, ja que són una de les principals causes de lesió greu, de deteriorament de la qualitat de vida, de l'augment de la dependència i, fins i tot, de mortalitat.
- Millorar l'estat físic, mitjançant una activitat física que inclogui moviments articulars, força muscular, flexibilitat, equilibri i coordinació.
- Millora dels estats cognitiu, emocional i social dels nostres usuaris i usuàries mitjançant el treball de les habilitats cognitives i amb el desenvolupament de l'activitat en un ambient grupal en el qual han d'interactuar els uns amb els altres.

Tenir un horari, un espai a l'aire lliure on interactuar amb els companys, poder observar les seves millores, de la flexibilitat, del record, a la gambada, la coordinació els fa empoderar del seu cos, de sentir-se capaços. Durant el desenvolupament d'aquesta activitat, es creen oportunitats de compartir inquietuds, experiències i pertinença de grup, la qual cosa és molt important entre les nostres persones usuàries.

7. Importància del Departament de Rehabilitació dins el personal assistencial

Existeixen estudis que afirmen que la teràpia ocupacional conjuntament amb la fisioteràpia aporten efectes positius a l'àmbit físic als majors institucionalitzats, com és el cas de les investigacions de Lazowsky, Morris o Schenellee, que deriven de forma directa en una millora de l'acompliment ocupacional.

Com indiquen els estudis d'Anon, Simonton i Luborsky, les intervencions centrades en l'àrea d'oci i participació social milloren la satisfacció personal i percepció de la qualitat de vida.

El model d'envelliment actiu tracta de posar èmfasi en la participació i foment de l'autonomia dels nostres majors. Una persona que es val per si mateixa necessita un menor nombre de cures, que es tradueixen en recursos materials i, sobretot, de personal. Fomentar aquests aspectes des del Departament de Rehabilitació repercuteix en la resta dels departaments residencials, usuaris, usuàries i famílies.

Cal conèixer els beneficis que aporta la rehabilitació, aquesta acció conjunta entre fisioteràpia i teràpia ocupacional, per entendre la tasca que realitza dins de l'equip assistencial, la qual facilita el treball d'altres departaments i disminueix la utilització de recursos.

8. Beneficis del departament de Rehabilitació a la Residència Bonanova

Per visibilitzar la intervenció que porten a cap fisioterapeutes i terapeutes ocupacionals, i el seu enorme paper en la nostra societat actual, es descriuen, a continuació, quins són els beneficis de la rehabilitació en geriatria.

Preveu lesions. Les activitats físiques que es realitzen des de rehabilitació ajuden a enfortir els músculs, articulacions i equilibri. A més, ajuden a prevenir les caigudes en les persones grans, una problemàtica molt comuna en la gent major.

Millora les capacitats. A través de les diferents activitats, els majors desenvolupen habilitats i capacitats que eviten el deteriorament cognitiu. Així mateix, milloren sentiments com la confiança i l'autoestima. També s'evita l'aparició de malalties de salut mental, com la soledat o la depressió.

Anticipa malalties. La rehabilitació permet anticipar-se a malalties, especialment les de caràcter neuronal, com les demències o l'Alzheimer. A l'hora de dur a terme les activitats, és possible detectar els símptomes d'aquestes patologies amb molta antelació i poder oferir les cures més adequades.

Fomenta la mobilitat. Gràcies a l'ús de tècniques de rehabilitació, la persona gran és capaç de recuperar certes capacitats físiques que és possible que estigués perdent. A més, els ajuda a usar tècniques que els permeti conservar la seva independència i autonomia durant més temps.

Millora les capacitats socials. Gràcies al desenvolupament de diferents activitats, especialment en grup, els més grans poden millorar les seves habilitats socials. Això també ajuda a la prevenció de la soledat i de possibles malalties de salut mental. Així mateix, els ajuda a tenir un millor envelliment actiu i saludable.

Els més grans són un eix fonamental de la nostra societat i, com a societat, els hem d'oferir les millors cures.

Referències bibliogràfiques

Abad Rivera, I. (2011). *Intervención de Terapia Ocupacional en centros residenciales para personas mayores: Revisión Sistemática*. Treball final de grau. Universidede da Coruña - Facultade de Ciencias da Saúde.

Álvarez Nebreda Loreto, Rada Martínez Silvana, Marañón Fernández Eugenio (2007) . Principios básicos de la rehabilitación geriátrica. A Sociedad Española de Geriátría y Gerontología (SEGG). *Tratado de Geriátría para residentes*. Sociedad Española de Geriátría y Gerontología.

- Benítez-Lugo, M. L. (2006). Prevenir o demorar la dependencia, desde la fisioterapia. A *Vejez, autonomía o dependencia, pero con calidad de vida* (pp. 241-244). Dykinson.
- Berruezo y Adelantado, P. P. (2000). Hacia un marco conceptual de la psicomotricidad a partir del desarrollo de su práctica en Europa y España. *Revista interuniversitaria de formación del profesorado*.
- Calderón, M. J., & Ulloa, R. A. (2016). Cambios asociados al envejecimiento normal en los parámetros angulares de la marcha a una velocidad controlada. *Revista médica de Chile*, 144(1), 74-82.
- Carbonell, A., Aparicio, V., & Delgado, M. (2009). Efectos del envejecimiento en las capacidades físicas: implicaciones en las recomendaciones de ejercicio físico en personas mayores. *Revista Internacional de Ciencias del Deporte*, 5(17), 1-18. ISSN:1885-3137. No 17 - Octubre - 2009
- García, L. B. (2010). *Envejecimiento activo y actividades socioeducativas con personas mayores: guía de buenas prácticas*. Ed. Médica Panamericana.
- Imaginário, C., Machado, P., Antunes, C., & Martins, T. (2018). Perfil funcional de los ancianos institucionalizados en residencias: estudio piloto. *Gerokomos*, 29(2), 59-64.
- Landinez Parra, N. S., Contreras Valencia, K., & Castro Villamil, Á. (2012). Proceso de envejecimiento, ejercicio y fisioterapia. *Revista cubana de salud pública*, 38, 562-580.
- Menéndez Montañés, María Concepción; Brochier Kist, Rosane Bernardete (2011). *La actividad física y la psicomotricidad en las personas mayores: sus contribuciones para el envejecimiento activo, saludable y satisfactorio*. Textos & Contextos (Porto Alegre), vol. 10, núm. 1, enero-julio, pp. 179-192. Pontificia Universidade Católica do Rio Grande do Sul Porto Alegre, RS, Brasil
- Mozo, R. S. S., Plubins, M. C., & Farreras, T. R. F. Rehabilitación del paciente geriátrico. A Sánchez Blanco, I., & Aguila Maturana, A. M. (2006). *Manual SERMEF de rehabilitación y medicina física* (No. Sirsi) i8479033541). Sociedad Española de Rehabilitación y Medicina Física..
- Puime, Á. O., Pastor, M. V. Z., Béland, F., Laso, Á. R., & de Yébenes, M. J. G. (2006). *Relaciones sociales y envejecimiento saludable*. Fundación BBVA.
- Sánchez, A. I. C., Alaya, J. A., Gerontología, G. D. E. S. Y., & Sociedad Española de Geriátrica y Gerontología. (2010). *Terapia ocupacional en geriatría y gerontología*. Sociedad Española de Geriátrica y Gerontología.
- Serra Rexah, J. A. (2006). Consecuencias clínicas de la sarcopenia. *Nutrición hospitalaria*, 21, 46-50.
- Sierra, C. A., Horrillo, A. C., & López, L. F. (2004). Los talleres de psicomotricidad: una alternativa lúdica para la salud. *Revista de Enfermería*, (18), 14-17.
- Valencia, C., López-Alzate, E., Tirado, V., Zea-Herrera, M. D., Lopera, F., Rupprecht, R., & Oswald, W. D. (2008). Efectos cognitivos de un entrenamiento combinado de memoria y psicomotricidad en adultos mayores. *Rev Neurol*, 46(8), 465-71.
- Villar San Pío Teresa Mesa Lampré, M.a Pilar, Esteban Gimeno Ana Belén, Sanjoaquín Romero Ana Cristina, Fernández Arín Elena (2007). Alteraciones de la marcha, inestabilidad y caídas. A

Sociedad Española de Geriatria y Gerontología (SEGG). *Tratado de Geriatria para residentes*.
Sociedad Española de Geriatria y Gerontología.

Yárnoz, A. Z., Díez, M. N., Torres, E. C., Fernández-Puebla, A. G., Porras, D. B., Higuera, E. R., ... & Remon, J. A. (2008). Eficacia de las intervenciones dirigidas a cuidadores principales de personas dependientes mayores de 65 años. Una revisión sistemática. *Revista Española de Geriatria y Gerontología*, 43(3), 157-166.